

UNIVERZITA PARDUBICE

Filozofická fakulta

Katedra literární kultury a slavistiky

Bakalářská práce

**Knihy odvahy a dobrodružství.
Analýza edice z hlediska žánrového, autorského a vydavatelského.**

Autor: Martin Dolejský

Obor: Historicko-literární studia

Forma studia: prezenční

Vedoucí práce: PhDr. Antonín Kudláč

Datum odevzdání práce: 31. 3. 2012

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Martin Dolejský**
Osobní číslo: **H09295**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Historicko-literární studia**
Název tématu: **Knihy odvahy a dobrodružství. Analýza edice z hlediska žánrového, autorského a vydavatelského.**
Zadávací katedra: **Katedra literární kultury a slavistiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce bude zaměřena na románovou edici *Knihy odvahy a dobrodružství*. Bude se věnovat problematice vyřazení závadné literatury po roce 1948, která se pochopitelně týkala i knih pro děti a mládež. Na vybraných svazcích edice se pak bude snažit autor popsat postupnou proměnu, kterou edice zaznamenávala. Práce by měla odpovědět na základní otázku: proč edice vznikla. K vypracování autor použije samotné svazky edice KOD, knihy o dětské literatuře a o společenské situaci dané doby.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

Časopis Zlatý máj. HALADA, Jan. Encyklopedie českých nakladatelství 1949 - 2006. Libri, Praha 2007. CHALOUPKA, Otakar. O literatuře pro děti. Československý spisovatel, Praha 1989. JANÁČEK, Pavel. Literární brak. Host, Brno 2004. KAPLAN, Karel; TOMÁŠEK, Dušan. O cenzuře v Československu v letech 1945 - 1956. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1994. ŠÁMAL, Petr. Soustružníci lidských duší. Lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století (s edicí seznamů zakázaných knih). Academia, Praha 2009.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Antonín Kudláč

Katedra literární kultury a slavistiky

Datum zadání bakalářské práce: 30. dubna 2011

Termín odevzdání bakalářské práce: 31. března 2012

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 98

L.S.

PhDr. Ivo Říha, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2011

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne .....

.....

Anotace

Tato práce se zabývá vznikem a analýzou edice Knihy odvahy a dobrodružství, která vycházela ve Státním nakladatelství dětské knihy od roku 1954.

První část představuje historický úvod, který považujeme za nezbytný pro pochopení situace a kulturní politiky po druhé světové válce.

Druhá část sleduje historii odmítání „nízké“ kultury a toto dokazuje na příkladu sešitového románu, pokouší se o vymezení pojmu literární brak a snaží se o konfrontaci „oficiální“ a „neoficiální“ literatury pro děti a mládež v poválečném období a stručně se zmiňuje i o Státním nakladatelství dětské knihy.

Třetí část se zabývá vznikem edice KOD a na jednotlivých svazcích i prostřednictvím dobových periodik se snaží poukázat na žánrovou pestrost knih a zmiňuje se o procesu přijetí jednotlivých svazků. Pouze okrajově se třetí kapitola zabývá grafickou podobou knih.

Klíčová slova: Knihy odvahy a dobrodružství, dobrodružná literatura, literatura pro děti a mládež, Státní nakladatelství dětské knihy.

Abstract

This work deals with formation and analysis of edition The Books of Courage and Adventure that was published in the State Publishing House of Children's Book since 1954.

First part represents historical introduction that is necessary for understanding of the situation and culture policy after World War II.

Second part explores the history of refusing of „low“ culture that is demonstrated on the example of serialized novel. It also attempts to define the notion trash literature and tries to confront official and unofficial children's literature in the postwar period and briefly mentions State Publishing House of Children Book.

Third parts deals with a creation KOD edition and tries to point out the variety of genres on individual books and through contemporary periodicals as well and briefly mentions the adoption process of individual books. Graphic design of the books is mentioned only marginally.

Key words: Books of Courage and Adventure, adventure literature, children's literature, State Publishing House of Children's Book.

Poděkování

Rád bych poděkoval PhDr. Antonínu Kudláčovi za vedení mé práce a rady, které mi poskytoval během jejího vzniku. Dále bych také rád poděkoval Kamile Klímové za důležité poznámky k pravopisu a stylistice, Ivetě Novákové za skvělý překlad do angličtiny a spisovateli Josefu Pecinovskému za užitečné informace o „kodovkách“.

Obsah

Úvod.....	1
1. Kulturní situace v Československu po roce 1945.....	3
1. 1 Předznamenání konfliktu (období tak zvané třetí republiky)	3
1. 2 Únor 1948 a situace v kultuře a společnosti.....	5
1. 3 Socialistický realismus.....	8
2. Populární literatura a literatura pro děti a mládež.....	10
2. 1 Historie odmítání „nízké“ kultury.....	10
2. 2 Sešitový román.....	12
2. 3 Brak.....	15
2. 4 Cenzura.....	16
2. 5 Populární literatura a literatura pro děti a mládež od třicátých do padesátých let dvacátého století.....	18
2. 5. 1 Populární literatura	18
2. 5. 2 Populární literatura a literatura pro děti a mládež.....	19
2. 6 Státní nakladatelství dětské knihy.....	25
3. Edice Knihy odvahy a dobrodružství.....	28
3. 1 Vznik edice.....	28
3. 2 Příklad č. 1 – Boris Polevoj.....	33
3. 3 Diskuze o dobrodružné literatuře na stránkách Zlatého máje a další vývoj Knih odvahy a dobrodružství.....	36
3. 3. 1 Jules Verne – klasika dobrodružné literatury.....	38
3. 3. 2 Mezi piráty (Ostrov pokladů od R. L. Stevensona).....	40
3. 4 Období 1954 – 1957 (na příkladu dvou svazků).....	41
3. 4. 1 Jack London.....	41
3. 4. 2 Mark Twain.....	42
3. 5 Příklad č. 2 – Karel May.....	43
3. 6 Příklad č. 3 – „Karel May stále a znovu“	46
3. 7 Tvorba českých a slovenských autorů.....	49
3. 8 Vývoj grafické podoby knih.....	51
4. Závěr.....	53
Bibliografie.....	55
Resumé.....	58
Přílohy.....	59

Úvod

Knihy odvahy a dobrodružství, „kodovky“ nebo pouze KOD jsou knihy, které především starší generace zná velmi dobře a nebudeme přehánět, když prohlásíme, že na těchto knihách vyrostlo několik generací a knihy díky svým známým proužkům a barevným obálkám získaly svoji nezaměnitelnou podobu. Pro kolik mladých čtenářů byla asi „kodovka“ prvním čtenářským zážitkem? Neexistuje dnes antikvariát, který by nenabízel alespoň některé ze svazků „kodovek“, a ty jsou zcela jistě hojně zastoupeny i v domácích knihovnách.

Jak ale tato edice vznikla a jaké byly její počátky? To je základní otázka, na kterou se snaží naše práce odpovědět. Na vybraných titulech se snažíme ukázat, že edice byla velmi pestrá, co se žánrového složení týče, a okrajově se zabýváme například i grafickou podobou knih, díky které vstoupily „kodovky“ ve známost, ale nejen díky ní. Ze strany literárních badatelů se této zajímavé edici nedostalo dosud pozornosti a to pro nás znamená nevýhody i výhody. Nevýhody ve smyslu nedostatku zdrojů a výhody proto, že naše práce tak může být považována za průkopnickou, za pomyslný první krok. Nezáměr dost možná pramení ze zažitých stereotypů, které populární literaturu a literaturu pro děti a mládež neakceptují nebo ji staví na onen pomyslný okraj literárního dění. Velkou inspirací pro nás byla kniha literárního vědce Pavla Janáčka, jehož Literární brak je přesným opakem toho, na co byla česká odborná veřejnost zvyklá (v této souvislosti můžeme připomenout například knihu Napínavá četba pod lupou od Josefa Hrabáka, která staví dobrodružnou literaturu na periferii a nazývá jí paraliteraturou). Pavel Janáček dokázal, že i tématem, které bylo považováno za pokleslé, se dá zabývat vědecky. Jeho kniha s podtitulem Operace vyloučení, operace nahrazení je ohraničena roky 1938 – 1951, ale naše práce jde až do roku 1965, takže knihu Literární brak můžeme považovat za jakýsi odrazový můstek.

Vznik edice, datovaný do roku 1954, byl zcela jistě ovlivněn politickou situací a tou se zabývá první část naší práce. Zabýváme se především obdobím od roku 1945 do poloviny padesátých let a také socialistickým realismem, který se stal oficiálním ve všech sférách kultury. Tato první část není rozsáhlá, protože ji považujeme skutečně za úvod k hlavní problematice.

Část druhá, která čerpá především z výše jmenované knihy Pavla Janáčka, se zaměřuje na populární literaturu a ve zkratce jsou zde shrnuty základní postoje, které byly vůči této literatuře stanoveny a které v některých podobách přežívají do dnešních dnů. V této části se také pokoušíme o upřesnění termínu brak, který může mít několik podob, a jak dokazujeme v naší práci, může být termínem velmi lehkou zneužitelným. Pozornost věnujeme také literatuře pro děti a mládež v poválečném období a tu se snažíme sledovat společně s „okrajovou“ produkcí, tedy především produkcí sešitových románů.

Třetí a nejspíše i nejpodstatnější část práce se zaměřuje na analýzu jednotlivých titulů.

Především v této části využíváme časopisu Zlatý máj, který sloužil jako náhrada za neexistující zdroje.¹ Edice je sledována v časovém rozmezí deseti let a poslední sledovaný titul je kniha Vinnetou od Karla Maye. Jedná se o symbolických prvních deset let a kniha je skutečnou senzací ve své době. Tato popularita je sice způsobená především filmovým zpracováním, ale právě to způsobí zvýšenou pozornost o knižní předlohu a možná, že i o „kodovky“ obecně.

---

¹ Problém neexistujících adekvátních zdrojů nás provázel po celou dobu psaní této práce. Za nejvíce přínosný je možno - z pochopitelných důvodů - považovat archiv Státního nakladatelství dětské knihy (toto nakladatelství se v roce 1969 přejmenovalo na Albatros a pod tímto názvem funguje dodnes). Tento archiv byl však zničen při povodních v roce 2002 a to znamená, že se tato práce musela opírat o zdroje jiné. V drtivé většině případů tato práce čerpá z časopisu Zlatý máj, který byl založen v roce 1956. Je tedy na první pohled patrné, že ani tento časopis nemohl postihnout vznik edice, protože ta začala vycházet dva roky před jeho vznikem. Zmínek o Knihách odvahy a dobrodružství je v prvních ročnících velmi málo a časopis se zaměřuje na obecnější věci. Objevují se různé diskuze na téma dobrodružného románu či vědeckofantastické literatury. Časopis neobsahuje vysloveně odborné studie a tím se stává přístupnější širší veřejnosti. Zlatý máj je nástupcem časopisů Štěpnice (vycházela v letech 1946 - 1952) a Dětská kniha (vycházela v letech 1954 - 1956). Tyto časopisy ve své práci nepoužíváme. Zlatý máj lze totiž považovat za první časopis, který se dětskou literaturou zabývá z odborného hlediska. U předchozích dvou časopisů převládá ideologické hledisko a časopisy jsou spíše jen informativního rázu.

1. Kulturní situace v Československu po roce 1945

1.1 Předznamenání konfliktu (období tak zvané třetí republiky)

Únorový převrat v roce 1948 znamenal zásadní změnu československé společnosti. Právě dne 25. února se moci ujala Komunistická strana Československa a byla tak nastolena totalitní moc, která trvala až do roku 1989. Předznamenání tohoto konfliktu představovalo však již období předchozí a to období tak zvané třetí republiky, která trvala necelé tři roky od konce druhé světové války do 25. února 1948. Někdy je toto období nazýváno také jako období přechodné a to ve smyslu přechodu od kapitalismu k socialismu.² Už v této době jsou nastaveny parametry totalitní společnosti (například znárodnění podporované do určité míry i prezidentem Edvardem Benešem a stranami Národní fronty). Za nutné považujeme také zmínit, že členská základna Komunistické strany Československa po druhé světové válce prudce narůstá (v době konání VIII. sjezdu KSČ, který proběhl ve dnech 28. - 31. března 1946, má již 1 081 544 členů³), což souvisí s prožitou hrůzou druhé světové války, kdy obyvatelé Československa upínají svoji naději k ideálu o rovné a spravedlivé společnosti, a také s tím, že se Komunistická strana Československa pasuje do role osvoboditele, který přišel spolu s Rudou armádou. Tuto zmínku o narůstající popularitě KSČ považujeme za velmi důležitou, ale na druhé straně, rozdělení moci bylo dohodnuto již v roce 1943 mezi Benešem, Stalinem a Gottwaldem při jednání v Moskvě. Komunistům měla být například přiznána důležitá ministerstva (ministerstvo vnitra). Vraťme se tedy ke Komunistické straně a její podpoře, kde volební výsledky mluví jasně. Ve volbách v květnu roku 1946 zaznamenala KSČ velký úspěch (v Čechách získala přes 43 % hlasů a na Moravě a ve Slezsku přes 34 % hlasů) a její reální moc prudce vrostla. Toto však neplatí pro situaci na Slovensku, kde měla komunistická strana zcela jinou pozici. Na Slovensku zvítězila Demokratická strana⁴, která získala přes 62 % hlasů, a komunisté získali 30 % hlasů. Celkový součet a výsledek ale znamenal prvenství komunistů. I přes narůstající moc a zvětšující se vliv KSČ nebylo jasné, kterým směrem se bude poválečné Československo ubírat. Navázat na demokracii první republiky bylo asi jen stěží možné. Politika první republiky v očích mnoha občanů selhala a nedokázala se postavit nastalé situaci (například trauma z tak zvané mnichovské krize na podzim roku 1938 nebo zákaz agrární strany). Spíše zde převládala představa, že se naše země stane jakýmsi mostem mezi Východem a Západem.⁵ Otázkou jen bylo, do jaké míry zde bude zachována společnost kapitalistická nebo jaký bude vliv

² RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: Od počátků do převzetí moci*. Academia, Praha 2002, s. 197. ISBN 80-200-0957-4.

³ BIELIKOVÁ, Jarmila. (et al.) *Dějiny Komunistické strany Československa v datech*. Svoboda: Praha 1984, s. 487. bez ISBN.

⁴ Strana spojená z více stran katolické i evangelické orientace, která měla společnou a sjednocující ideu antikomunismu.

⁵ RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: Od počátků do převzetí moci*. Academia, Praha 2002, s. 198. ISBN 80-200-0957-4.

Sovětského svazu.

Důležité je však zmínit, že pokvětnové proměny se nedotkly pouze politiky a hospodářství, ale postihují všechny sféry lidského života. Pro tuto práci bude důležité se zaměřit na tu, která se udála na poli kulturním, konkrétně literárním. Po skončení druhé světové války je znovuobnoven Syndikát českých spisovatelů, jehož předsedou se stává básník František Halas.⁶ Syndikát, tak jako celá společnost, se také musí vyrovnat s válečnou minulostí, a proto je ustanovena komise v čele s Václavem Černým, která má rozhodovat o přijetí nových členů a má prošetřit činnost některých členů současných. Na adresu Syndikátu začínají chodit četná udání a komise prošetřuje mnoho desítek případů. Pochopitelně ne vždy jsou tato udání pravdivá nebo prokazatelná, ale v několika případech skutečně dojde k usvědčení několika autorů a posléze i jejich vyloučení ze Syndikátu českých spisovatelů.⁷ V této „prověrce“ však čeští spisovatelé více či méně obstáli, protože vyšetřování byli v drtivé většině jen autoři, jejichž dílo nemělo žádnou uměleckou hodnotu, autoři ženských nebo sešitových románů, zkrátka autoři druhé kategorie. Co se týče autorů hodnotné literatury, stojí za zmínku vyšetřování Jakuba Demla nebo Fedora Soldana.⁸

Česká kultura se v mnohém snaží navázat na tradici první republiky. Začíná například znovu vycházet Kritický měsíčník Václava Černého. Ten patřil s Přítomností Ferdinanda Peroutky a Lidovými novinami, kde publikoval Karel Čapek, k respektovaným periodikům první republiky.⁹ Činnost obnovují také surrealisté¹⁰, Skupina 42 a autoři z okruhu Kamila Bednáře. Objevují se i mladí autoři levicového zaměření¹¹, jejichž tvorba zcela podléhá pozdějším požadavkům marxistické literární kritiky. Ne náhodou se tito autoři dostanou po roce 1948 na velmi lukrativní pozice.¹² Mezi poslední skupiny, které bychom rádi zmínili, patří katoličtí autoři. Sem řadíme jednak autory starší generace (Jakub Deml, Jaroslav Durych, Jan Čep, František Křelina, Josef Knap, Bohuslav Reynek aj.), tak i mladou nastupující generaci (Klement Bochořák, Josef Kostohryz, Ivan Slavík, Vladimír Vokolek aj.). Krátký a zdaleka ne úplný výčet několika mála skupin vzniklých nebo ve většině případů znovuobnovených po roce 1945 má ukázat, že tu existoval v tak zvaném přechodném období různorodý a činorodý kulturní život, jehož

---

⁶ Na příkladu Františka Halase můžeme sledovat proměnlivost názorů komunistických ideologů. Halas, který od doby tak zvané první republiky vždy patřil k levicově orientovaným intelektuálům, je po roce 1950 Ladislavem Štollem napaden a jeho dílo přestává vycházet. Bude pak trvat několik let, než se začne znovu vydávat.

⁷ Druhy postihů byly různé. Šlo například i o pozastavení členství na určitou dobu atd.

⁸ Jakub Deml se v době tak zvané druhé republiky, ale i později, vyjadřoval pochvalně ve svých Šlápějích k osobě Adolfa Hitlera atd. Fedor Soldan byl vyšetřován za několik novinových článků, které vyzdvihují osobu Karla Hermanna Franka.

⁹ Někdy se hovoří o tak zvané generaci čapkovsko – peroutkovské.

¹⁰ Vedle surrealistů starší generace, kam můžeme řadit například Karla Teigehe, Toyen, Jindřich Heisler se tu objevuje nastupující mladá generace surrealistických tvůrců, která pak vytvoří několik skupin. Za zmínku jistě stojí skupina Ra (Ludvík Kundera, Zdeněk Lorenc, Karel Hynek, Vratislav Effenberger aj.), skupina tak zvaných libeňských psychologů (např. Vladimír Boudník) nebo tvorba Zbyňka Havlíčka.

¹¹ Například Pavel Kohout, Stanislav Neumann, Ivan Skála a další.

¹² Mladí autoři se měli stát oporou nově vznikajícího režimu. Tak například Pavel Kohout byl v letech 1951 – 1952 šéfredaktorem časopisu Dikobraz a v letech 1952 – 1960 člen ÚV ČSM. Pro naši práci bude zajímavé si povšimnout osoby Stanislava Neumanna, který se ve svých 22 letech stal šéfredaktorem Státního nakladatelství dětské knihy.

znovuzrození ukončil únor 1948. V tvorbě mohou pokračovat jen prověřeni autoři a většina výše jmenovaných se ze dne na den ocitá v ilegalitě. Například mladí surrealisté pokračují ve své tvorbě i nadále. Okolo roku 1949 se z nich vygeneruje skupinka mladých autorů (Egon Bondy, Ivo Vodseďálek, Jana Krejcarová, Bohumil Hrabal, Adolf Born aj.), kteří začnou publikovat v tak zvané edici Půlnoc. Pro mnohé autory bude rok 1948 znamenat ohrožení samotné existence. Máme teď na mysli především procesy s tak zvanou zelenou internacionálou, kdy se jednalo o dva velké procesy (Praha, Brno), které proběhly na počátku padesátých let s katolickými autory.¹³ Na druhé straně jsou tu autoři, kteří jsou dosazeni do různých výborů a jejich díla jsou vydávána v desetitisícových nákladech. Z těch nejvýraznějších jmenujme například Václava Řezáče, který se stane později šéfem nakladatelství Československý spisovatel a jeho *Nástup* je vzorem budovatelského románu. Vítězslav Nezval, který „přesedlá“ od meziválečné avantgardy¹⁴ k „novému umění“ a který „*se za pomoci správných přátel a komunistické strany dovedl zorientovat.*“¹⁵ Také se stane jedním z nejvyšších představitelů Svazu československých spisovatelů, za sbírku *Křídla* je mu v roce 1953 udělena Státní cena a jeho dílo vychází ve velkých nákladech. Dále tu je celá řada autorů jako Marie Majerová, Marie Pujmanová, Jan Drda, Adolf Hoffmeister, Ivan Olbracht a další. V poezii začínají dominovat jména Pavla Kohouta, Milana Kundery, Ivana Skály, Jiřího Taufera či Stanislava Neumanna a služební básně jsou psané na téma „*Stalina, Julka Fučíka, pohraničníky, úderníky, mládežníky; nebo proti imperialistům, kapitálu, emigrantům, Trumanovi atd.*“¹⁶ Toto množství autorů však zastupuje pouze jeden umělecký směr, a tím je socialistický realismus. Období relativní svobody tak vystřídá období nadvlády dogmatismu a jednotné linie v kulturním životě.

1.2 Únor 1948 a situace v kultuře a společnosti

V únoru 1948 se komunistickým politikům podařilo získat moc do svých rukou a KSČ začala s kontrolou veškerého dění v Československu. Důležitou roli tu sehrály tak zvané akční výbory Národní fronty, které „*lze vnímat jako jeden z hlavních symbolů Února.*“¹⁷ Právě tyto výbory pomohly komunistům ovládnout strategické oblasti jako například Československý rozhlas. Akční výbory se stávají i jakousi vylučovací komisí a například ze Syndikátu českých spisovatelů jsou již koncem března vyloučeni někteří členové. Je jasné, že toto vyloučení spisovatelů, novinářů, výtvarníků a dalších z veřejného života má jiný důvod, než který je uváděn. Režim se tím zbavoval

¹³ Odsouzení jsou Bedřich Fučík, František Křelina, Josef Knap, Jan Zahradníček, Josef Kostohryz aj.

¹⁴ Například diskuze (nebo spíše spor) Teige/Nezval o dalším směřování surrealistů v roce 1938 vyústí v rozpuštění skupiny právě Nezvalem.

¹⁵ BAUER, Michal. *Nikdo si neuvědomoval, v čem žijeme. Vítězslav Nezval v padesátých.* in A2, č. 6/2008, s. 19. ISSN 1803-6635.

¹⁶ TRÁVNÍČEK, Jiří. „*Oni*“ (k české poezii počátku 50. let) in Tvar, č. 14/2000, s. 4. ISSN 0862-657 X.

¹⁷ KNAPIK, Jiří. *V zajetí moci (kulturní politika, její systém a aktéři 1948 – 1956).* Libri, Praha 2006, s. 19. ISBN 80-7277-316-X.

potencionálních odpůrců nebo těch, kteří již v minulosti vystupovali proti politice Komunistické strany Československa. Tehdejší zdůvodnění bylo však jiné.

„Velmi často se čistky všeobecně ospravedlňovaly jako náprava údajně nedokonale provedené pokvětnové očisty.“¹⁸

Je tu tedy vidět jasná snaha o zmatení veřejnosti a účelové lhaní, které se stane tak charakteristické pro nastupující komunistický režim. Pozastavme se však ještě u očisty pokvětnové a té poúnorové. Oficiální propaganda tvrdila, že pouze pokračuje v pokvětnovém očišťování, ale tyto dvě očisty jsou naprosto rozdílné. U té první se primárně hledělo na autorovu počinání a případné „vybočení“ v době Protektorátu. Šlo o potrestání a vyloučení případných kolaborantů. Poúnorová očista se zbavovala nekomunistů a tato akce měla čistě ideologický podtext. Vraťme se však k únorové proměně české politiky a společnosti. Tato proměna byla dokonce posvěcena prezidentem Benešem, který odmítl vyhlásit předčasné volby po demisi demokratických ministrů a místo toho vyzval Klementa Gottwalda, aby místa doplnil členy KSČ. Tento krok byl jen dovršením předchozího vývoje a komunistům nestálo nic v cestě. Jejich už tak velký vliv stále rostl a postupem času zasáhl veškeré sféry veřejného i soukromého života. Tento zásah se týkal pochopitelně i umění, kterému byl přikládán velký význam. Umění totiž bylo pro nově vznikající režim velice důležité, protože jeho prostřednictvím si tak mohla vládnoucí garnitura podmanit široké vrstvy obyvatelstva. Nebudeme se zabývat situací ve filmu, výtvarném umění a jiných sférách umění, protože pro naši práci je mnohem důležitější dění na poli literárním. Můžeme říci, že se literatura po roce 1948 dostává do kleští dogmatismu a je vymezena jednotná linie, která je brána jako vzor. Oficiálním směrem nejen v literatuře se stává socialistický realismus, který však získává jednotnou podobu. Socialistický realismus je směr, který se zrodil ve dvacátých letech v Sovětském svazu a do českého prostředí se dostává kolem roku 1924. O novém směru informuje veřejnost dvojice marxisticky orientovaných kritiků Kurt Konrád a Bedřich Václavek. Tento směr postupně přijme mnoho spisovatelů i kritiků a v jeho duchu tvoří. Musíme však poukázat na rozdíl mezi socialistickým realismem před rokem 1948 a po roce 1948. Do roku 1948 byla možná (a taky hojně probíhala) diskuze o dalším směřování a podobě socialistického realismu. To se po nástupu komunistů mění a socialistický realismus má jednotnou podobu. Jiné umělecké směry nejsou přípustné a mnoho z nich končí v ilegalitě jako například již zmínění surrealisté. (O situaci v poezii po roce 1948 a vnímání společenské změny u různých básníků pojednává například článek profesora Jiřího Trávnička).¹⁹

¹⁸ KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci (kulturní politika, její systém a aktéři 1948 – 1956)*. Libri, Praha 2006, s. 21. ISBN 80-7277-316-X.

¹⁹ TRÁVNÍČEK, Jiří. „Oni“ (k české poezii počátku 50. let) in *Tvar*, č. 14/2000, s. 1, 4 - 5. ISSN 0862-657 X.

Aby byl možný dohled nad literární činností, bylo nutné vytvořit organizaci, která by na tuto činnost dohlížela. Diskuze o potřebě svazu probíhá už od roku 1945, ale až po roce 1948, respektive 1949 dochází k vytvoření Svazu československých spisovatelů. Je tím nahrazen Syndikát českých spisovatelů, který nezaujímal na rozdíl od Svazu československých spisovatelů jednotné programové stanovisko a byla v něm celá škála autorů od autorů vyloženě bezcenné literatury až po autory uznávané. Do nově vytvořeného Svazu není přijato zdaleka tolik autorů jako bylo v zaniklém Syndikátu. Autoři prochází složitějším přijímacím řízením, které však není primárně zaměřeno na kvalitu jejich díla, ale spíše na politické postoje autorů. Tento způsob kontroly tedy není ani zdaleka srovnatelný s tím, co probíhalo po květnu 1945. V té době nebyli přijati pouze autoři, kteří se nějakým způsobem provinili kolaborací proti českému státu a národu. Menší počet organizovaných spisovatelů znamená jednodušší kontrolu nad jejich tvorbou a je tím nastartován proces za „novou“, socialistickou literaturu. Počet členů Svazu československých spisovatelů je po roce 1949 necelých 200 (je vytvořen i status tak zvaných čekatelů, kterých je necelá stovka), což se zásadně liší od Syndikátu českých spisovatelů, který měl v roce 1948 přes 1675 členů.²⁰

„Umění socialismu má plnit zcela jinou funkci než umění v kapitalistickém světě, a proto budou všechny oblasti umění naráz vystaveny velice silnému tlaku. Strategie komunistických funkcionářů vede (hlavně v letech 1948 – 1953) v literatuře, ve filmu, v divadle i ve výtvarném umění v podstatě velmi podobná: centralizace řízení kultury, plnění ideologických nároků v uměleckém díle, omezení kulturních kontaktů se západem a naopak upřednostňování autorů ze zemí SSSR a zbývajících částí východního bloku, přehodnocení všech dosavadních zkušeností.“²¹

Citát je spíše jen souhrnem toho, co se v tehdejší společnosti dělo. Mluví se tu také o funkci uměleckého díla. To mělo podle zásady socialistického realismu v první řadě vzdělávat pracující lid. Aby zmíněná centralizace byla úplná, bylo nutné eliminovat nejen počet spisovatelů, ale také počet nakladatelství a tiskáren, které tu byly. Dochází k rušení těchto podniků, ale mnohem častěji ke slučování a vytváření nakladatelských gigantů, a tím i k výše zmíněné centralizaci kultury. Dochází také k likvidaci mnoha kulturních periodik, kterým je odebíráno vydavatelské povolení. Tato likvidace má dvě etapy a v té první, která proběhne v letech 1948 – 1949, jsou zrušeny periodika jako Divadelní zápisník, Kritický měsíčník, Vyšehrad, Akord, Mladé archy, Kvart aj. Ve druhé etapě, která proběhne v letech 1950 – 1951, pak následují Literární noviny, ELK, Otázky divadla a filmu aj.²² Celá škála těchto periodik je nahrazena oficiální Tvorbou (kulturněpolitický týdeník ÚV

²⁰ BAUER, Michal. *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let*. H&H, Jinočany 2002, s. 70. ISBN 80-7319-028-1.

²¹ CATALANO, Alessandro. *Rudá záře nad literaturou*. Host, Brno 2008, s. 142 – 143. ISBN 978-80-7294-342-5.

²² KNAPIK, Jiří. *V zajetí moci (kulturní politika, její systém a aktéři 1948 – 1956)*. Libri, Praha 2006, s. 22. ISBN 80-7277-316-X.

KSČ, který vycházel již od roku 1945 a navazoval tím na stejnojmenný list vycházející v letech 1925 – 1938), která se po roce 1948 „začala měnit v autoritativního vykladače ideových a kulturněpolitických problémů“.²³ Další periodikum je nově vzniklý Nový život (měsíčník Svazu československých spisovatelů vycházející od roku 1949). Tato dvě periodika se stanou především v prvních pounorových letech hlavní tribunou dogmatismu a socialistického realismu sovětského vzoru v literatuře a umění obecně. Diskuze o vzniku dalších časopisů je však vedena i na půdě Svazu československých spisovatelů. Jistě stojí za zmínku požadavek mladých autorů na vznik vlastního časopisu, kterého se dočkají až v roce 1955 (Květen). Pro tuto práci, která se zabývá analýzou románové edice Knihy odvahy a dobrodružství, bude důležité si povšimnout také časopisů zabývajících se literaturou pro děti a mládež. Již od roku 1946 vychází Štěpnice, kde jsou po roce 1948 uveřejňovány články zabývající se otázkou úlohy dětské literatury a její výchovné funkce. Od roku 1952 na Štěpnici navazuje Dětská kniha, na kterou konečně v roce 1956 navazuje měsíčník Zlatý máj, který se dětskou literaturou začíná zabývat z teoretického hlediska a je primárně určen odborníkům.

Proto aby všechny tyto instituce správně fungovaly, bylo také důležité dosadit do vedení těchto podniků, výborů a redakcí spolehlivé a oddané straníky. V případě Svazu československých spisovatelů je to zcela jasně vidět. Do vedení se dostávají již zmínění Vítězslav Nezval, Marie Pujmanová, Marie Majerová, Václav Řezáč a především Jan Drda, který se za vznik Svazu československých spisovatelů angažoval již od roku 1945 a i po vzniku Svazu má veliký vliv na dění v oblasti literatury.²⁴

Pro naši práci bude důležité se zaměřit na nakladatelství, které neslo název Státní nakladatelství dětské knihy a vzniklo v dubnu 1949. Jeho prvním šéfredaktorem se stává již zmíněný básník Stanislav Neumann mladší a za zmínku stojí také Karel Nový, který nějaký čas řídil časopis Dětská kniha a v roce 1952 vystřídal Stanislava Neumanna mladšího ve vedení Státního nakladatelství dětské knihy. Na konci jeho vedení (1952 - 1955), v roce 1954, vyjde v tomto nakladatelství Příběh opravdového člověka.

1.3 Socialistický realismus

Socialistický realismus se po roce 1948 stává jediným uznávaným směrem a zasahuje do všech oblastí kultury. Kdo není socialistickým realistou, ten je dříve či později vytěsňen z veřejného života. Už jsme se tu zmínili o situaci v oblasti periodického tisku, nakladatelství i Syndikátu

---

²³ Tamtéž, s. 37.

²⁴ Jan Drda nebyl jen vysokým představitelem Svazu československých spisovatelů, jehož předsedou byl do roku 1956, ale v letech 1948 – 1962 také poslancem.

českých spisovatelů (od března roku 1949 Svazu československých spisovatelů), ale tato cesta k jednotnému uměleckému směru, který se stane závazný pro všechny tvůrce, se dotkne i dětské literatury, kde se (stejně jako v jiných žánrech a v podstatě ve všech sférách lidské činnosti) stane vzorem Sovětský svaz. Jistě není náhoda, že první kniha edice KOD bude poválečný román Borise Polevoje. K tomu se však ještě dostaneme.

Socialistický realismus, jak již bylo řečeno, má kořeny v Sovětském svazu a v této zemi byl formován od dvacátých let dvacátého století. Důležitým mezníkem je pak i pro české prostředí všesvazový sjezd sovětských spisovatelů v roce 1934. Tohoto sjezdu se zúčastnilo mnoho zahraničních hostů, mimo jiné i delegace z Československa (Vítězslav Nezval, Karel Teige, Bedřich Václavěk a další). O tomto sjezdu se zmiňujeme proto, že bude mít na českou kulturní politiku zásadní vliv. Po jejich návratu totiž započne debata o podobě socialistického realismu, která přinese množství názorů. To platí alespoň pro období 1934 až 1948. Socialistický realismus bude však v české kultuře přítomen přibližně až do roku 1956 a můžeme ho tedy podle vzoru Pavla Janáčka rozdělit na dobu nedogmatickou a schematickou, přičemž je jasné, o jaká období se jedná.²⁵ V první fázi nedogmatické je zcela oprávněně socialistický realismus chápán jako obohacení už tak dost bohaté, co se směrů a proudů týče, české literatury.

Tato práce se má zabývat především analýzou románové edice *Knihy odvahy a dobrodružství* a situací literatury pro děti a mládež po roce 1948. Přesto považujeme za důležité uvést nejdůležitější zásahy režimu do dění na poli literatury. Štollův referát, ale i diskuze o podobě socialistického realismu, který se po roce 1948 stane jediným uznávaným směrem oficiální kultury, považujeme za velice důležité i přes to, že se v nich nemluví o literatuře pro děti a mládež. Jeho referát se stane jednou ze základních normotvorných událostí a ovlivní další směřování české kultury na dalších několik let.²⁶ Literatura je tak postižena stejně jako jiné sféry literárního života, a právě v ní se velice často objevují ona rýmovaná hesla a knihy, které zcela podléhají tehdejší době.

---

²⁵ JANÁČEK, Pavel. *Socialistický realismus: co s ním? Geneze a recepce jednoho kulturního fenoménu*. in A2, č. 22/2007, s. 1, 16 – 17. ISSN 1801-4542.

²⁶ BAUER, Michal. *Souvislosti labyrintu (kodifikace ideologicko – estetické normy v české literatuře 50. let 20. století)*. Akropolis, Praha 2009, s. 26. ISBN 978-80-86903-97-2.

2. Populární literatura a literatura pro děti a mládež

2.1 Historie odmítání „nízké“ kultury

Tažení proti nízké kultuře má hluboké kořeny v historii a jeho projevy můžeme sledovat ještě v době relativně nedávné. My se v této práci zabýváme tažením proti sešitovému románu, ale sešitový román nebyl zdaleka jedinou obětí. Jedná se o příklad toho, jak mohla být literatura postížena. Na stránkách sešitového románu se objevovalo několik žánrů, ale dominoval dobrodružný román. Nejednalo se o dobrodružné romány, které vycházely později v rámci románové edice Knih odvahy a dobrodružství, ale i přesto si dovoluujeme vybrat sešitový román jako reprezentanta všech obětí tažení proti nízké kultuře a literárnímu braku.

Tažení proti sešitovým románům spadá do třicátých let dvacátého století, kdy u nás začínají tyto romány poprvé vycházet a musí tak čelit vlně kritiky, která bude trvat až do let padesátých, kdy se osud sešitových románů zpečetí. Sešitový román, nazývaný také jako rodokaps, u nás začíná vycházet v polovině třicátých let a je inspirován sešitovým románem americkým. Velmi populární zde byly westernové romány s Buffalo Billem a Texaským Jackem, které čeští nakladatelé převzali od svých amerických kolegů. Pokud jde o českou tvorbu, musíme zde nutně zmínit slavné „cliftonky“. Jednalo se o detektivní povídky psané pro potřeby sešitových románů, kde hlavní roli ztvárnil detektiv Léon Clifton. I tak zvané „cliftonky“ se stanou terčem posměchu při tažení proti populární četbě.

Pokud se však podíváme do historie, zjistíme, že tažení proti „nízkému“ v kultuře nemá kořeny v letech třicátých, ale sahá až do osmnáctého století. Nejedná se pochopitelně o kritiku sešitového románu tak, jak si ho představujeme a vnímáme nyní, ale jde o kritiku nově se rozvíjejícího žánru evropské literatury, kterým byl v této době román. Pavel Janáček v této souvislosti hovoří dokonce o strachu z románu.

„Strach z prudce se rozvíjející literatury románu, jež se zdola prolamovala do hierarchií klasicistních poetik, se v druhé polovině osmnáctého století a na počátku devatenáctého století vyskytovala po celé Evropě.“²⁷

Jedná se o strach z něčeho nového a z něčeho, co postupně začíná vytlačovat žánry preferované do doby nástupu románu a žánry typické pro období klasicismu. V citátu z knihy Pavla Janáčka je zmínka o prolamování zdola, což je jen důkaz toho, že román byl v době svého vzniku žánrem spíše „lidovým“. V několika evropských zemích se hovořilo dokonce o neblahém vlivu na

---

²⁷ JANÁČEK, Pavel. *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení, 1938 – 1951*. Host, Brno 2004, s. 21. ISBN 80-7294-129-1.

duševní zdraví člověka při četbě sentimentálních i jiných románů a román je také označován jako jed. Toto odmítání a kritika románu má však svůj vývoj a postupně se román (v tomto případě máme na mysli román „vysoký“, „měšťanský“) stane respektovaným žánrem, který postupem doby začíná hrát důležitou roli v evropských literaturách. Po tomto postupném přijetí nového žánru se pozornost kritiky, ale také cenzury, přesune jinam a to k literatuře erotické a pornografické. Dochází tak k uvolňování norem, které souvisí s přijetím žánru románu širokou veřejností. V souvislosti s odmítáním „nízké“ četby je třeba zmínit důležitý fakt, že situace v prostředí angloamerickém a středoevropském je zcela odlišná. Zatímco v prostředí angloamerickém se odmítnutí a boj proti románu odehrává na poli literární kritiky, tak v oblasti středoevropské do tažení proti románu zasahuje stát a snaha o vyřazení lidových románů z kulturního prostoru přerůstá nad rámec literární kritiky. Literární kritika sehrála v tomto směru jistě velice důležitou roli a na čtenáře měla veliký vliv, ale mohla opravdu jen doporučovat či zavrňovat. Neexistoval nástroj k opravdovému odstranění knih, jak se s ním setkáváme v českém prostředí.

U nás se o knížkách lidového čtení mluví už od šestnáctého a sedmnáctého století. Státní cenzura na počátku devatenáctého století už byla jasně vymezená proti kratochvílné četbě a jasně se stavěla především proti románu. V souvislosti s kroky cenzury na počátku devatenáctého století nás může napadnout ne přímá spojitost, ale zcela jistě určitá podobnost s cenzurou po roce 1948. Obrozenské půjčovny mají řídit vkus čtenářů, který se má rozvíjet, a procento literatury zábavné má být zanedbatelné. Souvisí to s tím, že literatura zábavná měla v knihovnách tvořit jen jakýsi doplněk k literatuře dějepisné, cestopisné, přírodopisné aj. V tomto případě nás může překvapit podobnost s nařízeními, která jsou vydána po roce 1948. V této době se již nejedná o komerční půjčovny rozšířené ve století devatenáctém, ale o rozšířenou síť lidových knihoven²⁸, avšak existují tu nařízení, která jasně určují, kolik má být v knihovně zastoupeno knih, co se žánru týče.²⁹ Po únoru 1948 jsou vytvořeny například kategorie brakové literatury, zastaralé literatury, pornografické literatury, rasistické literatury a další.³⁰ I způsoby zneškodňování a zbavování se „lidové literatury“ mají svůj vývoj. Ještě v roce 1925 dochází k veřejnému pálení zkonfiskovaných knih, které nahradí stoupa, o které se začne mluvit ve čtyřicátých letech jako o nástroji při „vyčištění“ literatury. V této době se do ní dostávají především díla židovských autorů a autorů s demokratickými názory. Stoupa se ale postupem času stane velkým „pomocníkem“ při ničení „zhoubné“ literatury po roce 1948, kdy vyřazování a likvidace knih dosáhne obludných rozměrů.

Pro naši práci bude však mnohem důležitější podívat se na problematiku „stíhání“ populární literatury v novodobé historii od konce třicátých let do počátku padesátých let dvacátého století.

---

²⁸ Síť lidových knihoven se začíná vytvářet po roce 1918 a kopíruje americký model. Za několik let se podaří vytvořit jednu z nejhustších sítí knihoven v Evropě a československý model je pak dále vzorem například pro severské státy Skandinávie.

²⁹ Dochází spíše k dělení na literaturu západní a východní, ale objevují se pochopitelně i dělení žánrová.

³⁰ JANOŮŠEK, Pavel (ed.) *Dějiny české literatury 1945 – 1989. (1948 – 1958)*. Academia, Praha 2007, s. 63. ISBN 978-80-200-1528-0.

Pavel Janáček, který se problematikou literárního braku zabývá, vyslovil zajímavou tezi, že ono zaměření se na populární literaturu a její kritika přicházelo vždy v souvislosti s nějakým ohrožením. Mluví dokonce o *kulminačních bodech*, a to například o období před první světovou válkou, počátku Protektorátu Čechy a Morava, konci druhé světové války a únoru 1948.³¹ S tímto tvrzením naprosto souhlasíme a můžeme se zamyslet se nad tím, proč se tak dělo právě v těchto vypjatých momentech. Mohlo se tak dít ze strachu z něčeho nového, přicházejícího? Tažení proti braku z dob Protektorátu Čechy a Morava bylo započato už v období tak zvané druhé republiky v roce 1938, tedy ve velmi pohnuté době, kdy můžeme mluvit o krizi duchovní i politické. Populární literatura je vnímána jako něco nežádoucího a ohrožujícího. Tento názor přetrvává i po 15. březnu 1939, kdy ale získá zcela jiný rozměr. Důvodem odmítání, ba dokonce stíhání populární literatury nemusí být jen strach z něčeho přicházejícího, ale mnohem spíše to je jakési vyrovnání s minulostí. Tento názor můžeme opět doložit na konkrétních činech a krocích po roce 1945, tedy v době, kdy byla obnovena republika. Zůstává otázkou, do jaké míry mělo tažení proti populární literatuře po roce 1945 návaznost na podobná tažení z let minulých. Podrobněji se na situaci kolem sešitového románu od třicátých let do padesátých let podíváme v následující kapitole.

2.2 Sešitový román

Sešitový román se stal pouze jedním z mnoha, proti kterým byl veden pomyslný boj a kampaň. Označení brak se stejně tak mohlo objevit u knih, které můžeme zařadit do kategorie červené knihovny a čtení pro ženy, literaturu pornografickou a další. Sešitové romány (rodokapsy) jsou tedy jen ukázkou toho, jak mohlo takové odmítnutí vypadat v praxi. Dalším důvodem proč se této problematice věnujeme, je fakt, že několik knih vyšlo jednak na stránkách sešitového románu, ale později také jako součást edice *Knihy odvahy a dobrodružství*.³²

V této práci se neustále dotýkáme tematiky sešitového románu, jeho postavení a vnímání v době předválečné či spíše poválečné. Proto považujeme za nutné zmínit se o historii sešitových románů a konkrétních edic. Sešitový román vycházející v českém prostředí, který se později začal nazývat rodokapsem, je inspirován sešitovými romány americkými, které pak jsou označovány podle své ceny jako romány šestákové. V českém prostředí se s označením rodokaps setkááme v roce 1937 a toto označení se později stane běžným. Sešitový román u nás začíná vycházet v roce 1935 a jeho konec je datován do roku 1951, kdy dochází k ukončení vydávání *Románových novinek* a první éra tohoto média tím končí. Čtrnáctideník *Románové novinky* do jisté míry

---

³¹ JANÁČEK, Pavel. *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení, 1938 – 1951*. Host, Brno 2004, s. 54. ISBN 80-7294-129-1.

³² V tomto případě máme na mysli poválečnou edici sešitových románů, která se nazývala *Románové novinky* a vycházela až do roku 1951. Zde vyšel například *Bílý tesák* Jacka Londona nebo *Dobrodružství* Toma Sawyera.

suploval absenci předválečných edic (Rodokaps, Rozruch, Krásný román aj.) a jeho vedením byla pověřena Ema Řezáčová. Románové novinky se měli stát zárukou toho, „že jim stát zaručí monopol, aby nejširší vrstvy nemohly své literární převýchově uniknout, sklouznout k běžnému zábavnému čtivu překonaného typu“.³³ Vráti se až později například s edicí Karavana, kterou začne vydávat Státní nakladatelství dětské knihy v šedesátých letech, tedy v tak zvané době uvolňování. Na předválečnou popularitu sešitového románu se však už nikdy nepodaří nakladatelům navázat a období let 1935 - 1944 tak můžeme považovat za zlatý věk sešitového románu.

Prvním sešitovým románem byl týdeník Románu do kapsy³⁴ z roku 1935 a tím bylo odstartováno vydávání sešitových románů. Rodokapsy vycházely ve formě magazinů, který obsahoval nejen román. Ten však tvořil nejpodstatnější část magazínu. Tím, že magazin obsahoval i jiné útvary a byl složen z více textů, se blížil pojetí časopisu. Musíme však podotknout, že tak nikdy nebyl vnímán. Problematické bylo zařazení magazinů do kategorie knihy. Ve svém názvu sice slovo román měl, ale to se nezdálo být důležitým kritériem. Mnohem podstatnějším se například zdál vzhled a podoba magazínu. Podoba tedy mluvila ve prospěch časopisu, protože magaziny neměly tvrdé desky. Na druhé straně magazin postrádal jakoukoliv aktuálnost, která se u časopisů projevuje. Tematika sešitových románů tomuto požadavku nevyhovuje, a tak ho můžeme řadit přeci jen do oblasti knihy. Nastával tu však problém, který se týkal opět vzhledu. Kniha byla vnímána jako něco ušlechtilého, tvrdá vazba byla samozřejmostí a najednou se tu objevuje román, který se zaměřuje na zcela jiný typ čtenářů. Neklade si vysoké nároky a jeho čtenář je člověk na cestách, tulák, moderní člověk z města, který nemá svojí knihovnu, a proto ani tyto sešitové romány neschraňuje. Šok, který toto způsobilo, souvisí také s tím, že se z literatury stalo spotřební zboží. Rádi bychom zmínili, že toto muselo dříve nebo později přijít, což můžeme ukázat na příkladu situace ve Spojených státech amerických, kde spotřební nebo chceme-li šestáková literatura zaznamenává největší rozmach. Souvisí to tedy z dobou vzniku sešitových románů u nás. Třicátá léta dvacátého století jsou obdobím nesmírného technického pokroku a rozvíjejících se technologií. To jednak umožňuje snadnou výrobu a pozdější šíření sešitových románů, jednak to pro tvůrce nabízí pestrou škálu témat, která se mohou věnovat vizi budoucnosti. To ostatně využívá i literatura tak zvaně vysoká. Sešitový román se postupem doby stal ztělesněním populární kultury, alespoň tedy v oblasti literatury. A nejen podoba sešitu provokovala. Aby byl výčet „nešvarů“ sešitového románu úplný, musíme zmínit jeho obálku a cenu. Jednalo se většinou o barevné obálky s obrázkem, který měl nejspíše jasně charakterizovat obsah sešitů. Všem muselo být jasné, jaký rozdíl bude mezi sešitem, na jehož obálce se prohánějí kovbojové na koních nebo obálkou, která by byla dílem dejme tomu renomovaného ilustrátora. Šlo tedy o jasnou identifikaci. Na obálkách byl také velkým písmem

---

³³ JANÁČEK, Pavel. *Němci a němectví, zrada a trest, dnešek a zítřek: prostor lidové četby mezi Květnem a Únorem*. in Kuděj, č. 2/2002, s. 61. ISSN 1211-8109.

³⁴ Později se vžilo označení Rodokaps jako označení všech sešitových románů. Rodokaps byl také název jedné z edic.

název díla a jméno autora.

Posledním a z našeho pohledu nejdůležitějším aspektem je cena sešitových románů. Ty by se nikdy nemohly stát tak rozšířeným čtivem, kdyby jejich cena byla stejná nebo dokonce vyšší než cena tehdejších nejlevnějších knih. Cena rodokapsů (tento název se vžil jako označení všech sešitových románů) se pohybovala do dvou korun, což představovalo to nejlevnější čtivo po novinách a časopisech. V této souvislosti bychom se rádi zmínili o jedné zajímavosti. Už tu bylo řečeno, že ona paperbacková podoba sešitových románů budila u tehdejších představitelů vysoké kultury opovržení, a i tento aspekt sešitové romány odsouval na okraj literární kultury. Mělo to však ryze praktické důvody, protože rodokaps byl ve své podstatě čtením „na jedno použití“, románem do kapsy (proto zkratka rodokaps) a zkrátka spotřebním zbožím. To, že na jedno použití nebyl, je už otázka jiná a to, že jeden výtisk sešitového románu přečetlo několik čtenářů, svědčí o jeho oblibě. O tom se však ještě zmíníme. Chceme ale poukázat na to, jak se z odmítaného a nenáviděného stane něco zcela normálního a běžného. Podobu paperbacku totiž začínají přebírat i renomovaná nakladatelství a v podobě paperbackových knih začínají vycházet tituly autorů, kteří představují právě onu vysokou kulturu. Jejich díla jsou ceněna odbornou veřejností a někteří získávají ocenění. Za příklad jsme si zvolili nakladatelství Melantrich. Nakladatelství Melantrich patřilo vždy k předním nakladatelským podnikům. V druhé polovině třicátých let v tomto nakladatelství vzniká edice Melantrichova laciná knihovna, která vydává díla renomovaných autorů. Melantrichova laciná knihovna není nic jiného než snaha o přiblížení se co největšímu počtu čtenářů. A nemá k tomu sloužit jen provedení paperbacku, ale také malý rozměr knihy a především nízká cena. Nezastáváme názor, že se mělo jednat o konkurenci rodokapsů, protože jejich až stotisícový náklad by šlo jen těžko překonat, ale spíše se jednalo o inspiraci, kterou sešitový román poskytl. Tak mohla v roce 1938 vyjít v Melantrichově laciné knihovně povídková kniha Jana Čepa Modrá a zlatá. Snížení výrobních nákladů umožnilo i snížení ceny což v případě knihy Modrá a zlatá bylo na pouhých pět korun, ale přece jen to bylo stále dost v porovnání s rodokapsem za půldruhé nebo dvě koruny.

I v rámci edic sešitového románu se mluví o edicích, které zůstaly spíše na okraji a edicích, které byly považovány za elitní. Ty tak zvaně horší měly sešity, jejichž rozsah dosahoval tak sto stránek, náklad sešitů nebyl vysoký a edice zanikají bez zásahu státu, krachem (například Moderní romány). Podoba sešitového románu tak zvaně lepšího je jiná. Normou se stal rozsah okolo dvou set stran a náklady mnohonásobně vyšší. V prvopočátcích Rodokapsu to byl náklad stotisícový. Tyto edice zanikají až se zásahem státní moci v září 1944. Po roce 1945, kdy dochází ke vzniku nových edic, se sešitové romány přizpůsobí tehdejšímu požadavku a romány vycházející na stránkách Románových novinek (vznik edice v roce 1946) kladou větší důraz na vlastenectví. Nastává už zcela jiná etapa sešitových románů, která bude zakončena na počátku padesátých let.

2.3 Brak

„Braková literatura: Literatura líčící barvitými efekty různé děje s cílem upoutat pozornost čtenářů k bezvýznamným věcem postrádajícím jakoukoli výchovnou tendenci, nebo právě naopak jsoucímu s výchovnými tendencemi s příkrým rozporu. Patří sem zejména knihy s náměty detektivními, cowboyskými, jakož i všechny knihy bez literární hodnoty díla.“³⁵

Definice brakové literatury, vypůjčená ze Seznamu nepřátelské, závadné, zastaralé a nežádoucí literatury dnes jistě pokulhává, ale je to jeden z možných pohledů na literární brak. Pojem brak nebo také literární brak se bude v naší práci objevovat velmi často, a proto považujeme za nutné ho blíže specifikovat a stanovit, co si představujeme pod tímto pojmem. Na úvod je nutné říci, že označení braku se nevztahuje jen k sešitovým románům, kterým v naší práci věnujeme pozornost. Brakem může být cokoliv jiného a záleží jen na tom, co za brak označíme nebo přesněji, co za brak označí oficiální moc, která určuje hodnoty, udává směr a mnohdy má nad vydáváním i moc. Sešitový román je jen jednou z obětí a to obětí, která byla postižena asi nejvíce. Na druhou stranu nemůžeme tvrdit, že by sešitovému románu zařazení do kategorie brak nějakým způsobem uškodilo v tom smyslu, že by se stal méně oblíbeným u čtenářů.³⁶ Brak je výraz vytvořený literárními kritiky a neobjevuje se poprvé v souvislosti se sešitovým románem ve třicátých letech dvacátého století, ale mnohem dříve v souvislosti s knížkami lidového čtení, o kterých se zmiňujeme výše. Terčem se tak stávají romány krvavé a časově se posouváme do šedesátých, sedmdesátých let devatenáctého století, kdy se krvavé romány šíří především. Otázkou také je, kolik děl tak zvaných sešitových románů by odpovídalo alespoň přibližně žánrovému půdorysu nově vzniklé edice *Knihy odvahy a dobrodružství*. Knihy by nejspíš před tehdejšími redaktory v drtivé většině neobstály. Označení brak se nevyhnulo ani červené knihovně a románům detektivním. Nutno podotknout, že označení brak vždy vzbuzovalo negativní emoce, což přetrvalo do určité míry až do dnešních dnů. V dnešní době již naštěstí existují knihy, které se touto problematikou zabývají a k problematice braku či populární literatury nepřístupují v negativním slova smyslu, jak tomu bylo například u studií Josefa Hrabáka, který operoval s pojmem *paraliteratura*³⁷ a tento žánr považoval za něco podřadného. Označení brak tak můžeme nahradit termínem populární literatura, který se v této práci také často objeví. Tento termín již ve čtenáři neevokuje jakékoliv negativní vnímání termínu, ale zároveň je těžko vymežitelný a můžeme ho nesprávně chápat. Populární můžeme totiž lehko zaměnit za oblíbený či čtený.

³⁵ ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší. Lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Academia, Praha 2009, s. 72. ISBN 978-80-200-1709-3.

³⁶ Na anketě, která proběhla po roce 1945 můžeme dokumentovat, že většina dotázaných se vyslovila proti sešitovým románům, „rodokapsům“. Stále tu však existovala poměrně velká skupina čtenářů, která o tento druh literatury vyslovila zájem.

³⁷ HRABÁK, Josef. *Napínavá četba pod lupou*. Československý spisovatel, Praha 1986, s. 11. Bez ISBN.

Otázkou zůstává, zda existuje hranice mezi literaturou, kterou označíme za brakovou a literaturou tak zvaně vysokou. Musí nám být jasné, že tato hranice není pevně určena, je proměnná a zcela závislá na době. Brak jakožto uměle vytvořený termín se může vyskytovat i v literatuře vysoké a to z toho důvodu, že záleží na kvalitě díla. I takto můžeme na brak pohlížet. Jistě do tohoto kritéria zapadá hodnocení sešitových románů, které jsou mimo jiné charakterizovány pokleslou kvalitou, směšným a neuvěřitelným dějem a dalšími znaky. Ty se však mohou objevit i v dílech autorů náležících do literatury tak zvaně vysoké. Popularita této literatury spočívá možná právě v tom, že i přes tyto nedostatky si každý v těchto knihách najde své, možná právě díky tomu, že působí opravdu jako knihy lidového čtení. Pavel Janáček, který se problematikou literárního braku zabývá, ve své podstatě tvrdí, že tento termín neexistuje. Literární brak se tak stává lehkou manipulovatelným termínem, který můžeme aplikovat na velké množství textů. Souvisí to s naší neustálou touhou rozlišovat vysoké umění a umění nízké, pokleslé. Tento přístup má zcela jistě kořeny ve starší době a možná je můžeme hledat právě v době vzniku a velkého rozvoje krvavého románu, tedy v šedesátých a sedmdesátých letech devatenáctého století. Již mnohem dříve se ale setkáváme s tvrzením, že některá oblast umění může být pro člověka škodlivá. Toto tvrzení doprovázelo literaturu po mnoho a mnoho desítek let a jak jsme zmínili, některé stereotypy přetrvávají dodnes. Jde o tvrzení, že určitá část literatury v sobě nese cosi negativního, a to se pak přenáší na čtenáře. Různá osočování sešitového románu to jen dokazují. Nejen sešitový román je ukazatelem tohoto rozlišení na dobré a špatné, elitní a nízké. Vždy se našel nějaký ventil, který umožnil, aby projevy jistého druhu nenávisti k ne-umění nebo ne-literatuře, vyplaval na povrch. Mohou to být krvavé romány, sešitové romány neboli rodokapsy, ale životnost termínu je mnohem delší a přetrvala i po zániku sešitového románu po roce 1948. Terčem se tak mohla stát červená knihovna nebo jiné žánry nevyhovující tehdejší měřítkům.

Označení literární brak tak může být velmi lehkou zneužitelné, a právě i kvůli tomu, že jej vytvářejí literární kritici, tedy představitelé oficiální kultury, kteří si osobují právo určovat, co je a není přípustné, je tento termín závislý na tom, kdo nad touto oficiální kulturou zrovna vládne. Brak je zcela určitě také něco, co vychází vstříc poptávce. Jedná se o nenáročnou, zábavnou četbu.

2.4 Cenzura

„Tehdejší seznamy zakázaných knih zahrnovaly desetitisíce titulů nejrůznější povahy, od spisů náboženských či politických přes krváky, detektivky a červenou knihovnu až po klasická díla moderní světové i české literatury.“³⁸

---

³⁸ CÍSAŘ, Jaroslav. *Když ideologie určuje hodnoty*. in Grand biblio, č. 4/2009, s. 13. ISSN 1802-3320.

Tolik krátká zmínka o situaci po roce 1948, kdy se cenzura rozběhla na plné obrátky a nic jí nestálo v cestě. Cenzura jako taková se však nezrodila po druhé světové válce, má mnohem hlubší kořeny a také dlouholetou tradici, která byla přerušena až rokem 1989, respektive 1990. Počátek zakazování knih³⁹ spadá do počátků patnáctého století a konkrétně se jedná o pálení knih Johna Viclefa v roce 1410.⁴⁰ Cenzura prošla za těch několik staletí různými peripetemi a zcela jiný rozměr získala po roce 1948. V naší práci se zmiňujeme o mechanismech, které měla státní moc a které nedovolovaly vydávání některých knih. Šlo o dobře propracovaný systém. Knihy byly prověřovány a hodnoceny především z hlediska ideového stranickým ústředím KSČ a Národní ediční radou českou. Té předsedal básník, překladatel a pozdější ministerský úředník Jiří Taufer, který byl vedle Ladislava Štolla jedním z „inkvizitorů“ poúnorové literatury. (Jako překvapení tedy působí dokument nalezený v archivech Památníku národního písemnictví týkající se cenzury. Jedná se o referát Jiřího Taufera, který proti cenzuře vystupuje. Tento projev pochází z roku 1962, tedy z doby, kdy docházelo k postupnému uvolňování, kterému podlehl i takový dogmatik, kterým Jiří Taufer zcela jistě – alespoň v padesátých letech – byl.)⁴¹ Nepochybujeme o tom, že tyto zásahy státní moci po roce 1948 postihly i oblast dobrodružné literatury a literatury pro děti a mládež. Vždyť právě v dobrodružné literatuře se skrýval jeden z největších zdrojů braku z pohledu tehdejších vládnoucích struktur. Vyřazení této literatury však bude mít v pozdějších letech neblahé důsledky, protože vyřazení celého žánru z trhu není dlouhodobě udržitelné a čtenáři si logicky hledají náhradu a cenzura (oficiální moc) si uvědomuje, že by to měla být náhrada pochopitelně lepší a kvalitnější.

Cenzurní úřad jako takový vznikl v roce 1952 a měl zkratku HSTD (Hlavní správa tiskového dohledu). V padesátých letech však nelze mluvit jen o cenzuře literatury, která vycházela, ale také o cenzuře literatury, která již vyšla. Dochází proto k cenzuře minulosti, což v praxi znamenalo vyřazování knih z knihoven. I přes protesty, které se především v šedesátých letech objevovaly i na oficiálních místech, byla situace komplikovaná.

„Cenzurní zákon je nemožnost, protože chce trestat ne přestupky, ale názory, protože to nemůže být nic jiného než ve formuli přeměněný názor, protože žádný styk nemá odvalu vyslovit v obecných zákonných ustanoveních to, co může fakticky provádět pomocí censored jako svého orgánu.“⁴²

Stížnosti tohoto typu však zůstaly nevyslyšeny a k definitivnímu zrušení cenzury tak dojde

---

³⁹ Cenzura se však netýká pouze zakazování knih. V moderním světě cenzura zasahovala (a někde stále zasahuje) do oblasti filmu, architektury a jiných odvětví lidské činnosti.

⁴⁰ HAŠEK, Petr. *Libri prohibiti v běhu staletí*. in Grand biblio, č. 4/2009, s. 8. ISSN 1802-3320.

⁴¹ BAUER, Michal (ed.) *Zpráva Jiřího Taufera o činnosti HSTD v roce 1962*. in Tvar, č. 12/2000, s. 14 – 15. ISSN 0862-657 X.

⁴² Tamtéž, s. 14.

až po roce 1989 v souvislosti se změnou politického systému a pádu komunismu.

2.5 Populární literatura a literatura pro děti a mládež od třicátých do padesátých let dvacátého století

Změna, která nastala po konci druhé světové války, jak již bylo řečeno, postihla i oblast literatury, kde probíhala akce tak zvaného očištění od literatury fašistické a kolaborantské. Jednalo se primárně o vyřazení knih z knihoven, ale také o potrestání autorů, jak také bylo zmíněno výše. To se mělo dotknout autorů všech žánrů bez ohledu na to, jestli náleží k autorům „nižší“ či „vyšší“ literární sféry. Je tu však ona návaznost na štvavé kampaně proti braku, které byly započaty v lednu 1939. Tuto lavinu kritiky, útoku a napadání spustila zdánlivě nevinná soutěž o nejlepší dobrodružný román na stránkách Rodokapsu. Výherce měl získat patnáct tisíc korun, což byl trojnásobek toho, co získal tehdejší laureát státní ceny. Domníváme se, že útoky, které započaly či se spíše přiosťřily a vyhroutil v lednu 1939, souvisí opět s jakýmsi strachem. V tomto případě je to strach z toho, že literatura označovaná za pokleslou, nemravnou a nízkou bude stavěna na roveň literatuře umělecké. Ba co více, bude jí dokonce převyšovat, alespoň co se finanční odměny týče. Toto byl jistě nestravitelný oříšek pro mnoho tehdejších kulturních elit a redakce Rodokapsu musela čelit obžalobám a napadání.

2.5.1 Populární literatura

V této práci se nebudeme zabývat striktním vymezením pojmů populární literatura a literatura pro děti a mládež, a proto se v této kapitole budeme věnovat oběma těmto žánrům společně. Tato možnost se nabízí například i díky tomu, že u těchto dvou žánrů dochází, tak jako u žádných jiných dvou literárních žánrů, k velmi častému prolínání. V některých případech je tedy velmi těžké rozlišit, co je literaturou populární a co je literaturou pro děti a mládež. Jedna kniha tak může spadat do obou kategorií. Zároveň si uvědomujeme proměnnost nebo spíše elasticnost termínu populární literatura. O této proměnnosti a elasticnosti bude ještě řeč. Populární literaturou tak rozumíme literaturu, která si neklade cíle stát se uměleckým textem a vzniká jednak z důvodů ryze komerčních, tedy pro zisk, nebo z důvodů agitačních. Kořeny populární literatury tak sahají až do doby osvícenství, kdy vzniká mnoho agitačních letáků a knih lidového čtení. Populární literatura se tak od krásné literatury liší „*rozhodujícím podílem funkce zábavné nebo výchovné*“.⁴³ Literatura

---

⁴³ JANÁČEK, Pavel. *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení, 1938 – 1951*. Host, Brno 2004, s. 47. ISBN 80-7294-129-1.

pro děti a mládež se tak snadno může ocitnout v kategorii populární literatury (například sešitové romány), ale stejně tak známe díla, která jsou dnes uznávána za díla hodnotná (například u nás hojně vydávané dílo Julese Verna). Jednoznačné není ani označení této literatury, kterou můžeme nazývat také jako literaturu triviální či pokleslou. Výkladů toho, co je a není populární literatura, je více a jedním z nejjednodušších by mohl být takový, že populární literatura je text s jednoduchou či spíše schematickou kompozicí, kde je pozornost je zaměřena na samotný děj. Konce bývají většinou šťastné, a tak jako je schematická kompozice, takové může být i vykreslení postav, u kterých se autor ani nenamáhá s nějakým popisem jejich psychologie. Populární literatura je tak chápána téměř vždy jako okraj. Něco, co stojí za hranicí uměleckého textu, ale zároveň je velice oblíbené. A v tomto případě narážíme na jistý problém, protože se tu střetává hodnota umělecká s oblibou knihy. Populární totiž může znamenat i oblíbené a napadá nás tedy, jestli můžeme vnímat například knihu *Bylo nás pět* od Karla Poláčka jako knihu spadající do kategorie populární literatury. Její popularita u čtenářů byla a stále ještě je poměrně vysoká, ale kniha v žádném případě nespadá do kategorie, o které bude řeč v této práci. Mluvit o populární literatuře v souvislosti s Poláčkem nebo jinými českými klasiky je zcestné. Vedle populární či brakové literatury se objevují i další termíny jako například paraliteratura používaná Josefem Hrabákem⁴⁴ či asfaltová literatura používaná německými nacisty.⁴⁵ Výčet označení by mohl pokračovat dál, ale v naší práci budeme používat termín populární, jakožto termín nejčastěji používaný, a termín, který pravděpodobně nejlépe vystihuje literaturu, o které bude řeč.

2. 5. 2 Populární literatura a literatura pro děti a mládež

Pozice populární literatury a literatury pro děti a mládež nebyla po skončení druhé světové války jednoduchá. Jednalo se o to, že někteří autoři tak zvaných sešitových románů psali v období existence Protektorátu Čechy a Morava literaturu antisemitskou a fašistickou. Šlo spíše o ojedinělé případy a autoři takovýchto děl pochybné kvality se po skončení války v drtivé většině případů ani nepokoušeli znovu publikovat, ale i takové případy jsou zaznamenány. V období let 1942 – 1944 jsou publikovány skoro tři desítky takovýchto textů.⁴⁶ Publikovat například přestává slavný Josef Peterka, píšící pod jménem Bob Hurikán či Bob Peters. Právě tento spisovatel se stal jedním z nejplodnějších autorů sešitových románů a s jeho jménem je spjata i kampaň proti nim. Jeho román *Plamen vzpoury* vyhrál soutěž vypsanou Rodokapsem v lednu roku 1939 a Peterka získal slíbených

⁴⁴ HRABÁK, Josef. *Napínavá četba pod lupou*. Československý spisovatel, Praha 1986, s. 11. bez ISBN.

⁴⁵ URBANEC, Jiří. *K terminologickému vymezení pokleslé literatury*, s. 113. in SVOBODA, Richard (ed.) *Populární literatura v české a slovenské kultuře po roce 1945*. ÚČL AV a Filozoficko – přírodovědecká fakulta Slezské univerzity Opava, Praha – Opava 1998. ISBN 80-85778-20-3.

⁴⁶ JANÁČEK, Pavel – JAREŠ, Michal. *Svět rodokapsu: komentovaný soupis sešitových románových edic 30. a 40. let 20. století*. Karolinum, Praha 2003, s. 39 – 43. ISBN 80-246-0640-2.

patnáct tisíc korun. Autorů, kteří se odmlčeli, bude nejspíš více, ale mnohem závažnější byla skutečnost, že některé edice sešitových románů, kterých bylo v předválečných letech celá řada, zanikají.⁴⁷ Některé edice sice mají ve své době jepičí život a vyjde v nich například jen jeden titul, ale záhy vznikají další a další. Krátkou existenci některých edic můžeme vidět v případě edice *Oddech po práci* či *Besedy Hvězdy*. První jmenovaná vycházela v roce 1947 a vyšel v ní jen jeden sešit a druhá, která vycházela v roce 1940 na tom nebyla o mnoho lépe, protože v ní vyšly sešity dva.⁴⁸ V předválečné a válečné době se tedy jednalo o pestrou paletu (deset edic) edic sešitových románů různých žánrů. Patří sem dobrodružné knihy pro děti a mládež, westerny, ale také čtení pro ženy, detektivní romány a další. Zrušení sešitového románu, tak jak byl chápán v době předválečné, bylo odůvodněno celkem jasně. Tehdejší představa o literatuře pro děti a mládež totiž byla zcela jiná a sešitové romány byly označeny za brak. Tyto „boje“ probíhají už od třicátých let, kdy v Československu začínají sešitové romány vycházet a až nástup nových poměrů jim učinil přítrž. Na jedné straně se jednalo o četbu, která byla zejména u mladší generace čtenářů velmi oblíbená, a na druhou stranu panoval názor, že tyto knihy jsou škodlivé. K označení brak se tak přidávají výrazy jako škvár, kýč aj. Instrukce cenzury ale neznamenalou pouhé vyřazování a zakazování děl, ale starala se také o nahrazení chybějícího (vyřazeného). Ta tedy musí řešit problém rychlého nahrazení vyřazených knih literaturou seriózní a především ideově nezávadnou. Pozastavme se ještě u slova brak. Slovo brak je především historický výraz, který označuje literaturu bez uměleckých hodnot. Označení brak bylo vnímáno negativně a především od konce druhé světové války bylo čím dál tím častěji užíváno v diskuzích o osudu populární četby. Mnohdy tento termín získával ideologický podtext. Nejedná se tedy v žádném případě o žánr a do kategorie brakové literatury byly v minulosti zahrnuty knihy erotické, humoristické, pornografické, vědecko-fantastické, dobrodružné, detektivní, knihy z kategorie červené knihovny a mnoho dalších.

Diskuze o pozici dětské literatury po roce 1945 probíhaly i na nejvyšších místech. Zde bychom rádi zmínili projev ministra Václava Kopeckého, který byl pronesen na sklonku roku 1945 u příležitosti návštěvy vernisáže výstavy dětské knihy. Ve svém projevu řekl, že dětská literatura se má zaměřit na osudový zápas Čechů s Němci. Měla by zdůraznit utrpení, ve kterém žil český národ v době okupace, a vyložit podstatu fašismu a nacismu. Dalším úkolem se mělo stát zobrazování života v nových poměrech a vysvětlit mladým čtenářům podstatu života v poválečné republice.⁴⁹ Už zde můžeme spatřovat zárodky podřízení literatury tehdejšími elitám, mezi které Václav Kopecký zcela jistě patřil, což se nezměnilo ani po roce 1948, kdy svoji pozici spíše upevnil a podílel se přímo na běhu tehdejšího kulturního života. Nejde tedy jen o podřizování se elitám, ale především o

⁴⁷ V mnoha případech nedošlo spíše ke znovuobnovení edic, které zanikly za druhé světové války vinou nedostatku papíru. Právě v září 1944 došlo k zastavení předválečných a válečných edic sešitových románů.

⁴⁸ JANÁČEK, Pavel – JAREŠ, Michal. *Svět rodokapsu: komentovaný soupis sešitových románových edic 30. a 40. let 20. století*. Karolinum, Praha 2003, s. 281. ISBN 80-246-0640-2.

⁴⁹ JANOUŠEK, Pavel (ed.) *Dějiny české literatury 1945 – 1989. (1945 – 1948)*. Academia, Praha 2007, s. 325. ISBN 978-80-200-1527-3.

podřizování se ideologii a dobovým požadavkům, kterým bylo nutno vyhovět. Právě v období let 1945 – 1948 zaznamenává literatura pro děti a mládež největší proměnu. Z výše zmíněného je jasné, že šlo především o proměnu ideologickou, ale také o proměnu tematickou. Tato proměna bude završena po roce 1948.

Tehdejší poválečná představa o literatuře pro děti a mládež byla taková, že tyto knihy mají mládež především vzdělávat a vychovávat. Tento požadavek zesílí především po roce 1948, kdy bude úloze literatury pro děti a mládež přikládán nemalý význam což je pro nově se rodící systém logické. Pomocí těchto knih může velmi snadno a nenásilně dojít ke zformování osobnosti a výchově ideově sjednocené kolektivu mladých lidí, které nastupující režim potřeboval. V této souvislosti považujeme za vhodné zmínit se o Fučíkově odznaku, který byl právě takovou akcí, vzniklou po únoru 1948. Akce měla podporovat četbu „nové“ literatury a byla zakončena zkouškou (jednalo se spíše o neformální pohovor). V těchto čtenářských kroužcích – a nejen v nich – se začíná praktikovat hlasité čtení. Nový režim nejen že čtenářům diktoval, co mají číst, ale také jasně stanovoval, jak mají dílo číst. Vedoucí těchto kurzů, vychovatelé, učitelé a knihovníci měli podávat jediný správný výklad díla. Literatura pro děti a mládež tak byla skvělou příležitostí k výchově a formování mladých a režim si to plně uvědomoval. Jsou známy i kampaně, kdy se závadné knihy měnily za knihy „pravé“. Tyto kampaně sahají až do osmnáctého století, ale objevují se i v padesátých letech dvacátého století.

„...žák pražských škol, který v zimě 1957 – 1958 odevzdal do sběru sešit Rodokapsu nebo Rozruchu, měl být podělen novou poutavou knihou, jejímž prototypem byl cestopis od Hanzelky a Zikmunda.“⁵⁰

Takovéto kampaně měly za úkol jediné. Odstranit zbytky „závadné“ literatury a nahradit jí literaturou „novou“ a ideově nezávadnou. Už bylo několikrát řečeno, že po únoru 1948 dochází k vyřazení knih z knihoven a knihy putují do stoupy. V letech 1948 až 1955 je zničeno více než dvacet milionů knih.⁵¹ Jsou vytvořeny seznamy literatury, která nesmí být vydávána, a existují i seznamy autorů, kteří nesmí publikovat. I po úspěšném vyřazení knih a vytěsnění pro režim nepřijatelných autorů z veřejného života tu však zůstává stále dosti podstatná otázka, výměna knih z domácích knihoven. Ta se pochopitelně nemohla uskutečnit formou nařízení, jako tomu bylo u lidových knihoven, ale musela být zvolena taktika zcela odlišná. Z citátu jasně vyplývá, že pro výměnu knih byly využívány děti, které byly navíc odměněny knihou novou a především nezávadnou. V tomto případě se jedná o cestopis Zikmunda a Hanzelky, ale odměnou se mohla stát

⁵⁰ JANÁČEK, Pavel. *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení, 1938 – 1951*. Host, Brno 2004, s. 42. ISBN 80-7294-129-1.

⁵¹ ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší. Lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Academia, Praha 2009, s. 62. ISBN 978-80-200-1709-3.

jakákoliv nově vydaná kniha pro děti a mládež, kterých bylo v padesátých letech celá škála. Tato výměna se přímo dotýkala žánru populární literatury a literatury pro děti a mládež a většinou šlo o sešitové romány, které už v té době sice nevycházely, ale jejich výtisky kolovaly mezi mládeží i několik let, což svědčí o veliké oblibě tohoto žánru. Další taktikou, pro kterou byly využity opět děti, bylo vytvoření menších skupinek, které obcházely domácnosti a nabízely půjčování knih, a tím i členství v knihovně.⁵² Jsou tedy vytvořeny seznamy vhodné literatury a tento fakt se dotkne i literatury pro děti a mládež. Pro naši práci bude zajímavé si povšimnout role knihy Příběh opravdového člověka od Borise Polevoje. Už výše jsme se zmínili o tom, že tato kniha byla prvním vydaným titulem nově vzniklé edice v roce 1954, ale v žádném případě se nejednalo o první vydání této knihy v českém prostředí. Příběh opravdového člověka patří k ukázkovým knihám tak zvaného budovatelského románu a spolu s díly Daleko od Moskvy a Jak se kalila ocel se stane nejpreferovanějším dílem literatury Sovětského svazu. Pozice sovětské literatury pro děti a mládež se od roku 1945 nijak výrazně nemění. Sovětská literatura se tak má stát vzorem pro nastupující literaturu a má tak určit nový směr.

„Za příklad dětské četby tohoto nového směru sloužily zejména překlady sovětských válečných próz, jako byl Gajdarův Timur a jeho parta, jímž nakladatelství Mladá fronta v roce 1945 zahájilo edici pro mládež Nástup, nebo tamtéž vydaný Katajevův Syn pluku.“⁵³

Otázkou však zůstává, jestli mohla sovětská literatura, a v tomto případě konkrétně knihy s velice silným politickým podtextem, získat stejnou popularitu, jakou měl meziválečný sešitový román. Je však jasné, že na českém knižním trhu neexistovala jen literatura v podobě sešitových románů a literatura v podobě sovětských knih. Myslet si to by byl hrubý omyl.

Zatím jsme se věnovali produkci, která byla již v době svého vzniku považována za něco pokleslého. Poválečná literatura pro děti a mládež má ale i několik výrazných jmen a i tato kategorie musí zákonitě být součástí naší práce. S trochou nadsázky se tak dá říci, že sešitový román působil na čtenáře spíše „zdola“ a produkce renomovaných autorů spíše „zhora“. Literatura renomovaných autorů se nemohla dostat nikdy do pozice literatury sešitových románů (literatura, která je po roce 1948 nazývána brakovou) už kvůli tomu, že sešitový román koloval mezi čtenáři i několik let a jeden výtisk tak přečetlo někdy i několik desítek čtenářů. Byl prodáván na novinových stáncích v podobě paperbacku a jeho cena byla velice nízká. Už to z něj činilo něco méněcenného. Literatura renomovaných autorů se tak snaží vyrovnat v první řadě s nástupem nových poměrů a vznikem nové republiky. I tato oblast dětské literatury má dva hlavní proudy. Je to umělecky

---

⁵² Tamtéž, s. 127.

⁵³ JANOUŠEK, Pavel (ed.) *Dějiny české literatury 1945 – 1989. (1945 – 1948)*. Academia, Praha 2007, s. 325. ISBN 978-80-200-1527-3.

hodnotná tvorba bez většího ideologického patosu a pak tvorba s ideologickým podbarvením či tvorba, která má přesvědčovat. Záměrně nepoužíváme slovo vychovávat, protože funkci výchovnou má v sobě obsaženou nejspíše většina knih literatury pro děti a mládež. Nechceme se tu pouštět do polemik, který z uvedených proudů převládl, ale domníváme se, že v období let 1945 – 1948 došlo spíše k prolínání a snaze skloubit hodnotné dílo i ideologii a aspekt výchovný, který v literatuře pro děti a mládež hraje tak důležitou roli. Považujeme však za nutné poukázat na tvorbu některých tvůrců z kategorie první. Autoři knih neideologických (v tomto případě myšleno nelevicových) jsou po roce 1948 odsunuti z veřejného života nebo jsou donuceni ke změně své poetiky. Jako příklad a ukázkou této kategorie jsme si zvolili Františka Křelina a jeho knihu Zmijí dědek a jiné povídky pro mládež z roku 1946. Autor, který byl příslušníkem předválečné skupiny ruralistů nabízel knihu prodchnutou křesťanskými zásadami, tradicí a vírou v Boha. Naprostý opak toho, co představoval například Bohumil Říha. Naprosto rozdílných knih najdeme více. Po roce 1948 převládne pochopitelně proud druhý, levicový a například námi zmíněný František Křelina je odsouzen v procesu s katolickými autory k mnohaletému vězení.

Co si ale představujeme pod pojmem „tvorba renomovaných autorů“? Uvedeme zde několik případů, na kterých chceme ukázat, že poválečné období rozhodně nebylo jen obdobím, kdy (převážně) mladší generace četla sešitové romány. Česká literatura se po šesti krutých letech začíná znovu probouzet, a to se muselo zákonitě projevit i v oblasti literatury pro děti a mládež.

V roce 1947 vyšla kniha Ivana Olbrachta O mudrci Bidpajovi a jeho zvířátkách. Ivan Olbracht patřil už od dvacátých let k předním postavám české kulturní levice a jeho dílo Anna proletářka bylo, především po roce 1948, jedním z propagovaných knih na českých a slovenských školách. Po válce však Olbracht sáhnul k velmi exotickému námětu. Jeho kniha O mudrci Bidpajovi a jeho zvířátkách je adaptací staroindické bajky. Olbracht do nich však promítnul aktuální politické problémy jako například vztah mezi lidem a vládcem, zotročení určitého společenství nebo předpoklady vzpoury. Zobrazil tedy v pohádkovém příběhu aktuální společenské problémy a navíc si zvolil zajímavý námět staroindických bajek. Mezi další autory literatury pro děti a mládež patří také Marie Majerová. Stejně jako Ivan Olbracht i Marie Majerová patřila již od dvacátých let k uznávaným autorům socialistického realismu a po roce 1948 je její dílo vydáváno v desetitisícových nákladech. Jako autorka knih pro děti není příliš známá, ale v roce 1946 vychází kniha Nespokojený králíček. Zcela jinou pozici má František Hrubín, který po roce 1945 vydává několik knih pro děti a dětské literatuře se věnuje i na stránkách časopisů. Od roku 1956 je dokonce šéfredaktorem nově vzniklého časopisu Zlatý máj. Z tvorby básníka Františka Hrubína pro děti a mládež jmenujme například Měsíce (1946), Vítek hádá dobře (1946), Chvíli doma, chvíli venku (1946), Modré nebe (1948), Říkejte si abecedu (1948) a další. František Hrubín jako autor i jako šéfredaktor Zlatého máje stojí jistě za zmínku. Jeho příklon k dětské poezii sahá do počátku čtyřicátých let, kdy působil v časopise Malý čtenář (v letech 1940 – 1941). Hrubínova dětská poezie

je určena spíše dětem předškolního věku. V období 1945 – 1948 se Hrubín soustředil spíše na tvorbu pro dospělé a tvorbě pro děti se bude věnovat více až v pozdějších letech. Na příkladech námi uvedených však vidíme, že i v tomto mezidobí vydává několik básnických sbírek, z nichž některé vznikly už v době války. V úvodu této kapitoly byla řeč o dvou hlavních proudech. První, navazující na tradici předválečné dětské poezie, a v tomto případě reprezentovaný Františkem Křelinou, a druhý, vyhovující novým požadavkům a reprezentovaný Marií Majerovou nebo Bohumilem Říhou. Poválečná dětská poezie Františka Hrubína však nereflektuje poválečné dění a poezie čerpá spíše z folkloru a předválečné tradice dětské poezie. Nedochozí k razantní proměně nebo odchylce od jeho dětské poezie válečné. V případě přijetí díla Františka Hrubína dochází po roce 1948 k přehodnocení a proměně ze strany literární kritiky. Do té doby jsou jeho knihy pro děti přijímány a ohlasy jsou vesměs příznivé.⁵⁴ Kritiky, uveřejňované především v časopise Štěpnice, se ani zdaleka nepřibližují kritikám uveřejňovaným před rokem 1948. Je to další důkaz proměny estetické normy, která nastala právě v tomto roce. Marxistická kritika, která by jistě více ocenila, kdyby Hrubín do svých básní pro děti promítnul alespoň některé z problému aktuálního světa, označila mezidobí 1945 – 1948 jako přípravné. Hrubínova tvorba si po roce 1948 zachovává svoji osobitost, avšak ve své tematice se obrací například k událostem roku 1948 (Tři kluci sportovci z roku 1950). Za zmínku stojí i poválečné dílo básníka Josefa Hiršala Vzdušné zámky (1945), který se po několikaleté nucené odmlce k tvorbě pro děti vrátí. Výčet autorů by mohl pokračovat dál, ale šlo nám jen o krátké představení několika významnějších autorů. Zajímavá je i tvorba Jaroslava Foglara, který se v letech 1946 až 1948 podílel na vydávání časopisu Vpřed, a jeho knihy se postupně stávají oblíbeným čtivem především u chlapců.⁵⁵ Foglar je do literatury „přizván“ znovu až v polovině padesátých let.⁵⁶ Mezi známé autory knih pro děti a mládež patří také zmíněný Bohumil Říha, který se později na vydávání knih aktivně podílel v čele Státního nakladatelství dětské knihy, jak o tom bude ještě řeč. Po roce 1945 vydává Kmotříček Blažej (1946), O čertíkovi vykopnutém z pekla (1947), Na útěku (1947) a další.

Rozdělení literatury pro děti a mládež po roce 1945 však může mít více jak dvě roviny, o kterých byla zmínka výše. Zatím jsme se zabývali tím, do jaké míry autor do svého díla promítnul dobové události či ideologii a do jaké míry tím vyhověl tehdejšímu požadavku kulturních elit. Jde však také o rozdělení žánrové, kde první místo zaujímá poezie, která má v české literatuře dlouhou tradici. Je tedy na co navazovat. Zmiňovaný František Hrubín zcela jistě patří do kategorie tvůrců poezie pro děti a vedle něj je to například Jan Čarek, který stejně jako Hrubín tvoří z folklorní inspirace. Čarkova poezie je však odlišná, protože Čarek čerpá z křesťanských zásad. Druhou

---

⁵⁴ TOMAN, Jaroslav. *František Hrubín a dětská poezie v letech 1945 – 1948*. s. 303. In.: HRUŠKA, Petr (ed.) *Rok 1947: Česká literatura, kultura a společnost v období 1945 – 1948*. ÚČL AV, Praha 1998. ISBN 80-85-778-22-X.

⁵⁵ Přijetí Foglarova díla po roce 1948 není jednoznačné a jeho knihy jsou vydávány až později.

⁵⁶ BAUER, Michal. *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let*. H&H, Jinočany 2002, s. 69. ISBN 80-7319-028-1.

kategorií jsou pohádky, jejichž poválečné směřování reprezentuje zmíněný Ivan Olbracht nebo Josef Lada (Nezbedné pohádky z roku 1946). U poválečné pohádky zesilují snahy o prolínání roviny realistické a fantaskní. Dalším příkladem po autorských pohádkách mohou být pohádky antropomorfované, „*kteřé se pohybují mezi přirozeným, možným a vymyšleným*“.⁵⁷ V pohádkách vystupují nadpřirozené bytosti, skřítki, draci. Svět reálný se tak prolíná se světem fantaskním. Za příklad uveďme Červánky mezi dětmi z roku 1948 od Františka Kožíka. Jde tedy vidět, že dělení literatury pro děti a mládež po roce 1945 lze dělit z několika hledisek. Naším cílem také bylo poukázat na to, že tvorba tak zvaných renomovaných autorů na poli literatury pro děti byla hojná a byla to tedy jedna u cest, kterou se literatura vydala a zároveň se vypořádala s odstraněním některých knih z knihoven. Postupem doby se ale začíná ukazovat, že obliba sešitového románu je opravdu veliká a že nebude lehké ho zcela odstranit a nahradit ho jinou literaturou. Sešitový román se po roce 1948 ocitnul v nemilosti oficiální kulturní politiky, ale zároveň tu existuje snaha o přetvoření tohoto oblíbeného čtiva. Zdá se to skoro jako paradox, ale postupem doby se na stránkách sešitových románů objevují díla, která můžeme zařadit – co se žánru týče – do oblasti budovatelského románu. Je to jen další ukáзка pronikání komunistické ideologie do všech sfér života.

2.6 Státní nakladatelství dětské knihy

V první kapitole jsme nastínili proces znárodňování a slučování menších podniků po únoru 1948. Tento proces se přímo týkal i nakladatelství, o kterém se v rámci této práce musíme zmínit. Hraje totiž podstatnou roli v pounorové kulturní politice a především je v letech 1949 až 1989 téměř výhradním vydavatelem literatury pro děti a mládež. Nakladatelství tak v této době padá největší tíha vydávání dětských knih. Řeč je o Státním nakladatelství dětské knihy (SNDK), které se v roce 1969 přejmenuje na Albatros. Nás bude zajímat doba dřívější a zaměříme se tedy spíše na prvopočátky tohoto podniku. Tehdejší praxe byla taková, že došlo k znárodnění a sloučení menších podniků v jeden, což souviselo s celkovou centralizací ve všech odvětvích lidské činnosti. Zeštíhlení počtu nakladatelství pak pro vládnoucí moc představovalo možnost lepší kontroly. Komunistická moc si velmi dobře uvědomovala důležitost ovládnutí nakladatelství a tiskáren a právě „*jeden z prvních komunistických úderů se vedl i proti soukromým nakladatelům*“.⁵⁸

Velká nakladatelství začínají vznikat po roce 1948 a mezi ty největší patří například Československý spisovatel (vzniklo sloučením Nakladatelství a knihkupectví Fr. Borový, Evropský

⁵⁷ URBANOVÁ, Svatava. *Proměny literatury pro děti a mládež v letech 1945 – 1948*. In.: HRUŠKA, Petr (ed.) *Rok 1947: Česká literatura, kultura a společnost v období 1945 – 1948*. ÚČL AV, Praha 1998, s. 287. ISBN 80-85-778-22-X.

⁵⁸ RICHTER, Vít. *Hnědí a rudí Koniášové*. in Grand Biblio, č. 4/2009, s. 14. ISSN 1802-3320.

literární klub a nakladatelským družstvem Máj), Státní nakladatelství krásné literatury (sloučeno s nakladatelstvím Mír a později převzalo některé edice nakladatelství Orbis, Práce a Svoboda).⁵⁹

Státní nakladatelství dětské knihy vzniklo 11. dubna 1949 a jeho prvním šéfredaktorem se stal básník Stanislav Neumann mladší, který nakladatelství vedl do roku 1952. Právě v tomto prvním období existence nakladatelství je znatelný pokles vydávaných titulů, který je však kompenzován větším nákladem jednotlivých knih. Výše bylo sice zmíněno, že tu existovala tvorba tak zvaných oficiálních autorů, ale především v prvních letech se nakladatelství zaměřuje na překladovou produkci literatur Sovětského svazu. V nakladatelství také vycházejí knihy, které nemají příliš moc společného s literaturou pro děti a mládež. Zde máme na mysli především různé sborníky věnované významným i nevýznamným historickým událostem. Tehdy bylo zcela samozřejmé, že aktuálnímu politickému dění podléhaly dětské knihy nebo časopisy (například číslo časopisu *Mateřídouška* věnované památce zesnulého J. V. Stalina v roce 1953, ale případů je víc). V období působení Stanislava Neumanna mladšího se literatura pro děti a mládež více podřizovala politice a upozadovala tak českou produkci a především dětské čtenáře. To se postupně mění po nástupu spisovatele Karla Nového, který se zaměřil na vydávání českých autorů a umožnil publikovat i autorům, jejichž dílo bylo v prvních měsících po únoru 1948 nepřijatelné. Dochází tak k zajímavému momentu, kdy se literatura pro děti a mládež stává „útočištěm“ pro autory, u kterých byl jistý problém s přijetím jejich díla. Již jsme zmínili osobnost Josefa Hiršala, který v padesátých letech vydává několik knížek pro děti (společně s básníkem Jiřím Kolářem a malířem a ilustrátorem Kamilem Lhotákem, který později ilustruje i některé obálky edice *Knih odvahy a dobrodružství*). V roce 1954 vychází sbírky *Ráj domova* a *Radost nad radost* od Jana Čarka. Jan Čarek patřil k prvním autorům, kteří se přihlásili k ruralismu, a mnoho jeho přátel bylo odsouzeno v politických procesech na počátku padesátých let. Znamenalo to také odstranění jejich díla z knihoven. Pozice katolicky orientovaných spisovatelů po roce 1948 byla tedy jasně daná. Jan Čarek je ale příkladem toho, že i nepřijatelní autoři mohou publikovat, pokud pozmění svoji poetiku. Nejen vydávání děl „problematických“⁶⁰ autorů a zaměření se spíše na českou produkci, ale především vznik nových edic je počátkem rozšiřování produkce nakladatelství. Do roku 1954 má nakladatelství pouze pět edic: *Knížnice pro národní školy*, *Knížnice pro nejmenší*, *Knížnice pro střední školy*, *Malá knihovna klasiků* a *Velká knihovna českých klasiků*.⁶¹ Vedoucí představitelé nakladatelství si nejspíše začínají uvědomovat, že pro uspokojení široké čtenářské obce nestačí pouhých pět edic. V době působení Karla Nového tak vznikají nové edice. Tou první jsou *Knihy odvahy a dobrodružství* (1954) a následují *Daleké kraje* (1955) a *Knížnice životopisů* (1955). Další posun znamenal příchod

⁵⁹ HALADA, Jan. *Encyklopedie českých nakladatelství 1949 – 2006*. Libri, Praha 2007, s. 107. ISBN 978-80-7277-165-3.

⁶⁰ Nemusí se jednat jen o katolicky orientované autory, ale jde například i o spisovatele, jejichž dílo bylo označeno za individualistické. Toto je případ Františka Hrubína, Jaroslava Seiferta a dalších.

⁶¹ HALADA, Jan. *Encyklopedie českých nakladatelství 1949 – 2006*. Libri, Praha 2007, s. 107. ISBN 978-80-7277-165-3.

spisovatele Bohumila Říhy jako ředitele a literárního kritika Václava Stejskala jako šéfredaktora v roce 1956. V první řadě pokračuje zakládání nových edic, kterých bude na sklonku osmdesátých let více jak třicet.⁶² Větší množství edic má své opodstatnění v tom, že se snaží zaujmout co nejširší škálu čtenářstva. Pro nejmenší začínají vycházet omalovánky, obrázkové knihy a leporela a nakladatelství se tak zaměřuje i na děti předškolního věku. Dále jsou nabízeny knihy současných autorů, klasika dětské literatury, slovníčky, encyklopedie, naučná literatura, sci-fi, zájmová literatura a další. Na úpravě knih se podílí několik skvělých malířů a ilustrátorů jako například Kamil Lhoták, Ondřej Sekora, Zdeněk Burian, Jiří Trnka a další. Nakladatelství tak začíná získávat více a více čtenářů a počet vydaných knih roste. Roku 1956 vydává svoji tisíci publikací⁶³ a v roce 1978 pak může redakce Zlatého máje napsat, že „koncem roku 1976 vyšel pětitisící titul nakladatelství Albatros. Pět tisíc knížek, které vyšly v celkovém nákladu sto padesáti miliónů výtisků, výmluvně a přesvědčivě dokládá péči naší socialistické společnosti o mladé pokolení.“⁶⁴ Státní nakladatelství dětské knihy začne být známé od šedesátých let i v zahraničí, kde se účastní knižních veletrhů. Z nejvýraznějších jmenujme veletrh dětské knihy v Bologni, kterým je Státní nakladatelství dětské knihy spoluzakladatelem.

V polovině šedesátých let vzniká další nová edice, Klub mladých čtenářů, což je další krok ke zvýšení počtu titulů a snaha o nabídnutí zase něčeho jiného, než byli čtenáři zvyklí sledovat u jiných edic. Vývoj nakladatelství nebyl jistě snadný a jeho cesta k úspěchu skýtala mnoho překážek. Objevuje se i kritika ze stránek Zlatého máje, a to například právě na nově vzniklou edici Klubu mladého čtenáře. Tyto knihy byly distribuovány přímo do škol a tím prohlubovaly větší zájem dětí o literaturu. Státní nakladatelství dětské knihy mělo tu nevýhodu, že bylo jediným výhradním nakladatelem dětské literatury na českém trhu. V edičním plánu na rok 1967 bylo plánováno 30 titulů této edice. Některá díla pro děti vycházela v Mladé frontě nebo ve Světě sovětů, ale jejich výpomoc nikdy nemohla přesáhnout určitou mez.⁶⁵ V roce 1966 si tak Vladislav Stanovský mohl postesknout nad každoročním nedostatkem dětských knih na trhu a zmínil i zmatek v ediční politice. Vadilo mu především, že nakladatelství vydává i knihy, jako například Čapkův Krakatit.⁶⁶ I přes tyto větší či menší potíže nakladatelství dokázalo vydávat přes stovku titulů ročně (170 titulů plánovaných na rok 1967) a nabízelo knihy pro čtenáře všech věkových kategorií.

⁶² Například Z pohádky do pohádky (1958), Korálky (1958), Střelka (1959), Jiskřičky (1961), Oko (1961), Karavana (1967) aj.

⁶³ PETRMICHL, Jan. *Sváteční kniha*. in Zlatý máj, č. 17/1957, s. 214 – 215. bez ISSN.

⁶⁴ *Únorové události roku 1948...* in Zlatý máj, č. 2/1978, s. 74. bez ISSN.

⁶⁵ Každé nakladatelství bylo omezeno přidělem určitého množství papíru, a tak například menší, regionální nakladatelství musela bedlivě zvažovat, jakou knihu vydá a v jakém nákladu ji vydá. Knihy také vycházely v nižších nákladech než v nakladatelstvích typu Československý spisovatel apod. Tato „přídělová politika“ souvisela i s počtem edic. Více edic tak znamenalo větší přiděl papíru.

⁶⁶ STANOVSKÝ, Vladislav. *Nad plánem SNDK*. in Zlatý máj, č. 5/1966, s. 245. bez ISSN.

3. Edice Knihy odvahy a dobrodružství

3.1 Vznik edice

Již jsme se několikrát v našem textu zmínili o edici Knihy odvahy a dobrodružství a předchozí dvě kapitoly mají být tedy spíše takovým úvodem do situace především kulturní politiky a literatury pro děti a mládež po roce 1945. Edice však vznikla až v roce 1954 a za dobu její existence v ní vyšlo mnoho desítek titulů.⁶⁷ Znamenala zcela jistě určitou změnu v tehdejší politice nebo by možná bylo lepší říci strategii Státního nakladatelství dětské knihy a odstartovala zakládání nových edic. Bylo by troufalé mluvit o období uvolňování a vznik nové edice dávat do souvislosti s uvolňováním politické situace. V tomto případě šlo spíše o reakci na bezúspěšnou situaci na knižním trhu s literaturou pro děti a mládež. Skutečné uvolňování určitých norem nastává až později a projeví se to i v nakladatelské praxi.⁶⁸ Po roce 1956 je umožněno publikovat autorům, kteří byli po únoru 1948 zapovězeni. Zajímavým dokumentem jsou v této souvislosti vzpomínky Josefa Hiršala a Bohumily Grögerové, kteří byli účastníky (i oběťmi) těchto procesů. Zmiňované vzpomínky jsou pro naši práci zajímavé i z jiného hlediska. Potvrzuje se v nich, že literatura pro děti a mládež se stala jakýmsi útočištěm autorů, kteří nemohli publikovat a jejich jediná možnost uplatnění se nabízela v tomto okruhu. U Josefa Hiršala to byly například doprovodné texty k leporelům.

Rok 1954 je obdobím, ve kterém jsou kladeny na literaturu nároky, o kterých se zmiňujeme výše a o kterých bude řeč i nadále. Má jít tedy o tvorbu ideově nezávadnou, ale navíc také skutečně ideovou či spíše ideologickou! Edice Knihy odvahy a dobrodružství je však první z celé řady několika edic, které postupem doby vzniknou, a tak zaujímá čestné místo a její postavení je svým způsobem a do jisté míry výjimečné. Je to onen pomyslný první krůček, který byl možná inspirací k zakládání edic dalších.

Otázkou však zůstává, jestli edice vznikla z přímého popudu šéfredaktora, kterým byl v té době Karel Nový, nebo z nařízení, které bylo vydáno některým nadřízeným orgánem. Obě tyto verze mají svá opodstatnění a bylo by bláhové si myslet, že dětská literatura a činnost Státního nakladatelství dětské knihy nebyly pod přímým dohledem. Naopak na ní byl kladen velký důraz, jak je ostatně zmiňováno v kapitole předešlé. Při vzniku nové edice šlo mnohem spíše o práci celého kolektivu. Neznáme podrobně tehdejší nakladatelskou praxi, ale uvědomujeme si, že změnu takovýchto rozměrů bylo nutné schválit na několika místech. Uvědomujeme si také, že se v této části budeme pouštět mnohem více než v částech předešlých do spekulací, které se budeme snažit obhájit či vyvrátit. Při zkoumání vzniku a při pozdější analýze edice totiž neustále narážíme na

---

⁶⁷ Do konce roku 1960 je to 45 titulů a do roku 1989 vyjde v edici 189 titulů.

⁶⁸ První vlna uvolnění přichází po II. sjezdu Svazu československých spisovatelů, ale toto mírné uvolnění netrvá příliš dlouho, protože už v roce 1959 je účtováno s duchem druhého sjezdu a do popředí se dostávají opět dogmatici dřívější éry (například Ladislav Štoll).

nedostatek pramenů, které by nám práci zcela jistě usnadnily. Pro analýzu nám však poslouží konkrétní tituly edice Knihy odvahy a dobrodružství v období 1954 - 1965.⁶⁹ Právě u těch se projevila nejvýrazněji ona proměna, která je znatelná už v prvních letech existence edice. V jaké míře se uskutečňovala, bude jedna z otázek, na které se pokusíme odpovědět.

První kniha edice pro nás představuje něco velmi důležitého a podstatného a její význam je mnohem větší, než by se na první pohled mohlo zdát. V prvé řadě na ní můžeme pohlížet jako na knihu, která odstartovala vydávání knih dalších. V roce 1954 však nemohla vyjít ledajaká kniha a období vzniku edice je ještě stále obdobím dogmatismu nejen v kulturní politice. Existují jasné směrnice o tom, co má literatura splňovat, jaká má být a také o čem mají autoři psát. Bude trvat několik dalších let, než se situace alespoň částečně uvolní a budou moci vycházet díla autorů dříve zavržených. O jasných požadavcích a nárocích, které jsou kladeny na literaturu pro děti a mládež, se dočítáme například na stránkách časopisu Zlatý máj, který vzniká v roce 1956 a pod vedením básníka a dramatika Františka Hrubína přináší čtenářům informace ze světa dětské literatury, které se věnuje z hlediska odborného, ale přináší i ukázky z některých nových děl a informuje o vycházejících nových knihách. Mnohdy tam jsou otiskovány články se silným politickým podtextem a takové, které dávají do přímé souvislosti události roku 1948 a literární tvorbu pro děti. Právě časopis Zlatý máj nám je při naší práci v mnohém nápomocen. V čísle 9 (rok 1957) byl uveřejněn rozhovor s tehdejším šéfredaktorem Václavem Stejskalem, který byl dotazován na některá kritéria výběru knih do edičního plánu a na další zajímavosti týkající se vydávání knih. Tak se tedy vracíme zpět k otázce výběru knih pro ediční plán a k celkovému procesu, kterým kniha musí projít. Odpovědi Václava Stejskala potvrzují náš výrok, že ediční plán je dílem celého kolektivu a vlastně i produktem celoroční práce.

„Jednotlivá redakční oddělení přicházejí při sestavování plánu s tím nejlepším, co se jim podařilo získat z nových děl našich spisovatelů, z nové zahraniční literatury, nebo zase s nejlepšími a nejúspěšnějšími reedicemi a díly klasickými a pohádkovými. Při této práci se opíráme nejen o vlastní síly, ale také o poměrně širokou síť zahraničních spolupracovníků z okruhu cizích nakladatelství nebo zahraničních literárních činitelů od Číny přes SSSR, Itálii, Francii, Anglii aj. až po Ameriku.“⁷⁰

Václav Stejskal se v rozhovoru sice zmiňuje o edičním plánu na rok 1959 (ediční plán na rok 1958 již byl v době rozhovoru sestaven), ale nepředpokládáme, že by se kritéria k výběru knih výrazně změnila od doby vydávání edice Knihy odvahy a dobrodružství, tedy od roku 1954. V době, kdy byl veden rozhovor se již „rozbíhá“ zakládání nových edic, a proto se v této době již

---

⁶⁹ Seznam titulů z tohoto období představuje přílohu číslo 1.

⁷⁰ Desatero otázek a odpovědí. Rozhovor se šéfredaktorem SNDK Václavem Stejskalem. in Zlatý máj, č. 9/1957, s. 272.

připravuje „několik levných masových edic.“⁷¹ To může působit jako paradox, protože právě brožované a levné knihy byly především po roce 1948 považovány za něco podřadného, už například kvůli svému vzhledu. Nakladatelství (a nejedná se jen o Státní nakladatelství dětské knihy) se postupem doby vrátí k této taktice produkování levnějších výtisků ve snaze nabídnout i levnější a tím i přístupnější čtivo. Snaha nabídnout literaturu a autory širokého spektra se neprojeví jen v souvislosti se zakládáním edic nových, ale také konkrétně v rámci edice Knihy odvahy a dobrodružství. Román s tematikou druhé světové války (Příběh opravdového člověka) střídá česká klasika (Klapzubova jedenáctka) a tu zase kniha zlatého fondu dobrodružné literatury (Matyáš Sandorf). Na vzorku tří prvních knih edice je jasně vidět ona proměnnost a šíře, kterým možná tehdejší redaktoři chtěli naznačit směr edice. Do jisté míry se to skutečně potvrdilo a edice i později vydává široké spektrum autorů. Nadále jsou vydáváni ruští autoři, kteří jsou kombinováni s autory českými (v tomto případě se jedná o díla starší, ale i o aktuální tvorbu) a nesmí chybět dobrodružná světová literatura. V pozdějších letech se objevuje i kvalitní detektivka (například Pes baskervillský od sira Arthura Conana Doylea) nebo vědecko fantastické romány (například kniha Špunt od bratrů Strugackých).

Vznik edice byl bez pochyby také reakcí na vyřazování knih z knihoven a na tak zvané tažení proti braku. Doposud jsme se věnovali spíše situaci od roku 1945 do počátku padesátých let dvacátého století. Především první léta po roce 1948 jsou pro postavení literatury pro děti a mládež zlomová z hlediska stanovování nové estetické normy. V roce 1954 jsou však knihovny již většinou zbaveny nežádoucích knih a jsou nahrazovány literaturou „novou“. Ještě v roce 1954 se však na stránkách Literárních novin objevuje zmínka o boji proti braku a zároveň je zde vysloven požadavek pro získávání dobrých knih.

„Ostravský krajský výbor ČSM a krajská odborová rada zahájily kampaň, které bychom přáli, aby nezůstala jen v hranicích Ostravského kraje: organisovaný boj proti literárnímu braku v rukou pracující mládeže. Takový boj se ovšem nevyhraje, nedostane – li se mládeži zároveň dobrých knih.“⁷²

Jde tedy vidět, že onen boj probíhal i několik let po jeho započetí. Citát z Literárních novin také potvrzuje využívání mládeže pro boj proti braku, jak jsme poukázali v této práci, vycházejíce z knihy Petra Šámala.⁷³ Zajímavý je však v souvislosti se vznikem nové edice dobrodružné literatury také požadavek *dobrych knih*, který se objevuje v tehdejším tisku mnohem častěji. Ve skutečnosti se

---

⁷¹ Desatero otázek a odpovědí. Rozhovor se šéfredaktorem SNDK Václavem Stejskalem. in Zlatý máj, č. 9/1957, s. 273. bez ISSN.

⁷² Dobrou knihu mládeži. in Literární noviny, č. 5/1954, s. 2. bez ISSN.

⁷³ ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší. Lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Academia, Praha 2009, s. 127. ISBN 978-80-200-1709-3.

nejedná o literaturu novou, ale komunistický režim neustále proklamoval, že vytváří nový svět, nového člověka, a tudíž i literatura byla nová, pokroková a především pro lid. Pro tehdejší rétoriku byly podobné výroky příznačné. Byla podporována iluze budování nového světa a časté jsou také slova o boji, která se objevují i v článcích, u kterých bychom to nečekali.

Dříve nebo později se tedy musel projevit nedostatek literatury, způsobený vyřazením stovek titulů z lidových i domácích knihoven. I proto časté zmínky o mezerách v oblasti dětské literatury! Už toto přiznání ze strany oficiální moci bylo možné chápat jako posun a zároveň se tím otevírala cesta k řešení tohoto problému například hledáním nových autorů nebo založením nových edic. Literatura tak zvaných oficiálních autorů, která je zmíněna v předcházející kapitole, podle našeho názoru nemohla nikdy dosahovat takové popularity, s jakou se setkal například sešitový román. Neposuzujeme tu kvalitu díla, která byla vyšší u děl oficiálních autorů, ale jde především o oblibu, kterou si knihy získávaly u čtenářů. Nakonec se přeci jen ukazuje, že onen zavrhaný a zatracovaný kýč, brak, western a krvák byl čtenářům mnohem milejší. Byla zde vyslovena i myšlenka, jestli bylo vůbec možné, aby se hojně překládaná sovětská literatura stala vážným konkurentem sešitového románu a později jeho náhradou. Jako protimluv může působit fakt, že po roce 1948 jsou zde vydávány díla sovětských autorů v desetitisícových nákladech a mnoho děl se dočká i dalších vydání. V tomto případě se ale jedná mnohem více o vyhovění dobovému požadavku na literaturu nezávadnou a ukázkovou. V následujících několika měsících po únoru 1948 je zničena konkurence a nakladatelství jsou zcela v rukou státní moci. V první řadě tedy nejde o to, uspokojit požadavek čtenářů. Ten je odsunut až na druhé místo. Ani v tomto případě se tedy obliba sovětské literatury pro děti a mládež nemohla stát vážným konkurentem. Dnes již nevíme, jak si tento fakt uvědomovali redaktoři Státního nakladatelství dětské knihy. Jejich uvědomování si šlo ale tak daleko, že díky jejich práci mohla edice vzniknout. Bylo jasné, že je třeba vytvořit náhradu za vyřazené a jednalo se o druhý krok, který musí přijít po každém vyloučení. Druhým krokem bylo nahrazení, kterým se mělo dokázat, že oficiální kulturou nabízená varianta je lepší. Další podstatnou otázkou, kterou bylo nutné řešit, bylo, co vlastně chtějí děti číst, což naráželo na problém, co skutečně číst mohou. Z našeho dosavadního textu vyplývá, že tehdejším mladým čtenářům byla mnohem bližší kniha, s níž se mohli alespoň v duchu přenést na Divoký západ, řešit detektivní případy spolu s detektivem Cliftonem nebo se unášet na vlnách romantiky červené knihovny. Zdánlivě jednoduché čtení, které postrádalo jakýchkoliv narážek na ideologii a funkci výchovnou. Po roce 1948 navíc tato literatura získává status něčeho zakázaného a jak známo, zakázané většinou vždy přitahuje mnohem víc než něco běžně dostupného a propagovaného. I proto nejspíše přežíval sešitový román tolik let mezi čtenáři, kteří si ho půjčovali mezi sebou. Rok 1954 už ale není rokem vydávání žádné edice sešitového románu. Edice Románové novinky je zastavena v roce 1951 a na českém trhu je spousta knih již zmíněných českých a sovětských autorů píšících pro děti a mládež. Státní nakladatelství dětské knihy má pouhých pět edic a je tedy potřeba čtenářům nabídnout

adekvátní náhradu a literaturu skutečně dobrodružnou, ale také ideově nezávadnou.

„Pohled na knižní produkci pro děti z uplynulého roku ukazuje zřetelně stoupající úroveň. Vedle nepochybných úspěchů prozrazuje ovšem i mnoho uměleckých problémů, čekajících teprve na zvládnutí; ukazuje i citelné mezery v ideově thematickém obrazu naší dnešní dětské literatury, který snad nikde jinde není tak důležitý jako zde.“⁷⁴

Citát, který potvrzuje výše zmíněné. Za prvé tehdejší důraz na dětskou literaturu jako celek a za druhé jistý nedostatek v oblasti dětské literatury. Článek, ke kterému se v souvislosti s jiným problémem ještě vrátíme, pochází z roku 1955 a je tedy pro naši práci více než vhodný. A možná i pro tento nedostatek a mezery vzniká edice, která má slovo dobrodružství dokonce v názvu. Vracíme se však jistým způsobem zpět a s přihlédnutím k politické situaci není tedy až takovým překvapením, že první knihou edice se stala právě kniha sovětského autora, jehož dílo bylo dáváno za vzor. Při čtení dobového tisku je nám hned jasné, že cokoliv co pocházelo ze Sovětského svazu, bylo bráno jako vzor. Tato propaganda se v nemalé míře vyskytovala i v oblasti literatury pro děti a mládež. Je tedy naprosto jasné, že ve výsledku nešlo o to, co čtenáři opravdu chtějí číst, ale co by měli číst. Podřízení edice politickým požadavkům je tak, alespoň v době jejího vzniku, úplné. Dětská literatura byla spojována především s úkolem *„blahodárného ideologického působení na mládež.“⁷⁵*

Nechceme však, aby panoval názor, že se jednalo o edici sovětských spisovatelů nebo pouze autorů ze socialistického bloku. V průběhu let se objevují v edici pozoruhodné knihy západních autorů, které se dnes řadí do zlatého fondu dobrodružné literatury, jako například již zmíněný Jules Verne. Jde nutné mít na paměti, že vznik edice spadá do období stalinismu a těžko by tedy mohla být její existence započata románem autora, s jehož přijetím by mohl být problém. První kniha měla udat směr a zároveň upozornit na svoji existenci.

Je však zajímavé sledovat, jak se o vzniku tehdejší edice zmiňovala tehdejší periodika. V této souvislosti myslíme především na Literární noviny, kde se v prvních dvou letech neobjevuje jediná zmínka o nové edici Knihy odvahy a dobrodružství. Neexistuje tu ani zmínka o první knize edice Příběh opravdového člověka. Z tohoto pohledu se tak zdá, že vznik nové edice nebyl tak důležitým krokem, jak bylo nastíněno v předchozím textu. Tato absence jakýchkoliv textů o nové edici může být způsobena upozaděním dětské literatury jako takové. Nová edice přeci vyhověla dobovým požadavkům a reagovala tak na onu špatnou situaci na poli dětské literatury, o které se na stránkách Literárních novin různí autoři zmiňují. První zmínku představuje informace v rubrice

---

⁷⁴ STEJSKAL, Václav. *Dětská literatura v uplynulém roce*. in Literární noviny, č. 4/1955, s. 3. bez ISSN.

⁷⁵ *Otázky literatury pro děti a mládež*. in Literární noviny, č. 4/1954, s. 4. bez ISSN.

Knižní novinky o vydání knihy Matyáš Sandorf.⁷⁶ Jedná se o třetí svazek edice, který vyšel ještě v roce 1954. Dalším příkladem nám může být Zlatý máj, který zde byl již několikrát zmíněn. Tento časopis pro dětskou literaturu vzniknul sice až dva roky po vzniku edice Knihy odvahy a dobrodružství, ale domníváme se, že tento fakt nepředstavuje nic závadného. Při pročítání prvních ročníků zjišťujeme naprostý nedostatek textů zmiňujících se o této edici. Pozornost je věnována historii dětské literatury a ukázkám nové tvorby. Zmínka o edici se objevuje až v pozdějších ročnících a jedná se spíše o články rekapitulující vývoj posledních několika let.⁷⁷ Pohled do historie této edice, pozastavení se nad jejím počátečním vývojem ve Zlatém máji chybí. I přes tyto nepříjemné okolnosti se domníváme, že edice si pozornost čtenářů získala i bez článků v Literárních novinách nebo Zlatém máji. „Proužková edice“ se tak stane velice populární a mnohé z jejich knih se dočkají druhých vydání. Faktem však také zůstává to, že začátky nebyly vůbec jednoduché a edice si tak musela svoji cestu za čtenáři teprve najít.

3.2 Příklad č. 1 – Boris Polevoj

„Zkušenosti sovětských přátel nám v počátcích pomohly ujasňovat si cestu, realizovat naše záměry.“⁷⁸

Tato věta, která pochází z článku v časopise Zlatý máj, v němž se redakce ohlíží za třicetiletým vývojem dětské literatury, nejspíš přesně vystihuje tehdejší pohled na zásluhy a funkci sovětské literatury pro děti a mládež u nás. Právě literatura sovětská hraje nejpodstatnější roli při formování a určování směru pokvětnové literatury, jak už o tom byla řeč výše. Ona „pomoc“ přišla i v roce 1954 v rámci edice Knihy odvahy a dobrodružství. Vydávání edice je tedy započato a první knihou, která v edici vyjde, je Příběh opravdového člověka a není žádným překvapením, že se jedná o knihu sovětského autora. Novinář a spisovatel Boris Polevoj v této knize zpracoval skutečný příběh sovětského letce z období druhé světové války a kniha poukazuje na hrdinství sovětského lidu, na krutost nacismu a na to, jak daleko je ochoten jít odhodlaný letec Meresjev, který se i po amputaci obou dolních končetin rozhodne dál létat. V tomto edice zcela vyhověla dobovým požadavkům, protože kniha má jasný politický podtext. Jde zde také o boj dvou ideologií. Její děj je navíc umístěn do období druhé světové války a do leteckého prostředí, které bylo vždy vnímáno jako něco prestižního a zároveň přitažlivého, vzdáleného a také dobrodružného. Právě tematika druhé světové války a leteckých bitev knihu do jisté míry přibližuje dětským čtenářům a patrně i to

⁷⁶ *Knižní novinky*. in Literární noviny, č. 3/1955, s. 11. bez ISSN.

⁷⁷ NEZKUSIL, Vladimír. *Kam kráčí KOD?*. in Zlatý máj, č. 2/1969, s. 80 - 84. bez ISSN.

⁷⁸ *Únorové události roku 1948...* in Zlatý máj, č. 2/1978, s. 75. bez ISSN.

byl jeden z důvodů, proč mohla v edici vyjít. Domníváme se však, že v roce 1954 u knih převažovalo zcela jiné měřítko, než jsme zvyklí například dnes. Kniha byla mnohem více hodnocena z hlediska ideového než z hlediska estetického. To platí obecně u české literatury po roce 1948.

Žánrově však kniha „zapadá“ do rámce nově vznikající edice a ve své podstatě tento rámeček vytváří. Edice knih odvahy a dobrodružství ukáže jako velice pestrá a díky práci redaktorů se v pozdějších letech objeví zajímavé tituly ze světové i domácí literární scény. Kniha Příběh opravdového člověka nevychází v roce 1954 v Československu poprvé. Tento román vyšel česky poprvé v roce 1948 v Knihovně Rudého práva a do roku 1989 se dočká více jak dvaceti dalších vydání. Ani ve Státním nakladatelství dětské knihy se nejedná o premiéru této knihy. Poprvé vychází v roce 1953 v edici Knihnice pro střední školy v nákladu třiceti tisíc výtisků a ještě ten samý rok se dočká dotisku dalších dvaceti tisíc výtisků. Vydání z roku 1954, které je pro nás nejpodstatnější, vyjde v nákladu třiceti tisíc výtisků a v rámci edice Knihy odvahy a dobrodružství je to vydání poslední. V nakladatelství však kniha ještě vyjde.

Příběh opravdového člověka je ukázkový příklad dobrodružné knihy s tematikou druhé světové války, kterých v českém prostředí vychází od roku 1945 velká spousta. Inspiraci mohou čeští autoři opět hledat u svých sovětských kolegů. Děj první knihy edice Knihy odvahy a dobrodružství je umístěn na bojiště druhé světové války, což už samo o sobě ukazuje vyhraněný boj (nejedná se o komunisty tak často zmiňovaný boj třídní, ale v tomto případě se jedná o boj skutečný) dvou ideologií. Další rovinou je už zmíněné odhodlání letce Meresjeva létat s pomocí protéz. Během jeho pobytu v nemocnici v něm roste odhodlání, že stejně jako jeden letec v první světové válce se o to pokusí. Je to další narážka na překonávání překážek a obrovské odhodlání sovětského člověka. Odhlédneme-li na okamžik od jasných a pro dnešního čtenáře zarážejících politických narážek, musíme s čistým svědomím říci, že kniha v tomto ohledu nebyla špatnou volbou. Kniha totiž mladým čtenářům podává vzor. Vzor hrdiny a bojovníka proti fašismu, který si později najde i přítelkyni. Další pozitivum, které mluví ve prospěch zařazení této knihy na první místo pomyslného seznamu knih edice, je fakt, že se tak čtenáři seznamují s historií druhé světové války (jedná se údajně o pravdivý příběh). Naše práce však nemá hodnotit klady či zápory konkrétních knih edice. Bylo tedy už jen na nakladatelských redaktorech, jak si poradí s dalším vývojem. Edice, která se později stala velmi populární, by těžko získala svoji popularitu jen díky dobově poplatným knihám nebo by možná bylo lepší říci díky knihám s jasným ideologickým patosem. Už v prvním roce vidíme, že docházelo k zajímavým pokusům (omylům?) o udání směru. Edice nabízela každému něco. Vydávala rozličné knihy válečné, historické nebo i detektivní. Kniha podobného stříhu se v edici Knihy odvahy a dobrodružství objeví ještě v roce vydání Příběhu opravdového člověka. Jde o knihu V týlu nepřítelů od Dmitrije Medvěděva, která vyjde v nákladu čtyřiceti tisíc výtisků.

Příběh opravdového člověka musel přijít tehdejšími redaktory velmi vhod, protože vyhovuje některým kritériím, která byla na tehdejší literaturu kladena. Neznáme přesná kritéria pro výběr knih do nově zakládané edice ani výpovědi tehdejších redaktorů (například rozhovory v tisku) a můžeme se tedy jen domnívat a pouštět se do úvah. Pravdou ovšem zůstává to, co zmiňujeme již výše. Na literaturu jsou od roku 1945 kladeny nároky a jsou to nároky týkající se kvality díla, ale také tematiky knih. Hovoří se o tom, že by spisovatelé měli psát mimo jiné o boji proti nacismu. Kniha Dějiny české literatury se zmiňuje o několika reakcích na poslední světovou válku. Jsou to například válečné romány a vzpomínky československých bojovníků z Anglie. A abychom byli konkrétní, tak můžeme jako reprezentanta tohoto proudu zmínit knihu Sestřelen válečného hrdiny a letce RAF Františka Fajtla, která vyšla v roce 1947. Tento proud válečné literatury bude po únoru 1948 zapovězen jako další velká spousta literatury a umění obecně.⁷⁹ Vždyť i samotní letci a bojovníci z Anglie jsou perzekuováni a z důvodů lehké pochopitelných je přihlíženo spíše na zásluhy bojovníků, kteří do vlasti přišli spolu s Rudou armádou. Knihy s válečnou tematikou však přetrvávají. Tento „trend“ knih s válečnou tematikou se objevuje po skončení druhé světové války. V první řadě jde o zpracování osobních zážitků, jak je tomu například u Františka Fajtla, ale objevuje se celá škála románů. Po roce 1945 tak nastupují „nové tematické dominanty populární beletrie.“⁸⁰ V poválečné době vznikne několik knih s vyloženě protiněmeckou tematikou. Němci jsou z pochopitelných důvodů dosazováni do rolí vyloženě záporných a stává se téměř pravidlem, že postava Němce – kladného hrdiny, je nepřijatelná. Můžeme se zamyslet nad tím, do jaké míry se jednalo o spontánní reakci a do jaké míry šlo o vyhovění oficiálním místům, ze kterých skutečně přichází požadavek na to, aby spisovatelé psali (nejen) o prožitých hrůzách právě skončené války. Knihy vzniklé v prvních měsících a letech po květnu 1945 se dají zařadit zcela jistě do obou skupin. Už v roce 1945 vycházejí vzpomínky navrátilých se vězňů koncentračních táborů. Tyto „obžaloby“ jsou jen částí knih s válečnou a protiněmeckou tematikou. Problematika se dotkne literatury populární, ale i té tak zvané vysoké. Z populární literatury jmenujme například román Jak se rodil Liberec od Eduarda Kirchbergra z roku 1946. Z literatury vysoké (tady se lépe hodí označení oficiální) to může být Drdova Němá barikáda. Tematika však přetrvává i následujících několik let a objevuje se i v dílech jako například Nástup od Václava Řezáče. Tento román je dáván za vzor jako příkladný budovatelský román a nejen to, on je dokonce i s velkou oblibou čten a autor se na svých cestách za čtenáři – pracujícími po různých továrnách - setká s kladným přijetím.⁸¹ Příběh opravdového člověka tuto složku antiněmeckou, protiněmeckou, antifašistickou obsahuje a jedná se o jeden z hlavních problémů knihy. V tomto ohledu byla tedy kniha v době svého prvního

---

⁷⁹ JANOUŠEK, Pavel (ed.) *Dějiny české literatury 1945 – 1989. (1945 – 1948)*. Academia, Praha 2007, s. 294. ISBN 978-80-200-1527-3.

⁸⁰ JANÁČEK, Pavel. *Němci a němečtí, zrada a trest, dnešek a zítřek: prostor lidové četby mezi Květnem a Únorem*. in Kuděj, č. 2/2002, s. 62. ISSN 1211-8109.

⁸¹ Tyto cesty byly v tehdejších dobách po roce 1948 běžnou praxí.

vydání v roce 1948 zcela jistě vítána.

Neodbíháme ale od prvního svazku nově vzniklé edice a pokusme se ho zasadit do tohoto „proudu“ válečné literatury. Boris Polevoj zpracoval do podoby románu příběh letce na východní frontě a touto tematikou zcela vyhověl. Kniha také obsahuje – jak bylo zmíněno – stopy ideologického patosu. Příběh opravdového člověka tak můžeme zařadit do kategorie válečného románu. Kniha s podobnou tematikou se v edici ještě objeví a bude to kniha Dmitrije Medvěděva V týlu nepřítelů. Válečné romány autorů ze Sovětského svazu však nebudou hlavními tahouny edice a my chceme zdůraznit právě onu žánrovou pestrost této nově vzniklé edice. Vedle románů s válečnou tematikou se především po roce 1948 začíná objevovat román budovatelský, který tematiku boje přejímá a sám se jako žánr rozvíjí.⁸² V této souvislosti by nás mohlo napadnout zařazení prvního titulu Kniha odvahy a dobrodružství právě k tomuto žánru, ale ten nesplňuje rysy,⁸³ které jsou charakteristické pro román budovatelský (v první řadě jde o přerod v nového člověka).⁸⁴

Edice, která postupem doby zaznamená velké proměny, co se například žánru týče, však zůstane přece jen v něčem neměnná. Totiž už od prvního svazku je jasné, že se pozornost bude zaměřovat především na chlapce ve věku přibližně od deseti do patnácti let. Při pohledu na seznam knih, které vyšly za těch několik desítek let existence edice, si nepovšímneme žádné vyloženě dívčí knihy.

3.3 Diskuze o dobrodružné literatuře na stránkách Zlatého máje a další vývoj edice Kniha odvahy a dobrodružství

Tuto kapitolu záměrně zařazujeme na toto místo, protože postupujeme chronologicky. Diskuze, o které se chceme zmínit, totiž probíhala po roce 1956, kdy byl založen Zlatý máj, který usiloval o „obnovení tradice samostatného časopisu pro otázky dětské literatury a současně renesanci úsilí o její literárněvědnou (resp. estetickou) koncepci.“⁸⁵

Bylo sice řečeno, že nově vzniklé edici nebyla věnována taková pozornost, ale na druhé straně se v našem textu potvrzuje (a na několika případech to dokládáme), že probíhala hojná diskuze o dětské literatuře či přesněji o literatuře pro děti a mládež. Chceme se však konkrétně zaměřit na literaturu dobrodružnou a především na to, jak byla vnímána dobrodružná literatura v

⁸² První budovatelský román u nás vyjde relativně pozdě a je za něj považována Cesta otevřená od Aleny Bernáškové z roku 1951.

⁸³ Přerod starého člověka, vytváření nového světa, kontrast starého a nového světa. Častý je také příchod hrdiny zvenčí a postupné přetváření starého světa. Děj je umístován do vypjatých situací (země zničená válkou či přítomnost záškodníka). Častý motiv boje s přírodou je umocněn prostřednictvím stavby přehrady.

⁸⁴ HODROVÁ, Daniela. *Žánrový půdorys tzv. budovatelského románu*. (cit. 2012-1-3)

URL: <http://www.sorela.cz/web/articles.aspx?id=27>

⁸⁵ VAŘEJKOVÁ, Věra. *Start Zlatého máje*. s. 79. in SVOZIL, Bohuslav (ed.) *Časopis Květen a jeho doba*. ÚČL AV a Slezská univerzita v Opavě, Praha – Opava 1994. ISBN 80-85879-05-0.

druhé polovině padesátých let. Kapitola by se tak mohla jmenovat „K otázce dobrodružné literatury“ nebo „Co je to dobrodružná literatura.“

Už ve druhém ročníku Zlatého máje se například objevuje článek se slibným názvem „Co s dobrodružnou literaturou pro mládež?“ Autor se hned na počátku pouští do kritického hodnocení dosavadní situace.

„O dobrodružné literatuře (ať pro mládež, ať pro čtenáře dospělého věku) se v posledních skoro deseti letech psalo a uvažovalo pramálo. Pokud se tohoto tematu pisatelé literárních úvah a statí dotýkali, pak většinou jen běžně, bez vážného zamyšlení; počínali jednoduchým a také prostoduchým, protože zjednodušujícím konstatováním, že dobrodružná literatura je vlastně zjev z úpadkového období kapitalismu...“⁸⁶

Výčet a rekapitulace starších konstatování pokračuje dál a nechybí ani zmínka o brakové literatuře. Tento článek je vcelku zajímavý také proto, že se pokouší otevřít diskuzi o dobrodružné literatuře. Plyne z něj tedy to, že v první porevolučním desetiletí byla otázka dobrodružné literatury odsunuta na okraj zájmu a došlo i k jistému zjednodušujícímu pohledu na problematiku dobrodružné četby, která byla především v prvních letech po roce 1948 dávána do souvislosti s brakem, proti kterému bylo tvrdě zakročeno, jak bylo již zmíněno. Postupem doby se však ukázalo, že bude třeba nabídnout jiný pohled na dobrodružnou četbu, která v té době vycházela nejen ve státním nakladatelství dětské knihy. Nesmyslný se ukázal také názor, že mezi dobrodružným románem a brakem panuje přímá úměra. Právě Zlatý máj nabízel skvělou příležitost k formulování nových názorů a analýz. Problematika dobrodružné literatury pro mládež zapadá do širokého spektra literární vědy a tvoří tím její součást. Nemělo by se už jednat o něco nežádoucího nebo trpěného. V článku výše citovaném se také píše o požadavcích, které by měl dobrodružný román splňovat.

„Jestliže od dobrodružného románu žádáme především zajímavost a poutavost, která by čtenáře naráz strhla (což nesmí vést k tomu, abychom jen proto položili rovnítko mezi dobrodružný román a brakové zboží), pak u téhož žánru, určeného však mládeži, zvýšíme požadavek navíc o výchovnou tendenci v dobrém slova smyslu.“⁸⁷

Jednoduché požadavky, jaké byly formulovány již dříve. Je tu zmíněna ona výchovná tendence, která k literatuře pro děti a mládež, a tedy i k dobrodružné literatuře, neodmyslitelně patří. Zároveň si však musíme uvědomit, že u tohoto termínu může dojít k zneužití a překroucení. Co je

⁸⁶ KOCOUREK, Vítězslav. *Co s dobrodružnou literaturou pro mládež?* in Zlatý máj, č. 4/1957, s. 107. bez ISSN.

⁸⁷ Tamtéž, s. 107.

výchovná tendence? U pouťorové dobrodružné literatury to mohou být například prvky ideologické. Pokusme se tuto problematiku hledání výchovných tendencí v tehdejší literatuře padesátých let vztáhnout na problematiku edice *Knih odvahy a dobrodružství*. Už v prvním roce existence edice se totiž na knihkupeckých pultech objevují dva romány, u kterých už není tak jednoznačné ono výchovné hledisko či, chceme-li, východisko. U Příběhu opravdového člověka se jednalo o knihu se silným ideologickým podtextem a o její úrovni můžeme spekulovat. Můžeme se na knihy dívat také z toho hlediska, že kdyby jich nebylo, edice by nemohla vzniknout, nebo by byl její vznik oddálen o několik měsíců. Ony dvě knihy z roku 1954 jsou *Matyáš Sandorf* od Julese Verna (svazek číslo 3) a *Poklad na ostrově* od Roberta Louise Stevensona (svazek číslo 5). Jedná se o uznávanou klasiku a zmínění autoři se řadí mezi velikány světové literatury. Význam těchto děl si uvědomovala zcela jistě i redakce Státního nakladatelství dětské knihy, ale kniha by nemohla být vydána v případě, že by v ní nebyla nalezena již několikrát zmíněná výchovná tendence.

3.3.1 Jules Verne – klasika dobrodružné literatury

Matyáš Sandorf je rozsáhlý román od Julese Verna, který poprvé vyšel ve Francii v roce 1885 a řadí se do cyklu *Podivuhodné cesty*. Jules Verne byl a je považován za jednoho ze zakladatelů žánru vědeckofantastické literatury. Jeho knihy vznikají v době vědeckých objevů a vynálezů a jsou tímto přímo ovlivněny. S jeho přijetím v českém prostředí nebyl nikdy velký problém a jeho knihy jsou tu překládány již v osmdesátých letech devatenáctého století. Za zmínku stojí jejich vydávání v nakladatelství Josef R. Vilímek. Vydání knihy Julese Verna v edici *Knih odvahy* nás tedy nemusí vůbec překvapovat. Tuto knihu zároveň považujeme také za první opravdu významné dílo dobrodružné literatury, které se v edici objeví. Vedle nesporné popularity knih Julese Verna se tu objevuje otázka přípustnosti těchto knih v nových společenských poměrech. U první knihy edice se jakákoliv obava ze sebemenší nepřipustnosti knihy ukázala jako zbytečná. Bojiště druhé světové války a východní fronta se ukazují jako dostatečné „alibi“. Uvažovat o jakékoliv ideologické závadnosti v případě *Matyáše Sandorfa* by bylo nesmyslné a jak si ukážeme, dílo Julese Verna bylo z tohoto hlediska zcela vyhovující. V oblasti vědeckofantastické literatury pro mládež je Jules Verne považován dokonce v pozdějších letech za vzor a označován mimo jiná také jako „nepřekonaný, ale většinou ani nedostižený představitel tohoto druhu literatury.“⁸⁸

O vědeckofantastické literatuře se začíná psát na stránkách *Zlatého máje* právě v padesátých letech a pochopitelně je jméno Julese Verna skloňováno (a kladně skloňováno) ve všech pádech. Pro zajímavost chceme zmínit článek uveřejněný o mnoho let později v jiném periodiku než je *Zlatý máj*. Jde o článek *Nové pohledy na sci-fi* z revue *Světová literatura*. Dva sociologové z amerických

⁸⁸ BĚHOUNEK, František. *Fantasticko – vědecký román pro mládež*. in *Zlatý máj*, č. 1/1958, s. 9 – 11. bez ISSN.

univerzit se pomocí dotazníků snažili vědeckofantastickou literaturu zkoumat vědecky. Jules Verne se v žebříčku nejpopulárnějších autorů tohoto žánru umístil na příčce 25 a žánrově je řazen do kolonky klasické sci-fi.⁸⁹ Dokládá to oblibu tohoto autora nejen v našem prostředí. Ještě dodáme, že autoři tohoto průzkumu se nezaměřili jen na oblibu spisovatelů u čtenářů a jejich přesnější žánrové vymezení, ale také na vztahy mezi jednotlivými autory. Humorně pak působí poslední graf politických postojů autorů.⁹⁰ V době uveřejnění tohoto článku ve Světové literatuře je již sci-fi literatura hojně vydávána a diskutována nejen v tomto oblíbeném periodiku. Knihy tohoto žánru se v edici ještě několikrát objeví. Diskuze o vědeckofantastické literatuře asi nebyla v padesátých letech na takové úrovni jako o několik desítek let později. Nikoho pravděpodobně nenapadlo zapisovat jméno Julese Verna do grafů, ale i v těch málo člancích je jeho dílu přikládán velký význam. V poslední řadě je tu opět požadavek na výchovnou tendenci. Vrátime se zpět k první zmínce o knize edice Knihy odvahy a dobrodružství, která se objevila v roce 1955 na stránkách Literárních novin v rubrice Knižní novinky. Matyáš Sandorf je zde charakterizován takto:

„Jeden z nejslavnějších románů Julia Vernea, líčící národně osvobozenecský boj Maďarů proti nenáviděnému rakouskému útlaku.“⁹¹

Tato věta nám dává jednoduchou odpověď na otázky, které jsme zmínili výše. Jistě nebyl problém s vydáním knihy, která líčí národně osvobozenecský boj Maďarů. Tato problematika (boj proti bezpráví) se v knihách Julese Verna objevuje často a nejspíš i to byl jeden z důvodů, proč nebyl s vydáváním jeho knih problém. I přesto však zůstává otázkou, proč padnul výběr zrovna na Matyáše Sandorfa. Citovaná věta z Knižních novinek sice označuje knihu za jeden z nejslavnějších románů, ale toto tvrzení je věcí názoru a může lehce dojít ke zkreslení, jak se v tomto případě stalo. Mezi ty opravdu nejslavnější knihy Julese Verna se řadí mnohem spíše díla jako Pět neděl v balóně nebo Dva roky prázdnin, které jsou knihou pro děti a navíc o dětech. Domníváme se tedy, že zařazení Matyáše Sandorfa do edičního plánu nově vznikající edice bralo v potaz právě tematiku knihy, která jde vsříc dobovému požadavku a je v tomto ohledu mnohem více vyhovující než Pět neděl v balóně nebo Dva roky prázdnin. Můžeme spekulovat o zařazení konkrétního titulu od tohoto autora do edičního plánu, ale pravdou zůstává, že se v edici objevil na jejím počátku autor světového významu a autor nespírně populární. Edice se tak hned od počátku začíná ubírat správným směrem.

Jules Verne a jeho Matyáš Sandorf byl jen jedním z příkladů toho, že už v počátcích se v

⁸⁹ VOLNÝ, Ivan. *Nové pohledy na sci-fi*. in Světová literatura, č. 1/1980, s. 243 – 245. bez ISSN.

⁹⁰ První příčky popularity obsadily pánové Isaac Asimov, Arthur C. Clarke a Robert A. Heinlein. Co se týče vztahů mezi autory, tak námi propíraný Jules Verne je spojen černou linkou se jmény Wells či Campbell. V politických postojích se jméno Julese Verna objevuje spíše na středu, ale je blíže ose označující pravicové postoje.

⁹¹ *Knižní novinky*. in Literární noviny, č. 3/1955, s. 11.

edici objevovaly tituly řazené do zlatého fondu světové dobrodružné literatury. Na jeho příkladu jsme poukázali na výchovnou tendenci, která byla u knihy zdůrazněna a díky které nejspíš nebyl problém knihu do edičního plánu zařadit.

3.3.2 Mezi piráty (Ostrov pokladů od R. L. Stevensona)

Druhá kniha, která nám padne do očí při pohledu na seznam prvních vydaných knih edice je Poklad na ostrově od Roberta Louise Stevensona. Kniha vyjde ještě několikrát ve Státním nakladatelství dětské knihy, a to nejen v edici Knih odvahy a dobrodružství, ale také v edici Karavana a v padesátých letech pod názvem Ostrov pokladů i ve Státním nakladatelství krásné literatury, hudby a umění. Poklad na ostrově je pátým svazkem edice a první vydání z roku 1954 vyjde v nákladu padesáti tisíc výtisků. Opět si položíme otázku směřující k výchovné tendenci, jejíž nalezení by mohlo být problematičtější než v případě Matyáše Sandorfa. Musí tu však existovat důvod zařazení této knihy do edičního plánu. Stejně jako Jules Verne, tak i Robert Louis Stevenson je považován za uznávaného autora dobrodružné literatury. Z hlediska žánrového tak nemohl být se zařazením a výběrem knihy žádný problém, protože se jedná o dobrodružný román z prostředí námořníků, pirátů. Z našeho pohledu je tato kniha jednou z nejhodnotnějších, které v edici vyšly, a pomyslnou laťku tak už v prvním roce existence edice možná posouvá zase o něco výš. Co tedy vůbec znamená ona výchovná tendence v dobrodružné literatuře? Pokusme se nalézt dobrodružný příběh, ve kterém by se nestřílelo nebo nebyla prolita krev. Tyto motivy se objevují i u knih nepochybné literární hodnoty a do této kategorie spadá i kniha Stevensonova, kde se objevuje několik „krvavých scén“. Mnohem důležitější však je, „*kam míří dílo jako celek, a méně už, jakých detailů je při jeho stavbě použito.*“⁹² Z našeho pohledu tak dochází k zajímavému obratu. Právě krvavé scény a souboje se stávají po roce 1948 terčem cenzury a je to jedna z věcí, které byly pro oficiální kulturní politiku nepřijatelné. U těchto knih dochází nejčastěji k označení brak. Je naprosto jasné, že dříve nebo později muselo dojít ke konkrétnějšímu zformulování estetických požadavků kladených na dobrodružnou literaturu už z toho důvodu, že z praktického hlediska nemohlo dojít k vyřazení všech dobrodružných knih. Nacházely se tu právě díla například zmíněného Julese Verna či Jamese Fenimora Coopera, o jejichž kvalitě nebylo pochyb. Důležité je tedy dílo jako celek, jeho idea či myšlenka. Podle této, na první pohled zjednodušující, teze bychom Poklad na ostrově mohli interpretovat jako knihu, ve které probíhá boj dobra proti zlu a dobro v něm zvítězí. Odpověď však není tak jednoznačná, jak tomu bylo u knihy Julese Verna. Z tohoto hlediska můžeme pohlížet na knihu Poklad na ostrově jako o pokus o vybočení z řady románů s větším či menším ideologickým podtextem. Při pohledu na seznam vydaných knih však ihned musíme konstatovat, že se možná

⁹² KOCOUREK, Vítězslav. *Co s dobrodružnou literaturou pro mládež?* in Zlatý máj, č. 4/1957, s. 108. bez ISSN.

snaha nezdařila. Šestým svazkem se stala kniha Dmitrije Medvěděva V týlu nepřítele, která byla zase vystřídána Bílým tesákem od Jacka Londona. S přibývajícím počtem vydaných svazků se ukazuje, že rapidně ubývá knih žánrově blízkých Příběhu opravdového člověka.

3.4 Období 1954 – 1957 (na příkladu dvou svazků)

Ještě předtím, než se zaměříme na jednotlivé svazky edice Knih odvahy a dobrodružství, které vycházely po roce 1958 (po vydání knihy Syn lovce medvědů od Karla Maye), dovolíme si jen krátké ohlédnutí za vývojem, který proběhl od vydání knihy Poklad na ostrově od Roberta Louise Stevensona (svazek číslo 5) až po vydání Syna lovce medvědů. Právě mezi svazky 5 až 18 se objevuje mnoho zajímavých knih, na kterých je vidět onen vývoj, o kterém se v práci několikrát zmiňujeme.

Už v prvním roce existence edice Knih odvahy a dobrodružství se objevuje kniha srovnatelná s Příběhem opravdového člověka. Jedná se o šestý svazek V týlu nepřítele od Dmitrije Medvěděva. Jde o poslední knihu takového žánru a tematiky (stejně jako v případě Příběhu opravdového člověka je děj umístěn na bojiště druhé světové války).

3.4.1 Jack London

Vedle této knihy se tu objevují díla světově známých autorů, jako například Bílý tesák od Jacka Londona. Kniha od autora, který je v Československu hojně vydáván i do dnešních dnů, je považována ze jedno ze stěžejních děl světové dobrodružné literatury a ve Státním nakladatelství dětské knihy jeho díla ještě několikrát vyjdou.⁹³ Podle našeho názoru nebyl s přijetím knih Jacka Londona velký problém z několika prostých důvodů. Jack London tu byl prezentován jako stoupenec myšlenky socialismu a jeho dílo bylo schopné uspokojit dětského i dospělého čtenáře. Byl to zkrátka ten, který „*se nejen stal nadšeným socialistou a horoucím revolucionářem, ale také jako spisovatel první uvedl do americké literatury realistické postavy hrdinů z lidu, první začal psát o věcech, o kterých se ve slušné společnosti nemluvilo, kterým se uznávaná a zavedená literatura vyhýbala. Narážel v životě na příliš mnoho hran, krvácel v boji s tupou a lhostejnou kapitalistickou společností, a o tom musil psát.*“⁹⁴ V tomto smyslu je možné Londona označit za „univerzálního“ autora. Některé jeho knihy pak skutečně můžeme brát jako kritiku kapitalistické společnosti

⁹³ Například kniha Za zlatem severu (sešity Karavana), Mezi zlatokopy (sešity Karavana), Joe mezi piráty, Jerry z ostrovů, Mořský vlk, Odysea severu, Kaňon celý za zlata a další.

⁹⁴ ŠTASTNÝ, A. J. *Doslov*. in LONDON, Jack. *Bílý den*. Mladá fronta, Praha 1958. s. 298.

(Měsíční údolí, Bílý den, Martin Eden), ale na druhé straně popisuje krásy severské přírody (Volání divočiny, Bílý tesák, Moře, sníh a velkoměsta) nebo drsný život námořníků (Mořský vlk, Démon alkohol). Díky obrazu Jacka Londona jako bojovníka a nadšeného socialisty zde proto dílo vycházelo ve vysokých nákladech již od roku 1948. Dnes v Londonově díle spatřujeme zcela jiné hodnoty, než které v něm nalézali tehdejší redaktori a kritici. Výše zmíněný doslov knihy Bílý den není výjimkou. Naopak, takovéto doslovy se objevují v mnoha jeho knihách. Není tedy pochyb o tom, že i v tomto případě došlo k jistému zneužití autora. Do jisté míry je tento případ srovnatelný se zmíněným přijetím děl Julese Verna. V literatuře po roce 1948 je těchto případů velká spousta a my nemáme dost prostoru se této problematice věnovat podrobněji. Ukazuje se však, že tento proces postihl i dobrodružnou literaturu, a to ne v nějakém malém množství nebo okrajově, ale znatelně. Usuzujeme tak z diskuzí, které se objevovaly na stránkách Zlatého máje, ze kterého čerpáme především.

Stejně jako u Verna, tak i u Londona došlo ke zdůraznění hodnot, které dnešnímu čtenáři nepříjdou jako prvořadé. Marxistická literární kritika však posuzovala umění z hlediska, o kterém se zmiňujeme výše, a citovaná část doslovu z Londonovy knihy to dokládá. U Londona se navíc jedná o „šťastnou souhru“ několika okolností. Nelze popřít, že některé jeho knihy jsou spíše sociálním románem než popisem severské přírody a velmi vhod se ukazuje i jeho zájem o socialismus. Přijetí tedy bylo s velkou pravděpodobností příznivé, a to nejen u tehdejších kritiků, ale i u čtenářů. O tom, že je jeho dílo „univerzální“, svědčí i to, že mnoho jeho knih je oblíbených i v dnešní době a jedná se právě o knihy jako Volání divočiny nebo Bílý tesák. Vracíme se tedy na začátek a pouze doplníme, že Bílý tesák vyšel jako sedmý svazek edice v roce 1954 nákladem dvaceti tisíc kusů s ilustracemi Jana Černého – Klatovského.

3. 4. 2 Mark Twain

Jackem Londonem výčet autorů nekončí. Pod názvem kapitoly či spíše podnázvem Pozdější vývoj edice si představujeme zdůraznění významných knih které vyplňují mezeru, kterou jsme učinili mezi svazkem číslo 5 a 18. Tyto „skoky“ nečiníme z nedbalosti, ale spíše s přihlédnutím k tomu, že tato práce je omezeného rozsahu. A opět se objevuje problém, co míníme pod pojmem významné knihy. U Bílého tesáka jsme se nezapomněli zmínit o tom, že kniha je stále čtenářsky oblíbená i v dnešních dnech. Snad by se právě toto mohlo stát našim kritériem, ale stejně tak můžeme upozornit na knihu, která se nám zdá z dnešního pohledu spíše podprůměrná. Nemyslíme si však, že by se taková kniha mezi svazky 5 až 18 vyskytovala. Zůstaneme však u americké literatury a opět se bude jednat o autora, který je již po dlouhá léta řazen do onoho zlatého fondu světové literatury. Záměrně nezmiňujeme dobrodružné, protože toto zařazení může být sporné.

Jedná se o knihy Marka Twaina.

Mark Twain je autorem několika desítek knih, ale českému čtenáři se po vyslovení jeho jména okamžitě vybaví Tom Sawyer a Huckleberry Finn. To jsou jména dvou literárních postav, které se zrodily v hlavě Marka Twaina a které se proslavily díky jeho knihám Dobrodružství Toma Sawyera a Dobrodružství Huckleberryho Finna. Knihy se dočkají i pokračování (Tom Sawyer detektivem, Tom Sawyer na cestách), ale žádné z pokračování nepřekoná slávu a popularitu těchto dvou knih. Tito uličníci zažívají spoustu drobných příhod a dobrodružství a čtenáři jsou zavedeni do prostředí amerického jihu. Knihy byly zařazeny do edičního plánu pravděpodobně s myšlenkou, že uspokojí spíše mladší čtenáře. Hovoříme v množném čísle z toho důvodu, že máme na mysli knihy dvě. Tou první je Dobrodružství Toma Sawyera a jedná se o dvanáctý svazek z roku 1956. Na něj navazuje ve stejném roce svazek číslo třináct, Dobrodružství Huckleberryho Finna. Obě knihy vyšly v nákladu patnácti tisíc výtisků s ilustracemi Kamila Lhotáka. I nadále budeme mluvit o knihách a nebudeme tedy rozlišovat mezi knihou Dobrodružství Toma Sawyera a knihou Dobrodružství Huckleberryho Finna, čímž nechceme naznačit, že mezi těmito tituly není žádný rozdíl. Edice Knih odvahy a dobrodružství nabídla v roce 1956 čtenářům román světoznámého autora. Tento světoznámý humorista a satirik, autor „úsměvných“ románů však ve svých knihách naráží na závažné problémy a místy pojednává o velmi tragických věcech nejen ze života dvou hlavních hrdinů. V Twainově humorné a satirické tvorbě byla spatřována hamižnost tehdejší měšťácké společnosti a její kritika. Americký jih tak rozhodně není místem poklidného soužití a zamyslíme-li se, vyvstávají na povrch problémy tehdejší americké společnosti druhé poloviny devatenáctého století, a to například problém otrokářství. Knihy jsou ale naštěstí více o drobných příhodách Toma a Hucka a Mark Twain ve své kritice nejde tak daleko jako například výše jmenovaný Jack London v některých svých knihách.

3.5 Příklad č. 2 – Karel May

Po bližším seznámení s prvním svazkem a stručným nástinem situace alespoň v prvním roce existence edice následuje příklad druhý, neméně zajímavý. První kniha Karla Maye vyšla v edici Knihy odvahy a dobrodružství v roce 1958. Jednalo se o knihu Syn lovce medvědů. Kniha vyšla v nákladu třiceti tisíc výtisků a byla osmnáctým svazkem edice. Proč tedy zrovna Karel May? Jestliže jsme v případě prvního svazku edice zmiňovali naprostý nezájem Literárních novin a Zlatého máje, není tomu tak v případě knih Karla Maye. Zdá se, že námi několikrát citovaný článek Vítězslava Kocourka splnil očekávání a podařilo se zahájit diskuzi o dobrodružné literatuře na stránkách Zlatého máje. Vítězslav Kocourek se v článku mimo jiné vyjádřil v tom smyslu, že by mělo dojít k

přehodnocení pohledu na dílo Karla Maye.⁹⁵ V pozdějších číslech se tak setkáváme s články, které reagují na Vítězslava Kocourka a často také nabízejí zcela jiné pohledy na problematiku přijetí či nepřijetí díla. S diskuzí se zdá, že právě přijetí díla Karla Maye nebylo v žádném případě jednoznačné a i z toho důvodu považujeme za zajímavé se o tomto procesu zmínit. Nejednoznačnost přijetí je pro nás prvním důvodem a tím druhým by mohl být fakt, že především od roku 1958 se ve Zlatém máji objevují v souvislosti s dobrodružnou četbou hlavně dvě jména světové literatury. Prvním je James Fenimore Cooper a tím druhým právě Karel May. Cooperova kniha vyjde jako dvacátý svazek edice a je zajímavé, že ačkoliv má číslo vyšší než kniha Karla Maye, vyjde už v roce 1957. Knihu tak „prozradí“ i grafická podoba, protože svazky číslo 19 i 21 mají již logo čtyř proužků, zatímco Cooperova kniha zachovává starý vzhled.

Zmíněná diskuze probíhala i na stránkách Literárních novin, kde se po otištění Kocourkovy stati objevuje bezprostřední reakce. Karel May je zde označen za sporného autora a článek zároveň vybízí k diskuzi.

„Vydávat Maye nebo nevydávat? (Co tomu říkáte, čeští a slovenští vychovatelé?)“⁹⁶

Krátký článek z Literárních novin však zmiňujeme jen jako zajímavost a bezprostřední reakci, svědčící o tom, že se jednalo o věc, která byla považována za důležitou nebo alespoň hodnou krátké poznámky a která vyžadovala odbornou diskuzi, která skutečně na stránkách Zlatého máje následovala. Rozsáhlejších článků se tedy čtenáři mohli dočkat už v devátém čísle Zlatého máje. Jistý posun znamenalo už například to, že vznikla nová rubrika Diskutujeme o dobrodružné literatuře. V člancích nacházíme i odpověď na otázku, co mohlo tehdejšími redaktorům na knihách Karla Maye tak vadit. Mohl to být přílišný nacionalismus a také to, že knihy často vyznívají expanzivně. Mohlo jít také o to, „že jeho romány boli oblíbeným čítaním Adolfa Hitlera (chudák May, jako mu mal zabrániť v čítaní svojich kníh, keď neprozretelne zomrel roku 1912?“⁹⁷ Tyto argumenty proti jsou zaznamenávány s neskrývanou ironií autora a článek se řadí k těm, které dílo Karla Maye k vydávání doporučují. Domníváme se, že mohl také panovat jakýsi pocit ochuzení dětské literatury o jedno z velkých jmen tohoto žánru. Dnes, když už víme, která ze stran převážila, se můžeme jen domnívat, co bylo skutečným rozhodujícím argumentem, který rozhodl o zařazení knih Karla Maye do edičního plánu Knih odvahy a dobrodružství. Karel May však většinu svých knih nepsal pro děti, ale pro dospělé, to je také nutné si uvědomit, ale jelikož jeho ztvárnění dobrodružnosti dokázalo uspokojit nejen dospělé čtenáře, brzy si na své přišli i čtenáři dětského věku, pro které byly tyto knihy v pozdějších letech určeny a vydávány především. Tím nechceme

⁹⁵ KOCOUREK, Vítězslav. *Co s dobrodružnou literaturou pro mládež?* in Zlatý máj, č. 4/1957, s. 108. bez ISSN.

⁹⁶ *Vinetou, rudý gentleman.* in Literární noviny, č. 6/1957, s. 12. bez ISSN.

⁹⁷ FÖLDEVÁRI, Kornel. *Hrdinovia bez bázne a hany.* in Zlatý máj, č. 9/1957, s. 261 - 262. bez ISSN.

řící, že by mayovky, jak se těmto knihám slangově říká, nemohli číst dospělí čtenáři, ale jejich pohnutky by v tomto případě byli dvojího typu. První skupina by knihy četla s nostalgií a vzpomínkou na dětská léta a druhá skupina by představovala čtenáře, jejichž mentalita zůstala ve shodě let dospívání.

Protiargumenty v diskuzích o díle Karla Maye na tom byly co do počtu uveřejněných článků stejně a z tohoto hlediska se jednalo o vyváženou diskuzi. Objevují se dokonce zajímavé protiargumenty, že dílo Karla Maye není ničím originální, a čtenáři se tudíž o nic neochuzují. Bylo již řečeno, že nejen Karel May, ale i James Fenimore Cooper byl často zmiňovaným autorem. U Coopera jako by nebyl žádný závažnější problém s přijetím. Tito dva jmenovaní jsou dávání dokonce do konfrontace, jak se tomu stalo v tomto případě.

„Mládež o nic nepřijde, nedostane-li do rukou Vinnetoua, seznámí-li se s jeho původním, nehynoucím, ryzím a nepadělaným vzorem, kterým je na první pohled Cooperův Poslední Mohykán.“⁹⁸

Autor článku u Maye postrádá originalitu a obviňuje ho z toho, že většinu svých hrdinů okopíroval u autorů jiných (například od Coopera) a pouze je přejmenoval. Řadu velmi kritických argumentů autor zakončuje zmínkou o oblíbě knih Karla Maye u Adolfa Hitlera. Znovu zopakujeme, že poměr článků vyjadřujících se pro na jedné a proti na druhé straně, je asi tak stejný. Ke konci této diskuze možná převažují články s kladným hodnocením, ale to není tak podstatné. Rozdílná je ovšem úroveň těchto článků. Například citovaný článek J. M. Janatky postrádá smysluplnějšího argumentu proti vydávání. Hitlerova obliba Mayových knih je v souvislosti s hodnocením kvality a přípustnosti díla pro mládež naprosto zbytečná informace. Článek postrádá pádných argumentů a neustále opakuje totéž. Autor není schopen poskytnout racionální odůvodnění a odpovědět na otázku, proč nevydávat dílo Karla Maye. Možná to bylo také tím, že tyto důvody zkrátka a dobře neexistují a podobné reakce příliš nenahrávají spravedlivému hodnocení a přístupu. Jistě by se našly některé drobné nejasnosti, tak jako u každé knihy, ale knihy Karla Maye v sobě mají obsaženou vysokou literární hodnotu a nouze není ani o výchovnou tendenci, která je přítomná ve většině kvalitní dobrodružné literatury. Zkrátka a dobře to bylo tak, jak to shrnul později Bedřich Bösser.

„Bohužel mnozí debatéři vycházeli buď z vlastních dávných čtenářských zážitků, nebo z argumentů převzatých odjinud a vlastní kritickou četbou neověřených. Proto se objevovalo mnoho kategorických tvrzení a málo důkazů.“⁹⁹

---

⁹⁸ JANATKA, J. M. *Proč zrovna Karla Maye?* in Zlatý máj. č. 5/1958, s. 15. bez ISSN.

⁹⁹ BÖSSER, Bedřich. *Literární a výchovné hodnoty v díle Karla Maye.* in Zlatý máj, č. 2/1958, s. 52. bez ISSN.

Bedřich Bösser je jen jeden z několika autorů, kteří nabízejí pádné argumenty pro přijetí díla Karla Maye a jsou zároveň reakcí na články odmítavé, ke kterým se vyjadřuje způsobem výše citovaným. Nadále se objevuje otázka původnosti Mayových postav. May vstřebával velké množství literárních vzorů a byl bez pochybností ovlivněn například zmíněným Cooperem. Podobnost se tak objevuje jen vnější, která je vlastní většině knih dobrodružného žánru. Postupem doby jsou tedy vyvráceny teze o nepůvodnosti jeho postav, oslavě nadčlověka a politické škodlivosti. May je naopak vylíčen jako autor, který po celý svůj život zůstal v kontaktu s prostým čtenářem a sám se nepovažoval ani tak za umělce, jako spíš za lidového vypravěče. U knih Karla Maye je zdůrazněno to, co zmiňujeme už v případě Pokladu na ostrově. Jde o boj dobra a zla a o to, že hrdinové Mayových knih vždy stojí po boku utlačovaných.¹⁰⁰ Diskuze byla po čase uzavřena a výsledek je nám dobře znám. Mayova kniha vyšla v edici Knihy odvahy a dobrodružství a argumenty pro přijetí tohoto díla převážily. Diskuze kolem knih Karla Maye je jen jednou z ukázek toho, jaký mohl být proces přijímání „nových“ autorů a vydávání jejich díla. Na závěr této kapitoly chceme zmínit zajímavý fakt, který mohl nahrávat autorům, kteří dílo Karla Maye nedoporučovali k vydávání. Když po roce 1948 došlo k vyřazování knih z veřejných knihoven, tak se mezi autory tímto zásahem postižených octnul i Karel May. Z autorů dobrodružné literatury se tu objevuje například i Zane Grey a autorů je celá řada. Seznamy zakázané literatury byly vypracovány Ústavem dějin KSČ v roce 1953.¹⁰¹

Případ Karla Maye představuje krajní případ, kdy na jedné straně stojí ti, kteří dílo označují za bezvýznamné, škodlivé a nepůvodní a na straně druhé jsou ti, kteří poukazují na nesporné klady Mayových knih, které byly v meziválečné době velmi populární a nemáme důvod se domnívat, že tomu bylo jinak i v letech pozdějších. Popularita jeho knih raketově vzroste v době zfilmování jeho knih o Vinnetouovi. To už je zcela jiná kapitola ve vydávání knih Karla Maye.

3.6 Příklad č. 3 - „Karel May stále a znovu“¹⁰²

Na konci kapitoly o Karlu Mayovi a jeho knize Syn lovce medvědů se zmiňujeme o zcela jiné etapě v přijetí a vydávání jeho díla. Tuto etapu odstartovalo nejspíš filmové zpracování příběhu o Vinnetouovi. To úplně první spadá do roku 1963 a jedná se o film západoněmeckých filmařů. Film se stane v Československu obrovským hitem, mimo jiné začne působit jako reklama a „poznamená“ tak celou jednu generaci dospívajících. Proto, když se Státní nakladatelství dětské

---

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 52 - 54.

¹⁰¹ RICHTER, Vít. *Hnědí a rudí Koniášové*. in Grand biblio, č. 4/2009, s. 14. ISSN 1802-3320.

¹⁰² CHALOUPKA, Otakar. *Karel May stále a znovu*. in Zlatý máj, č. 5/1966, s. 251. bez ISSN.

knihy rozhodne vydat v roce 1965 tři díly Vinnetoua, jedná se o senzaci a reakce jsou velmi pozitivní. V tomto roce už jsou natočeny dokonce filmy tři (prve zmiňovaný Vinnetou z roku 1963, Vinnetou – Rudý gentleman z roku 1964 a Vinnetou – Poslední výstřel z roku 1965) a obliba knihy Karla Maye je z pochopitelných důvodů obrovská. Rok 1965 už se ani zdaleka nepodobá tomu, co museli redaktoři Státního nakladatelství dětské knihy nebo i Zlatého máje řešit. V tomto roce už byla zcela jasná odpověď na otázku, zda vydávat či nevydávat dílo Karla Maye. Zcela určitě vydávat, a to nejen v edici Knihy odvahy a dobrodružství. Později vzniká v rámci Státního nakladatelství dětské knihy dokonce edice Knihy Karla Maye. Jedná se pouze o jednu z mnoha edic, kterých vznikne několik desítek, a je zde vidět jasná snaha o uspokojení co největšího počtu čtenářů. Vydáním knihy se redakce nakladatelství trefila do vkusu čtenářů a ukázalo se, že film zapůsobil jako skvělá reklama. Kniha Vinnetou vyšla jako osmdesátýpátý svazek edice s ilustracemi Josefa Buriana v nákladu padesáti tisíc výtisků. Pokud si čteme zprávy o reakci čtenářů na vydání knihy, tak zjišťujeme, že byla velmi příznivá a knihy byly ihned rozebrány.

„Povídá se, že rodičové stáli fronty už v noci a knihkupci žádali o asistenci veřejnou bezpečnost, komise lidové kontroly a národní výbory. Vinnetou vyšel nákladem 50 000 výtisků v situaci, kdy byl trh připraven absorbovat aspoň pětinasobek.“¹⁰³

Tento krátký citát dokazuje pouze onu velkou popularitu příběhu Vinnetoua, který se stal slavný díky západoněmeckému filmu. Fakt, že se na knihy stály fronty a že nabídnuté množství nedokázalo uspokojit poptávku, může na dnešního neinformovaného čtenáře působit jako něco zvláštního, ale když si uvědomíme, že v době komunismu byla fronta na cokoli běžným jevem a že plánované hospodářství, které se týkalo i vydávání knih, ne vždy dokázalo uspokojit potřeby spotřebitelů, tak už se tyto dva fakty jako zvláštní nejeví. U vydávání knih politika plánovaného hospodářství vedla k mnohdy k takovým krokům, že desetitisícové náklady knih ležely i několik let ve skladech a to byla mnohdy ta lepší možnost. Fronty na knihy byly běžným jevem a v souvislosti s Vinnetouem se objevuje i jiná zmínka.

„A tak se zase letos bude opakovat nářek nad nedostatkem dětských knih na trhu vánočním i nevánočním a připočteme-li i nízké náklady u mnoha atraktivních titulů, budou se asi opakovat fronty před knihkupectvími, i když ne snad už v délce vinnetouovské.“¹⁰⁴

Citát se opět dotýká nízkých nákladů knih, což je i případ knihy Karla Maye a jednalo se v tehdejší době o častý problém, způsobený přiděly papíru. Očekávání, které vzbudil film bylo veliké

---

¹⁰³ VACULÍN, Ivo. *Romány do kapsy*. in Zlatý máj, č. 2/1966, s. 81. bez ISSN.

¹⁰⁴ STANOVSKÝ, Vladislav. *Nad plánem SNDK*. in Zlatý máj, č. 5/1966, s. 244. bez ISSN.

a redakce Státního nakladatelství dětské knihy na toto očekávání odpověděla. Sice v nízkém nákladu, ale přece. Vinnetou vyšel ještě v roce 1965 (druhý a třetí díl) na Slovensku v edici Stopy. První díl vyšel dokonce už v roce předcházejícím, takže první Vinnetou (na Slovensku Winnetou) ve Státním nakladatelství dětské knihy nevyjde v edici Knihy odvahy a dobrodružství, ale ve slovenské edici Stopy (v této edici vyjdou tři díly Winnetou později například v roce 1973). V českém prostředí vyjde Vinnetou později například v roce 1967 v edici Knihy Karla Maye, ale první české vydání Vinnetoua ve Státním nakladatelství dětské knihy se objeví v edici Knihy odvahy a dobrodružství. Vinnetouovi patřil dětský obdiv za jeho čestnost a odvalu, ale reakce nebyly pouze kladné. Ze strany mladých čtenářů snad, ale v dobovém tisku se objevují i reakce jiného typu. Rudé právo uveřejnilo 10. 9. 1966 článek Miloše Vacíka s názvem *Vinnetou coby trpaslík*, ve kterém kritizuje námi zmiňovanou vlnu vyvolanou filmem a knihou Vinnetou. Vacík se ptá, kde je míra vkusu, a také podotýká, že cizinec by si o Československu mohl pomyslet, že právě jeho území je pravlastí indiánů.¹⁰⁵ Tento povzdech nad vlnou popularity bude ale asi spíš výjimkou, ale upozorňuje na dobovou „indiánskou módu.“ Vinnetou nevyšel v českém prostředí poprvé a první vydání této knihy se objevuje v nakladatelství Josef R. Vilímek.

Výše citované ukázky jsou reakcí na vlnu popularity kolem vydání knihy Vinnetou vyvolanou stejnojmenným filmem. Tyto zmínky můžeme považovat spíše za zajímavost, ale mnohem důležitější pro naši práci, která má zaznamenat vývoj edice Knih odvahy a dobrodružství je to, že dílem Karla Maye se zabývají i odborníci v diskuzích. Opět se obracíme na náš dobře známý časopis Zlatý máj, a bude tedy řeč o diskuzích, probíhajících na jeho stránkách. Časopis, který zaznamenává v šedesátých letech proměnu, jak zmiňujeme výše, nabízí články o právě vydávaných autorech dobrodružné literatury a literatury pro děti a mládež. Mezi těmito autory je například Rudyard Kipling, britský nositel Nobelovy ceny za literaturu, který jako jeden z prvních tuto cenu dostal za dílo dobrodružné literatury. Chceme se však na tomto místě zabývat autorem jiným. Autorem, který sice nedosáhl tak vysoké mety, jako představuje Nobelova cena, ale jeho popularita mezi čtenáři byla a je vysoká. Pryč jsou doby, kdy bylo dílo Karla Maye považováno za neoriginální.¹⁰⁶ Jako reakci na vlnu popularity a především na vydání knihy Vinnetou v edici Knihy odvahy a dobrodružství můžeme považovat článek odborníka na dětskou literaturu Otakara Chaloupky s názvem *Karel May stále a znovu*. Jedná se o jednu z prvních skutečně zevrubných studií, které rozebírají dílo Karla Maye. Nejedná se o studie z druhé poloviny padesátých let, ve kterých jsou zdůrazňovány věci naprosto nepodstatné (například to, že Adolf Hitler byl vášnivým čtenářem mayovek), ale tyto studie Otakar Chaloupka zmiňuje a jejich tvrzení zároveň vyvrací, jak jsme to učinili i my v první poznámce o Karlu Mayovi a jeho knize *Syn lovce medvědů*. Diskutující

---

¹⁰⁵ VACÍK, Miloš. *Vinnetou coby trpaslík*. in Rudé právo, č. 250/1966, s. 2. bez ISSN.

¹⁰⁶ Článek, který zmiňujeme výše a který považuje Mayovi literární postavy za pouhé kopie postav z románů Cooperových i jiných.

z minulých let se rozdělovali na dva tábory. Na tábor příznivců a na tábor odpůrců. Jednalo se o velmi zjednodušující a zkreslené pohledy na problematiku přijetí díla a nikomu nejspíš nedošlo, že pravdu mohou mít obě strany. Dojdeme tak k závěru, že vydávat dílo Karla Meye je jistě velkým přínosem pro literaturu pro děti a mládež, ale zároveň si musíme uvědomit, že jeho knihy nedosahují takových kvalit, jako například knihy Jacka Londona, u kterého jsou jeho hlavní postavy složité a komplikované. Na to upozorňuje i Otakar Chaloupka ve svém článku a mimo jiné vyzdvihuje také překlad V. Kocourka.¹⁰⁷

3.7 Tvorba českých a slovenských autorů

Nezasvěceného čtenáře, který není obeznámen s historií edice KOD, může překvapit fakt, že se v naší práci skoro vůbec nezmiňujeme o tvorbě českých a slovenských autorů, a lehce tak může nabýt dojmu, že edice byla až na výjimky záležitostí zahraniční, překladové literatury. Opak je však pravdou.¹⁰⁸ Je pouze naší chybou, že jsme se české a slovenské tvorbě nevěnovali s dostatečnou pozorností, která jí zcela bez výhrad patří. Podíváme-li se na seznam svazků edice (příloha č. 1), zjistíme, že koncentrace českých a slovenských knih je minimální. Zde se tedy nabízí logická otázka, jak je toto možné a proč se tak dělo. V roce 1954, kdy edice dobrodružné literatury vznikla, jistě nebylo v plánu upozadit domácí tvorbu (myšleno českou i slovenskou) a dle našeho názoru, který bohužel nemůžeme doložit na konkrétních dokumentech, mělo jít o kombinaci literatury zahraniční i domácí v přijatelném poměru. I v tomto spatřujeme určitou pestrost. V edici tak vycházela díla klasiků především dobrodružného žánru,¹⁰⁹ ale i díla nová, ať už světové či domácí produkce.

---

¹⁰⁷ CHALOUPKA, Otakar. *Karel May stále a znovu*. in Zlatý máj, č. 5/1966, s. 258. bez ISSN.

¹⁰⁸ Edice dobrodružných knih zaměřené výhradně na překladovou nebo naopak výhradně na domácí literaturu nebyly v rámci Státního nakladatelství dětské knihy výjimkou. Uvádíme několik příkladů. Tím prvním by mohla být edice, která vycházela pod zkratkou KFBPM (viz. příloha č. 13), což znamená Knihy Františka Běhoučka pro mládež, a tato edice vycházela od roku 1967 do roku 1975 a byla spíše okrajovou edicí, čímž nijak nechceme upozadit význam díla Františka Běhoučka. Tato edice zkrátka nedostala dostatečný prostor a až na dvě výjimky bylo zachováno pravidlo, že každý rok vycházel jeden titul, což je opravdu málo. Výjimku tvoří roky 1969 a 1973, kdy vyjdou tituly dva. Celkově v této edici vyjde třináct titulů a jako omyl na nás působí zařazení knihy Julese Verna jako svazku číslo šest (Trošečníci polárního moře). Dílo Františka Běhoučka se však neomezuje pouze na edici KFBPM a v rámci Státního nakladatelství dětské knihy jeho díla vycházela a stále vycházejí. Jeho kniha Robinsoni vesmíru vyšla například i v edici, která představuje druhý příklad a která není orientována na jednoho autora, ale na jeden žánr. Edice měla zkratku KVFP, což znamená Knižnice vědeckofantastických příběhů, a vycházela v letech 1955 až 1960. Jak vidíme, tak byla založena pouhý jeden rok po Knihách odvahy a dobrodružství a patří tak k oněm prvním edicím, které v padesátých letech vznikají. Je naprosto jasné, jaký byl profil této edice. Nešlo o vyčlenění domácí či překladové literatury, ale rozhodující zde byl žánr. Otázku přijetí vědeckofantastické literatury, diskuse s ním spojené a konečně vydávání těchto děl považujeme za nesmírně zajímavou kapitolu literárního života, avšak omezený rozsah nám nedovoluje se tímto zabývat více. V edici vyšlo dvanáct titulů a objevují se zde díla klasiků tohoto žánru (Ocelové město od Julese Verna), ale i díla nová (Astronauti od Stanislaw Lema). Takovýchto příkladů by mohlo být mnohem víc, protože především v pozdějších letech vznikne větší množství edic (Karavana, Podivuhodné cesty, Daleké kraje aj.)

¹⁰⁹ Dobrodružné knihy tvořily drtivou většinu knižní produkce, ale mezi klasiky se objevuje i klasik detektivní prózy sir Arthur Conan Doyle a jeho kniha Pes baskervillský, která je svazkem číslo 69. Takových příkladů bychom našli více.

Na tomto místě se můžeme pokusit o jednoduchou statistiku, kterou je možno učinit při pohledu na seznam svazků, o kterém se zmiňujeme výše. Od roku 1954 do roku 1957 vyšlo v edici dvacet titulů. Už v těchto prvních letech se zde objevují pozoruhodná díla, jak se zmiňujeme jinde, ale nás teď zajímá zcela jiná věc. Z dvaceti titulů jsou ty české pouze tři a zbytek tedy představuje literaturu zahraniční, překladovou. Můžeme se ptát, proč tomu tak bylo a napadá nás, jestli tato absence domácí produkce nebyla způsobena tím, že dle tehdejších měřítek a kritérií nedosahovala takové kvality, kterou si představovali redaktoři Státního nakladatelství dětské knihy. Příkladů z dobového tisku týkajících se nekvalitní literatury pro děti a mládež je v této práci uvedeno více než dost. Knihy zkrátka nebyly nebo jen takové, které nezapadaly do profilu edice Knih odvahy a dobrodružství.¹¹⁰ Ten byl pravděpodobně takový, že měl vydávat především dobrodružné romány pro chlapce, řekněme od 12 do 16 let, ale tento údaj lze velmi lehko vyvrátit tvrzením, že knihy mohly číst i čtenáři starší. V edici tedy nevycházela díla českých autorů, kteří tvořili například pro předškolní děti nebo dětskou poezii. Edice pro nejmenší čtenáře je později také založena a vycházejí v ní například i leporela.

Absence domácí tvorby je značná, ale na druhé straně už druhý titul, který v edici vyjde, je kniha Klapzubova jedenáctka od Eduarda Basse. Eduard Bass patřil především v první polovině čtyřicátých let k velmi oblíbeným autorům¹¹¹ a my nemáme pochybnosti o tom, že tomu bylo v púnorových dobách jinak. Též se domníváme, že v době vydání Klapzubovy jedenáctky bylo na Eduarda Basse pohlíženo už jako na klasika české literatury a jeho dílo bylo přijímáno, respektováno a hlavně vydáváno, což je důležité. V žádném případě nechceme zpochybňovat kvalitu knih Eduarda Basse, ale zařazení této knihy do edičního plánu a její následné vydání v roce 1954 bylo bez pochybností špatným začátkem. Kniha nezapadá do rámce dobrodružných knih. U prvního svazku jsme mohli spekulovat o tom, do jaké míry je či není kniha zasažena ideologií, ale nebylo sporu o tom, že se jedná o knihu dobrodružnou. Letecké bitvy, bojiště druhé světové války a krátký pobyt za nepřátelskou linií jsou jasnými argumenty pro Klapzubova jedenáctka je idylický příběh jedenácti sourozenců, které trénuje jejich tatínek. Fotbal byl jistě přitažlivým tématem pro dospívající chlapce, ale atraktivitou zdaleka nedosahuje toho, co se v edici objevuje později, a to jsou většinou příběhy z prostředí námořníků či jiných dobrodruhů. Při čtení knihy však narazíme na pasáž, která se alespoň částečně přibližuje předchozímu. Máme na mysli tu část, ve které jsou chlapci se svým otcem unášeni na vlnách oceánu a vydání napospas osudu. Jde však jen o chabou náhražku toho, co čtenáři dostávají ve svazcích pozdějších a trváme tedy na tom, že Klapzubova jedenáctka byla „krokem zpět.“

Dobrodružství na palubě korábu je přesně to, co nabízí v pořadí druhá kniha českého autora.

---

¹¹⁰ Rozhodně nelze tvrdit, že by tehdejší knižní produkce nenabízela dostatek kvalitní literatury. Objevují se například edice vydávající díla světových klasiků. Dětská literatura však za tímto zaostávala a nedostatek domácí produkce byl kompenzován vydáváním knih zahraničních autorů.

¹¹¹ Jeho kniha Cirkus Humberto vyhrála v první polovině čtyřicátých let anketu Lidových novin o knihu roku.

Jedná se o Dýmku strýce Bonifáce od Františka Pilaře a jeho kniha vyšla jako čtvrtý titul edice v roce 1955. V pozdějších letech kniha ještě vyjde, a to v letech 1957 a 1965. Dýmka strýce Bonifáce vyšla po knize Julese Verna a bylo tedy na co navazovat. Laťka byla postavena vysoko a Pilařova kniha nabízí přesně to, co se má stát pro většinu budoucích svazků typické. Příběh mladého chlapce, který zažívá na svých cestách různá dobrodružství a ve společnosti námořníků se vydává na cestu.

Tolik dva stručné příklady knih českých autorů, jejichž knihy v edici vyšly. Zmiňujeme se tu o poměru zahraničních a českých autorů a musíme konstatovat, že ani v pozdějších letech se situace výrazněji nezlepšila. Znamená to tedy, že na vzorku dalších dvaceti titulů (20 – 40) je poměr naprosto totožný s tím prvním. I tady se objevují pouze tři díla českých autorů.¹¹² Situace se zlepšila v pozdějších letech a mezi tituly 40 – 60 se objevuje již 6 děl českých autorů.¹¹³ Za dobu své existence však edice Knih odvahy a dobrodružství nezaznamená výraznou změnu a knihy českých autorů tak budou tvořit vždy jen menší počet oproti knihám autorů zahraničních. I přes tento fakt však dnes vidíme, že se mezi knihami českých autorů objevují pozoruhodná díla, která do edice zcela jistě patří!

3. 8 Vývoj grafické podoby knih¹¹⁴

Považujeme za nutné se zmínit také o tom, jak se edice vyvíjela z hlediska grafické podoby. Jaké byly obálky knih, vazba a případně i logo. Tuto kapitolu však zároveň považujeme za okrajovou, a proto se o grafické podobě knih zmíníme jen stručně. Edice Knih odvahy a dobrodružství je známá především také díky tomu, že po dlouhá léta používala logo, které se stalo všeobecně známým. Jednalo se o velice jednoduché logo čtyř proužků v levém horním rohu knihy a už podle hřbetů knih bylo jasné, že se jedná o knihy z edice Knih odvahy a dobrodružství. Tak tomu však nebylo od začátku a i toto logo si prošlo svým vývojem.

První kniha edice Knih odvahy a dobrodružství se z hlediska grafické podoby výrazně odlišuje od knih pozdějších. Příběh opravdového člověka vyšel v brožované vazbě s přebalem. Desky byly kartonové, bez jakýchkoliv ilustrací a textu, tedy úplně bílé. Toto platilo u všech svazků od čísla 1

---

¹¹² Jabloňová stezka od Fráni Velkoborského (svazek číslo 27 z roku 1958), Kluci, hurá za ním od Václava Řezáče (svazek číslo 32 z roku 1958) a Ebenová karavana od Mirko Paška (svazek číslo 38 z roku 1959).

¹¹³ Vzpouora na lodi Bouny od Vítězslava Kocourka (svazek číslo 43 z roku 1960), Podivuhodné příběhy a dobrodružství Jana Kornela od Miloše Václava Kratochvíla (svazek číslo 44 z roku 1960), Zlato na Španěle od Jiřího Hronka (svazek číslo 48 z roku 1961), Modrý leopard od Mirko Paška (svazek číslo 50 z roku 1961), Tvrdá pěst Tuáregů od Jaroslava Raimunda Vávry (svazek číslo 55 z roku 1962) a Sedm slunců na sněhu od Josefa Kováře (svazek číslo 57 z roku 1962).

¹¹⁴ Tato kapitola byla vypracována na základě emailové korespondence vedené se spisovatelem Josefem Pecinovským, který je sběratelem Knih odvahy a dobrodružství. Korespondence je v archivu autora.

(viz. příloha č. 2) do čísla 18, a pak ještě u svazku číslo 20. U svazku číslo 17 byl pouze odlišný vzhled obálky (viz. příloha č. 3). Název knihy a jméno autora nebylo umístěno v barevném rámečku ve spodních partiích knihy. Známé čtyři proužky se poprvé objevují u svazku číslo 19 (viz. příloha č. 4). Svazky číslo 19, 21, 22, 25, 27, 29, 30 a 118 mají také mimo loga čtyř proužků brožovanou vazbu s lakovanými deskami. Svazky číslo 23, 24, 26, 28, 31 – 191 (s výjimkou jmenovaného svazku č. 118), mají tvrdé lakované desky a zachovávají nadále logo čtyř proužků. Toto logo končí se svazkem číslo 192 (viz. příloha č. 5). Tento svazek s tvrdými deskami se od ostatních odlišuje a objevuje se u něj zcela odlišný motiv na obálce. Svazky číslo 193 – 203 mají lakované tvrdé desky s logem tří dlouhých proužků. Od svazku číslo 204 zůstávají tvrdé lakované desky, ale logo tří proužků se zkrátí a jedná se jen o tři krátké proužky v levém horním rohu knihy (viz. příloha č. 6).

Tolik stručně o vývoji podoby knih. Jaké logo se objevovalo u prvních svazků edice? Svazek číslo jedna (Příběh opravdového člověka) a svazek číslo dvě (Klapzubova jedenáctka) používá loga speciální. Loga, která se později už neobjeví u žádného svazku. U prvního svazku je to stíhačka MIG v modrém kroužku, který byl umístěn v pravém horním rohu knihy (obrázek číslo 1). Druhý svazek používá logo fotbalisty, které je umístěno na zadní straně knihy (viz. příloha č. 7). Od svazku číslo tři je používáno logo korábu na rozbouřeném moři (viz. příloha č. 8). Toto logo bylo umístěno na zadní straně knihy v levém horním rohu. Logo korábu bylo umístěno v barevném kroužku a později přešlo i do proužkové řady (viz. příloha č. 9). Bohužel nevíme přesně, kdy se toto logo ze zadní strany přestalo používat. Logo korábu na rozbouřeném moři se objevuje například ještě ve svazku 28 z roku 1958 (Plavčíci kapitána Bontekoea od Johana Fabriciuse), kde je umístěno na první stránce v pravém horním rohu (viz. příloha č. 12). Není však žádným překvapením, že bylo upuštěno od loga, protože od doby používání čtyř proužků bylo jasné, že žádné další logo není třeba. Obálky knih byly také vždy ilustrované. V případě svazků 1 - 18 a 20 (s výjimkou jmenovaného svazku č. 17) se jednalo většinou o barevnou celostránkovou ilustraci, která byla „narušena“ pouze barevným rámečkem se jménem autora a názvem knihy, jak bylo zmíněno výše. První knihou s proužky (svazek číslo 19) byli Chlapci z Pavelské ulice od Ference Molnára a kniha vyšla v roce 1958. Knihy s proužky však nepozmění pouze logo, ale i obálka vypadá jinak. Ilustrace již není celostránková a zaujímá tři čtvrtiny knihy. Je umístěna směrem k pravému hornímu rohu. U proužků je uveden název edice a číslo svazku. Pod obrázkem je uveden název knihy a jméno autora. V případě druhých vydání se zachovává ilustrace z obálky knihy, jak můžeme sledovat v případě svazku číslo 2 (viz. příloha č. 10 a 11). Ilustrace Josefa Čapka se objevuje jednak u vydání z roku 1954, tak i u druhého vydání z roku 1963, kdy už je obálka opatřena proužky. Knihy s proužky používají všech možných barev a jejich obálky jsou tak velice pestré a přehledné.

Závěr

V této práci jsme se pokusili o stručný popis vzniku a následného desetiletého vývoje edice dobrodružných románů *Knihy odvahy a dobrodružství* (KOD), která vycházela od roku 1954 ve Státním nakladatelství dětské knihy a která vychází v nakladatelství Albatros dodnes.¹¹⁵

Nalézáme v ní také odpověď na otázku, proč edice vznikla. Edic nově vzniklého Státního nakladatelství dětské knihy nebylo mnoho a v prvním období se nakladatelství zaměřovalo především na vydávání překladové literatury. Nepřekvapí nás, že se jednalo o literaturu především od autorů ze Sovětského svazu. Změna nastala s odchodem šéfredaktora a básníka Stanislava Neumanna mladšího a nástupem spisovatele Karla Nového. *Knihy odvahy a dobrodružství* představují navíc první „novou“ edicí z celé dlouhé řady edic, které jsou v pozdějších letech založeny, takže i proto jí může náležet zvýšená pozornost při dalším zkoumání.

Je zjevné, že tato edice zaznamenala za poměrně krátký časový úsek deseti let značné změny a vycházela v ní díla různých žánrů. Počátek edice, který se nesl ve stylu románu z druhé světové války, je zcela rozdílný od období, kdy edice existovala pět nebo deset let. Příběh opravdového člověka od Borise Polevoje tak zasazujeme do „proudu“ knih s válečnou tematikou, které po konci války začínají hojně vycházet.

Následující knihy od Julese Verna a Roberta Louise Stevensona už jsou díla, která v naší práci nazýváme zlatým fondem světové dobrodružné literatury a která vyjdou už v prvním roce. O dalším směřování se tak podrobněji rozepisujeme v naší práci.

Vznik edice však musel být reakcí na něco, a tím něčím je v tomto případě nedostatek kvalitní literatury pro děti a mládež. Tento nedostatek byl způsoben mimo jiné i tak zvaným tažením proti literárnímu braku, které probíhalo od třicátých let dvacátého století, ale zesílilo po roce 1948 v souvislosti s nástupem nových estetických norem a hodnot. Díky dobovému tisku, který máme v dnešní době k dispozici, můžeme dokázat, že volání po nezávadné literatuře pro děti a mládež bylo znatelné i několik let po roce 1948. Pojem nezávadná chápeme v tom smyslu, že mělo jít především o literaturu ideově nezávadnou. Tehdejší díla byla posuzována spíše z hlediska ideového než z hlediska estetického. I tomuto požadavku podlehla nově vzniklá edice *Knih odvahy a dobrodružství*.

Zvýšenou pozornost věnujeme knihám Karla Meye *Syn lovce medvědů* a *Vinnetou*. V prvním případě je to kvůli zajímavé diskuzi, která probíhala na stránkách *Zlatého máje* a ukazuje na možné potíže, které se mohly vyskytnout při vydání některého díla. *Knih Vinnetou* uzavírá naši práci z několika důvodů, které zmiňujeme výše. Jedná se o knihu, kterou můžeme bez nadsázky označit za kultovní, a i popularita vyvolaná stejnojmenným západoněmeckým filmem způsobila

---

¹¹⁵ Zatím posledním svazkem edice *Knih odvahy a dobrodružství* je kniha *Fakír z Benáres* a jiné povídky od Mirko Paška (viz příloha číslo 14). *Knih* vyšla v nakladatelství Albatros 1. 2. 2012 v době dokončování této práce.

také zájem o Knihy odvahy a dobrodružství. Vinnetou tak práci uzavírá a vytváří tak pomyslnou tečku.

Bibliografie

Prameny

- BASS, Eduard. *Klapzubova jedenáctka*. Albatros, Praha 1976. bez ISBN.
- COOPER, James Fenimore. *Poslední mohykán*. SNDK, Praha 1968. bez ISBN.
- LONDON, Jack. *Bílý tesák*. SNDK, Praha 1967. bez ISBN.
- MAY, Karel. *Syn lovce medvědů*. Albatros, Praha 1969. bez ISBN.
- MAY, Karel. *Vinnetou I - III*. SNDK, Praha 1967. bez ISBN.
- PILAŘ, František. *Dýmka strýce Bonifáce*. SNDK, Praha 1965. bez ISBN.
- POLEVOJ, Boris. *Příběh opravdového člověka*. Svoboda, Praha 1946. bez ISBN.
- STEVENSON, Robert Louis. *Ostrov pokladů*. Odeon, Praha 1967. bez ISBN.
- TWAIN, Mark. *Dobrodružství Huckleberryho Finna*. Albatros, Praha 1980. bez ISBN.
- TWAIN, Mark. *Dobrodružství Toma Sawyera*. Mladá fronta, Praha 1964. bez ISBN.
- VERNE, Jules. *Matyáš Sandorf*. Albatros, Praha 1988. bez ISBN.

Sekundární literatura

- BAUER, Michal. *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let*. H&H, Jinočany 2002. ISBN 80-7319-028-1.
- BAUER, Michal. *Souvislosti labyrintu (kodifikace ideologicko – estetické normy v české literatuře 50. let 20. století)*. Akropolis, Praha 2009. ISBN 978-80-86903-97-2.
- BAUER, Michal. *Nikdo si neuvědomoval, v čem žijeme. Vítězslav Nezval v padesátých letech*. in A2, č. 6/2008. ISSN 1803-6635.
- BAUER, Michal (ed.) *Zpráva Jiřího Tautera o činnosti HSTD v roce 1962*. in Tvar, č. 12/2000, s. 14 – 15. ISSN 0862-657 X.
- BĚHOUNEK, František. *Fantasticko – vědecký román pro mládež*. in Zlatý máj, č. 1/1958. bez ISSN.
- BIELIKOVÁ, Jarmila. (et al.) *Dějiny Komunistické strany Československa v datech*. Svoboda, Praha 1984. bez ISBN.
- BÖSSER, Bedřich. *Literární a výchovné hodnoty v díle Karla Meye*. in Zlatý máj, č. 2/1958. bez ISSN.
- CATALANO, Alessandro. *Rudá záře nad literaturou*. Host, Brno 2008, str. 142 – 143. ISBN 978-80-7294-342-5.
- CÍSAŘ, Jaroslav. *Když ideologie určuje hodnoty*. in Grand biblio, č. 4/2009. ISSN 1802-3320.

- *Desatero otázek a odpovědí. Rozhovor se šéfredaktorem SNDK Václavem Stejskalem.* in Zlatý máj, č. 9/1957. bez ISSN.
- *Dobrou knihu mládeži.* in Literární noviny, č. 5/1954. bez ISSN.
- FÖLDEVÁRI, Kornel. *Hrdinovia bez bázne a hany.* in Zlatý máj, č. 9/1957. bez ISSN.
- HALADA, Jan. *Encyklopedie českých nakladatelství 1949 – 2006.* Libri, Praha 2007. ISBN 978-80-7277-165-3.
- HAŠEK, Petr. *Libri prohibiti v běhu staletí.* in Grand biblio, č. 4/2009. ISSN 1802-3320.
- HRABÁK, Josef. *Napínavá četba pod lupou.* Československý spisovatel, Praha 1986. bez ISBN.
- CHALOUPKA, Otakar. *Karel May stále a znovu.* in Zlatý máj, č. 5/1966. bez ISSN.
- JANÁČEK, Pavel. *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení, 1938 – 1951.* Host, Brno 2004. ISBN 80-7294-129-1.
- JANÁČEK, Pavel. *Němci a němectví, zrada a trest, dnešek a zítřek: prostor lidové četby mezi Květnem a Únorem.* in Kuděj, č. 2/2002. ISSN 1211-8109.
- JANÁČEK, Pavel – JAREŠ, Michal. *Svět rodokapsu: komentovaný soupis sešitových románových edic 30. a 40. let 20. století.* Karolinum, Praha 2003. ISBN 80-246-0640-2.
- JANATKA, J. M. *Proč zrovna Karla Meye?* in Zlatý máj, č. 5/1958. bez ISSN.
- JANOUŠEK, Pavel (ed.) *Dějiny české literatury 1945 – 1989. (1945 – 1948).* Academia, Praha 2007. ISBN 978-80-200-1527-3.
- JANOUŠEK, Pavel (ed.) *Dějiny české literatury 1945 – 1989. (1948 – 1958).* Academia, Praha 2007. ISBN 978-80-200-1528-0.
- KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci (kulturní politika, její systém a aktéři 1948 – 1956).* Libri, Praha 2006. ISBN 80-7277-316-X.
- *Knižní novinky.* in Literární noviny, č. 3/1955. bez ISSN.
- KOCOUREK, Vítězslav. *Co s dobrodružnou literaturou pro mládež?* in Zlatý máj, č. 4/1957. bez ISSN
- NEZKUSIL, Vladimír. *Kam kráčí KOD?.* in Zlatý máj, č. 2/1969. bez ISSN
- *Otázky literatury pro děti a mládež.* in Literární noviny, č. 4/1954. bez ISSN.
- PETRMICHL, Jan. *Sváteční kniha.* in Zlatý máj, č. 17/1957. bez ISSN.
- RICHTER, Vít. *Hnědí a rudí Koniášové.* in Grand biblio, č. 4/2009. ISSN 1802-3320.
- RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: Od počátků do převzetí moci.* Academia, Praha 2002. ISBN 80-200-0957-4.
- STANOVSKÝ, Vladislav. *Nad plánem SNDK.* in Zlatý máj, č. 5/1966. bez ISSN.
- STEJSKAL, Václav. *Dětská literatura v uplynulém roce.* in Literární noviny, č. 4/1955. bez ISSN.
- ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší. Lidové knihovny a jejich cenzura na počátku*

- padesátých let 20. století (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Academia, Praha 2009. ISBN 978-80-200-1709-3.
- ŠŤASTNÝ, A. J. *Doslov*. in LONDON, Jack. *Bílý den*. Mladá fronta, Praha 1958. bez ISBN.
  - TOMAN, Jaroslav. *František Hrubín a dětská poezie v letech 1945 – 1948*. In.: HRUŠKA, Petr (ed.) *Rok 1947: Česká literatura, kultura a společnost v období 1945 – 1948*. ÚČL AV, Praha 1998. ISBN 80-85-778-22-X.
  - TRÁVNÍČEK, Jiří. „Oni“ (*k české poezii počátku 50. let*) in Tvar, č. 14/2000, s. 1, 4 - 5. ISSN 0862-657 X.
  - *Únorové události roku 1948...* in Zlatý máj, č. 2/1978. bez ISSN.
  - URBANOVÁ, Svatava. *Proměny literatury pro děti a mládež v letech 1945 – 1948*. In.: HRUŠKA, Petr (ed.) *Rok 1947: Česká literatura, kultura a společnost v období 1945 – 1948*. ÚČL AV, Praha 1998. ISBN 80-85-778-22-X.
  - URBANEC, Jiří. *K terminologickému vymezení pokleslé literatury*. in SVOBODA, Richard (ed.) *Populární literatura v české a slovenské kultuře po roce 1945*. ÚČL AV a Filozoficko – přírodovědecká fakulta Slezské univerzity Opava, Praha – Opava 1998. ISBN 80-85778-20-3.
  - VACÍK, Miloš. *Vinnetou coby trpaslík*. in Rudé právo, č. 250/1966. bez ISSN.
  - VACULÍN, Ivo. *Romány do kapsy*. in Zlatý máj, č. 2/1966. bez ISSN.
  - VAŘEJKOVÁ, Věra. *Start Zlatého máje*. in SVOZIL, Bohuslav (ed.) *Časopis Květen a jeho doba*. ÚČL AV a Slezská univerzita v Opavě, Praha – Opava 1994. ISBN 80-85879-05-0.
  - *Vinnetou, rudý gentleman*. in Literární noviny, č. 6/1957. bez ISSN.
  - VOLNÝ, Ivan. *Nové pohledy na sci-fi*. in Světová literatura, č. 1/1980. bez ISSN.

Internetové zdroje

- HODROVÁ, Daniela. Žánrový půdorys tzv. budovatelského románu. (cit. 2012-1-3)
URL: <http://www.sorela.cz/web/articles.aspx?id=27>
- PECINOVSKÝ, Josef. Knihy KOD. (cit. 2012-24-2)
URL: http://www.kodovky.cz/edice-knihy_kod

Resumé

This work is focused on the analysis of novel edition called Books of Courage and Adventure. The edition was published (and its still published in limited amount) in the State Publishing House of Children's Book since 1954. In this work we ask some basic questions relating to this edition, its formation and further development of genre.

The work does not ignore the historical situation and the formation of the edition which is set in a contemporary context of the fifties when books were phased out from the library due to ideological pressure. It led to a lack of first-rate children's literature, which was replaced by the Russian production after 1948. We also deals with definition of literary trash, censorship, „low“ culture and serialized novel which was the biggest victim of attacks on trash literature in the thirties and forties.

The analysis is performed on a sample of several books in the time period of ten years. Graphic design of the books is mentioned only marginally. The work tries to highlight the variety of genres in the edition and progress that edition did since its inception.

Přílohy

Příloha č. 1

Seznam edice Knih odvahy a dobrodružství (1954 – 1965)¹¹⁶

- 1 Polevoj Boris - Příběh opravdového člověka**
- 2 Bass Eduard - Klapzubova jedenáctka**
- 3 Verne Jules - Matyáš Sandorf**
- 4 Pilař František - Dýmka strýce Bonifáce**
- 5 Stevenson Robert Louis - Poklad na ostrově**
- 6 Medveděv Dmitrij - V týlu nepřítele
- 7 London Jack - Bílý Tesák**
- 8 Marryat Frederick - Kormidelník Vlnovský
- 9 Assolant Alfred - Hrdinný kapitán Korkorán
- 10 Čukovskij Nikolaj - Poslední plavba kpt. Lapérouse
- 11 Verne Jules - Hvězda jihu
- 12 Mark Twain - Dobrodružství Toma Sawyera**
- 13 Mark Twain - Dobrodružství Huckleberryho Finna**
- 14 Pařízek Ladislav Mikeš - Kraj dvojí oblohy
- 15 Sienkiewicz Henryk - Pouští a pralesem
- 16 Conrad Joseph - Gaspar Ruiz
- 17 Kästner Erich - Emil a detektivové
- 18 May Karl - Syn lovce medvědů**
- 19 Molnár Ferenc - Chlapci z Pavelské ulice
- 20 Cooper James Fenimore - Poslední mohykán**

---

¹¹⁶ PECINOVSKÝ, Josef. *Knihy KOD*. (cit. 2012-24-2)
URL: http://www.kodovky.cz/edice-knihy_kod

- 21 Kästner Erich - Kulička a Toník
- 22 Žitkov Boris - Na moři
- 23 Dumas Alexandre - Tři mušketýři I. - II.
- 24 Ransome Arthur - Zamrzlá loď kapitána Flinta
- 25 Harte Francis Bret - Ztraceni v pustině
- 26 Mayne-Reid Thomas - Bezhlavý jezdec
- 27 Velkoborský Fráňa - Jabloňová stezka
- 28 Fabricius Johan - Plavčíci kapitána Bontekoea
- 29 Defoe Daniel - Robinson Crusoe
- 30 Kipling Rudyard - Mauglí
- 31 Kästner Erich - Emil a tři dvojčata
- 32 Řezáč Václav - Kluci, hurá za ním
- 33 Stevenson Robert Louis - Černý šíp
- 34 May Karl - Duch Llana Estacada
- 35 Čukovskij Nikolaj - Čtyři kapitáni
- 36 Ransome Arthur - Boj o ostrov
- 37 Makowiecki Witold - Příhody Řeka Melikla
- 38 Pašek Mirko - Ebenová karavana
- 39 Ananjan Vachtang - Zajatci pardálí soutěsky
- 40 Cooper James Fenimore - Lovec jelenů
- 41 Grin Alexander - Cesta nikam
- 42 Někrasov Andrej Sergejevič - Dobrodružství kapitána Žvanilkina
- 43 Kocourek Vítězslav - Vzpouřa na lodi Bounty
- 44 Kratochvíl Miloš Václav - Podivuhodné příběhy a dobrodružství Jana Kornela
- 45 Ransome Arthur - Trosečníci z Vlaštovky
- 46 Kästner Erich - Létající třída
- 47 Mowat Farley - Stopy ve sněhu

- 48 Hronek Jiří - Zlato na Española
- 49 Basenauová Ann Rutgers van der Loeff - Laviny nad vsí
- 50 Pašek Mirko - Modrý Leopard
- 51 Ransome Arthur - Petr Kachna
- 52 Makowiecki Witold - Tři útěky z Korintu
- 53 Cooper James Fenimore - Poslední Mohykán**
- 54 Fischer Rudolf - Neznámému na stopě
- 55 Vávra Jaroslav Raimund - Tvrdá pěst Tuáregů
- 56 Naim R. Teldy - Čing, Hrdý orel Tádžikistánu
- 57 Kovář Josef - Sedm sluncí na sněhu
- 58 Sabatini Rafael - Odysea kapitána Blooda
- 59 Curwood James Oliver - Kočovníci Severu
- 60 Seton Ernest Thompson - Dva divoši
- 61 Laurie André - Dědic Robinsonův
- 62 Olsen Theodore V. - Briga Tři lilie
- 63 Gunn John - Chatrč v horách
- 64 Martin-Chauffierová Simone - Ten druhý jsem já
- 65 Vladko Volodymyr - Potomci Skytů
- 66 Ransome Arthur - Klub Lysek
- 67 Knight Eric - Lassie se vrací
- 68 Cooper James Fenimore - Stopař
- 69 Doyle Arthur Conan, Sir - Pes baskervillský
- 70 Bielecki Marian - Lacho z rodu Ha
- 71 Cooper James Fenimore - Průkopníci
- 72 Gamarra Pierre - Dobrodružství opeřeného hada
- 73 Lindgrenová Astrid - Kalle Blomkvist zasahuje
- 74 Pašek Mirko - Ostrov tisíce drahokamů

75 Swiftová Hildegarda Hoyd - Dráha na svobodu

76 Ransome Arthur - Holubí pošta

77 Tatay Sándor - Pušky a holubi

78 Pearceová A. Philippa - Poklad v jediné růži

79 Pašek Mirko - Lovci perel

80 Branald Adolf - Tisíc a jedno dobrodružství

81 Renn Ludvig - Trini

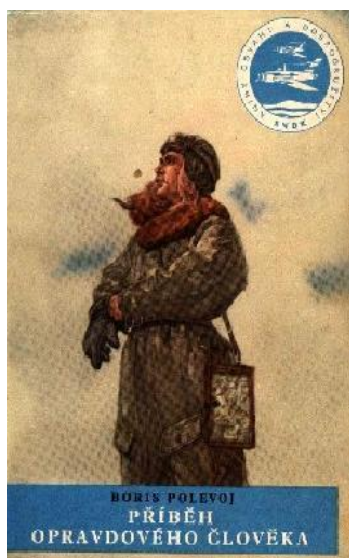
82 Mauffret Yven - Krásná Amaranta

83 O'Dell Scott - Ostrov modrých delfinů

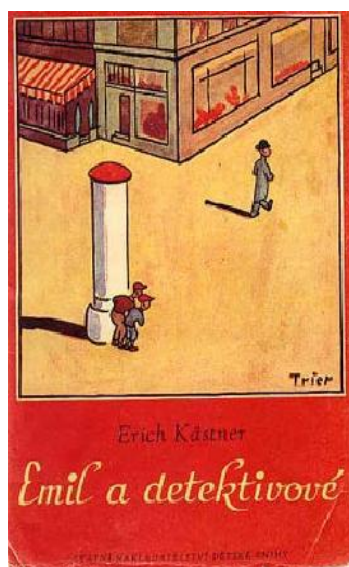
84 Kiršner Lev - Šifrovaná zpráva

85 May Karl - Vinnetou I. - III.

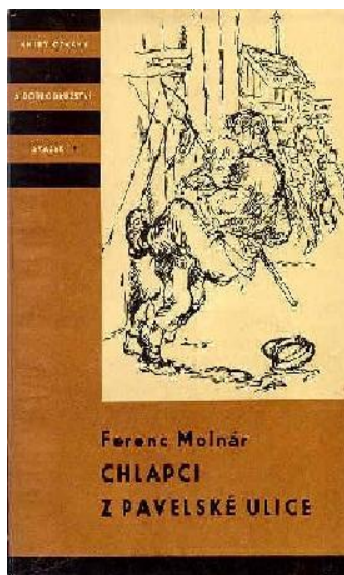
Příloha č. 2

Příloha č. 3

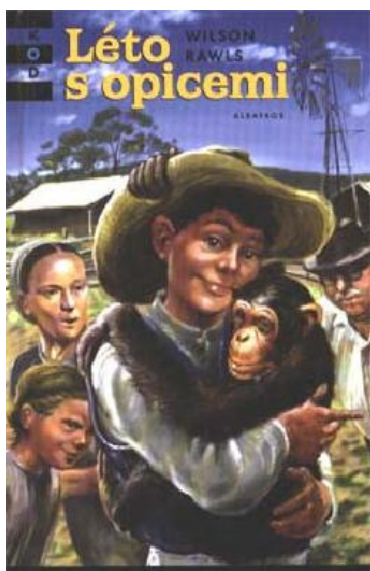
Příloha č. 4

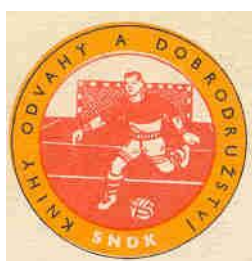
Příloha č. 5

Příloha č. 6

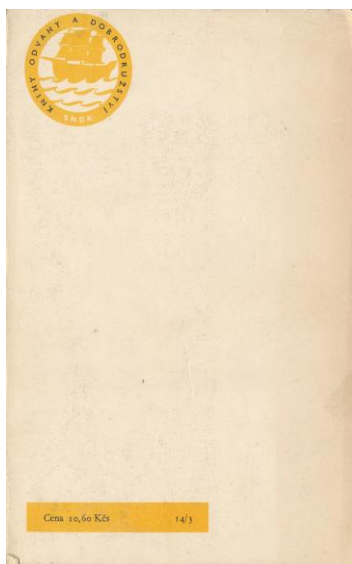
Příloha č. 7

Příloha č. 8

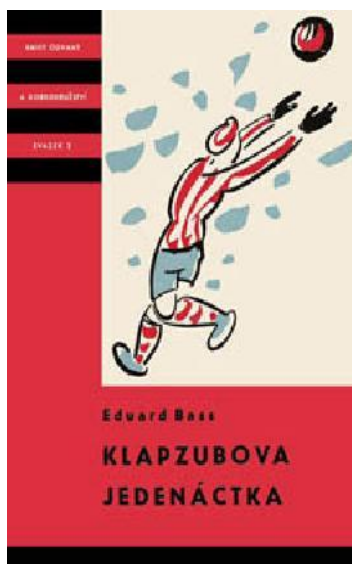
Příloha č. 9

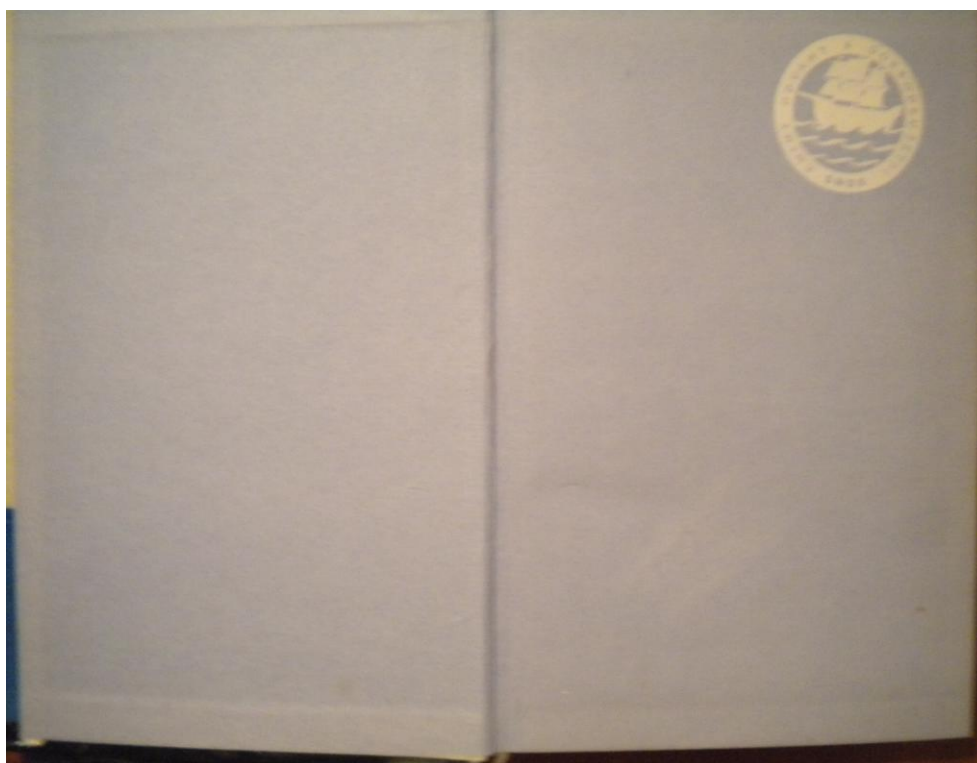
Příloha č. 10

Příloha č. 11

Příloha č. 12

Příloha č. 13

Seznam edice *Knihy Františka Běhounka pro mládež (1967 - 1975)*

- 1 Běhounek František - Ledovou stopou
- 2 Běhounek František - Robinzoni z Kronborgu
- 3 Běhounek František - Fregata pluje kolem světa
- 4 Běhounek František - Komando plukovníka Brenta
- 5 Běhounek František - Na sever od Zambezi
- 6 Verne Jules - Trosečníci polárního moře
- 7 Běhounek František – V horách Větrné řeky
- 8 Běhounek František - Akce L
- 9 Běhounek František - Kletba zlata
- 10 Běhounek František - Robinzoni vesmíru
- 11 Běhounek František - Tajemství polárního moře
- 12 Běhounek František - Kniha robinzonů
- 13 Běhounek František - Projekt Scavenger

Příloha č. 14

